

ÇAĞDAŞ CAMİ TASARIMLARINA YÖNELİK KULLANICI ALGISI

Esra ŞAHİN ÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ŞUBAT 2013
ANKARA**

Esra ŞAHİN ÇELİK tarafından hazırlanan “ÇAĞDAŞ CAMİ TASARIMLARINA YÖNELİK KULLANICI ALGISI” adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Pınar DİNÇ

.....

Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sare SAHİL

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, G.Ü.

Doç. Dr. Pınar DİNÇ

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, G.Ü.

Doç. Dr. Nazan KIRCI

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, G.Ü.

Yard. Doç. Dr. Hakan SAĞLAM

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, TOBB Ü.

Yard. Doç. Dr. Murat ORAL

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, S.Ü.

Tez Savunma Tarihi: 07/02/2013

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Şeref SAĞIROĞLU

.....

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Esra ŞAHİN ÇELİK

ÇAĞDAŞ CAMİ TASARIMLARINA YÖNELİK KULLANICI ALGISI

(Yüksek Lisans Tezi)

Esra ŞAHİN ÇELİK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Şubat 2013

ÖZET

Bu çalışmada, özgün mimari arayışları olan 21. yüzyıl cami örnekleri üzerinden anket yoluyla, genç cami kullanıcılarının çağdaş camilere yönelik düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır. Tezin ana eksenini oluşturan deneysel çalışmanın amacı, genç cami kullanıcılarının cami algısını ve camilerle ilgili beklentilerini ölçmektir.

Çalışmanın kuramsal araştırma bölümü kapsamında, günümüz cami mimarisi yaklaşımları ve bunlar çevresinde geliştirilmiş olan söylemler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde kısaca, tarihsel süreç içinde cami mimarisinin oluşumu ve farklılaşmaları özetlenmiş, mimarlıkta algı, toplumsal bellek kavramı ve rasyonalizm olguları ise temel prensipleri bazında ele alınmıştır.

Tezin deneysel çalışma kısmında, çalışmanın özgün kabulünü oluşturan 4 cami tipolojisi; 1) Gelenekselin taklidi kubbeli cami, 2) Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami, 3) Prizma biçimli cami ve 4) Özgür biçimli cami şeklinde ayrıştırılarak, bu tipolojilerden 10 örnek seçilip, seçilen örnekler üzerinden, genç cami kullanıcılarının çağdaş cami tasarımlarına yaklaşımları anket tekniği ile ölçülmüştür. Böylece, bu grubun günümüz cami tasarımı yaklaşımlarına yönelik beğenileri anlamında mimari platformda bilgi temeli oluşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmada, gelenekselin yorumlandığı kubbeli camilerin genç cami kullanıcıları tarafından anlamlı bir biçimde diğer tipolojilerden daha olumlu değerlendirildiği, kubbenin cami tipolojilerini ayrıştırmada etken bir eleman olduğu, tüm tipolojiler bağlamında ise ferah ve aydınlık iç ortamların cami tasarımlarına yönelik beğenide en önemli değişken olduğu saptanmıştır. Bunlara ek olarak, katılımcıların gündelik hayatlarında cami kullanma sıklıkları ve cinsiyetlerinin cami tasarımlarına yönelik beğenilerinde etkin rol oynamadığı, buna karşılık kullandıkları medya ortamlarının sınırlı ölçüde de olsa beğenide bir etken olduğu bulgulanmıştır.

Bilim Kodu : 802.1.099
Anahtar Kelimeler : Çağdaş camiler, cami tasarımları, beğeni, algı
Sayfa Adedi : 138
Tez Yöneticisi : Doç. Dr. Pınar DİNÇ

USERS PERCEPTION OF CONTEMPORARY MOSQUE DESIGNS**(M.Sc. Thesis)****Esra ŞAHİN ÇELİK****GAZİ ÜNİVERSİTESİ****INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY****February 2013****ABSTRACT**

In this study, perceptions of young mosque users for contemporary mosque designs were diagnosed via a questionnaire that used unique mosque examples from 21st century. The objective of the empirical study, which constitutes the main axis of the thesis, is to evaluate young mosque users' perception and expectations of mosques.

The theoretical part of this study elaborates on the approaches to contemporary mosque architecture and discourses which have developed within this context. In this chapter, a brief historical process, formation and differentiations of the mosque architecture were provided with and perception in architecture, social memory notion and rationalism phenomenon were approached as basic principles.

The empirical part of the thesis forms the original basis of the study, 4 mosque typologies; 1) Imitation of the traditional domed mosque, 2) Interpretation of the traditional domed mosque, 3) Prism-shaped mosque and 4) Free-shaped mosque were separated. In this chapter, 10 mosque samples were selected from these typologies and through the selected samples, young mosque users' perception for mosque, their individual liking and approaches to contemporary mosque designs were evaluated by a survey data methodology. Thus, the main

goal of this study was to generate database in architectural platform for mosque design taste of this group.

This study finds out that interpretation of the traditional domed mosques were evaluated in a more positive way than the other typologies by young mosque users, dome was an effective component for separating mosque typologies and in the context of all typologies; spacious and light interiors were the most important factor for individual liking of mosque designs. Besides, frequency of daily mosque using and genders of the participants were not played effective role for admiration of mosque designs. On the other hand, media the participants use was shown to be a limited factor for admiration.

Science Code	: 802.1.099
Key Words	: Contemporary mosques, mosque designs, like, perception
Page Number	: 138
Adviser	: Assoc. Prof. Dr. Pınar DİNÇ

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren Hocam Doç. Dr. Pınar DİNÇ'e, kıymetli yorumları ve yönlendirmeleri ile jüri üyeleri Prof. Dr. Sare SAHİL'e, Doç. Dr. Nazan KIRCI'ya, Yard. Doç. Dr. Hakan SAĞLAM'a ve Yard. Doç. Dr. Murat ORAL'a, çalışmamın istatistiksel araştırma ve analizler kısmındaki değerli katkılarından dolayı değerli arkadaşım Araş. Gör. Esra BOZKURT'a ve başta sevgili babam İbrahim ŞAHİN olmak üzere, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER.....	ix
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ	xv
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ARAŞTIRMA	6
2.1. Günümüz Cami Mimarisi Anlayışına Genel Bakış ve Cami Mimarisinin Kavramsal Temelleri.....	6
2.1.1. Çağdaş cami mimarisi ve yorumları.....	18
2.1.2. Cami mimarisinde kavramsal temeller.....	20
2.2. Mimarlıkta Algı Araştırmaları	24
2.3. Toplumsal Bellek Kavramı ve Rasyonalist Görüşler.....	27
2.4. Bölüm Sonucu.....	29
3. ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİ ÖRNEKLERİNE YÖNELİK KULLANICI ALGISININ ÖLÇÜLMESİ-DENEYSEL ÇALIŞMA.....	31
3.1. Metodoloji.....	31
3.1.1. Örnek camilerin seçimi ve seçilen camilerin tanıtılması.....	32
3.1.2. Katılımcılarla ilgili bilgiler	53
3.2. Uygulama.....	53
3.2.1. Araştırma problemleri ve hipotezler	54

Sayfa

3.2.2. Analiz yönteminin ve anketin tanıtılması.....	56
3.3. Analiz	61
3.3.1. Anketin değerlendirilmesi–analizler	61
3.3.2. Anket sonuçlarının tartışılması	93
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	99
KAYNAKLAR.....	103
EKLER.....	103
EK-1 Cami mimarisinin tarihsel gelişimi	109
EK-2 Cami mimarisinin temel bileşenleri.....	117
EK-3 Anket formu örneği	124
EK-4 Aydın Anadolu İmam-Hatip Lisesi 2011-2012 yılı ders programı	137
ÖZGEÇMİŞ.....	138

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Gelenekselin taklidi kubbeli cami örnekleri	35
Çizelge 3.2. Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami örnekleri	36
Çizelge 3.3. Prizma biçimli cami örnekleri	37
Çizelge 3.4. Özgür biçimli cami örnekleri	38
Çizelge 3.5. İncelenen camilerin ayrışım şeması	40
Çizelge 3.6. Anketin yaş, cinsiyet, sınıf sorusu	57
Çizelge 3.7. Anketin 1., 2. ve 3. Soruları	58
Çizelge 3.8. Anketin 4. sorusu	59
Çizelge 3.9. Anketin 5. sorusu	59
Çizelge 3.10. Anketin 6. sorusu	60
Çizelge 3.11. Yaş, sınıf ve cinsiyetin tanımlayıcı istatistik değerleri	61
Çizelge 3.12. Medya ortamları ile ilişkinin tanımlayıcı istatistik değerleri	62
Çizelge 3.13. Katılımcıların camiye gitme sıklıklarının tanımlayıcı istatistik değerleri.....	63
Çizelge 3.14. Caminin en belirleyici ögesinin tanımlayıcı istatistik değerleri	63
Çizelge 3.15. Cami elemanlarının katılımcılar açısından gerekliliğinin tanımlayıcı istatistik değerleri	64
Çizelge 3.16. Camiyle özdeşleştirilebilen ek programların tanımlayıcı istatistik değerleri	66
Çizelge 3.17. Güvenilirlik analizi	67
Çizelge 3.18. Camilerin beğeni durumlarına göre ayrışması	76
Çizelge 3.19. Cami tiplerine göre genel beğeni durumlarının ayrıştırılması	78

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.20. Cami tiplerine göre genel beğeni durumlarının ayrıştırılması -Anova	78
Çizelge 3.21. Tukey testi	79
Çizelge 3.22. 10 cami için korelasyon tablosu	82
Çizelge 3.23. Regresyon analizi açıklayıcılık analizi	84
Çizelge 3.24. Regresyon analizi Anova tablosu	85
Çizelge 3.25. Regresyon analizi katsayılar tablosu tablosu	85
Çizelge 3.26. Faktör analizine uygunluk testi	88
Çizelge 3.27. Camilerin hangi gruplara ayrıldığını gösteren faktör analizi tablosu.....	88
Çizelge 3.28. Faktör yapısının oluşumu-döndürülmüş bileşen matrisi tablosu.....	89
Çizelge 3.29. Medya-cami genel beğenisi korelasyon analizi tablosu	91
Çizelge 3.30. Cami kullanım sıklığı-cami tipleri genel beğenisi korelasyon analizi.....	92
Çizelge 3.31. Genel beğeni-cinsiyet ilişkisi X^2 analizi tablosu	93

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Mescid-i Nebevi	22
Şekil 2.2. Mescid-i Nebevi'nin planı	23
Şekil 2.3. Algı-tasarım ilişkisi	25
Şekil 3.1. Seçilen camilerin yer aldığı gruplar	39
Şekil 3.2. Yavuz Sultan Selim Camii analiz şeması	43
Şekil 3.3. Adnan Menderes Camii analiz şeması	44
Şekil 3.4. Doğramacızade Ali Paşa Camii analiz şeması	45
Şekil 3.5. Yeşil Vadi Camii analiz şeması	46
Şekil 3.6. Bal&Evkaya'nın projesi analiz şeması	47
Şekil 3.7. Al Irsyad Camii analiz şeması	48
Şekil 3.8. Durakbaşa'nın projesi analiz şeması	49
Şekil 3.9. Assyafaah Camii analiz şeması	50
Şekil 3.10. Andresson&Flügel'in projesi analiz şeması	51
Şekil 3.11. Rux Design'in projesi analiz şeması	52
Şekil 3.12. Araştırma problemleri ve hipotezler.....	55
Şekil 3.13. Araştırma değişkenleri	56
Şekil 3.14. Camilerde farklılık değerlendirmesi	68
Şekil 3.15. Camilerin süslü ve gösterişli olma değerlendirmesi	69
Şekil 3.16. Camilerin iç izlenim değerlendirmesi	70
Şekil 3.17. Camilerin ibadete uygunluk değerlendirmesi	71
Şekil 3.18. Camilerin davetkarlık değerlendirmesi	72

Şekil	Sayfa
Şekil 3.19. Camilerin tarz değerlendirmesi	73
Şekil 3.20. Camilerin genel beğeni değerlendirmesi	74
Şekil 3.21. Camilerin 7 değişken düzeyinde değerlendirilmesi	75
Şekil 3.22. Hipotez değerlendirme tablosu	97

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Çinici'ye göre ölçeksiz ve oransız birkaç cami örneği.....	7
Resim 2.2. Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camii önerisi	7
Resim 2.3. Derinkuyu Park, Etimesgut Zırhlı Birlikler ve Kınalıada Camileri	8
Resim 2.4. Kozyatağı Mehmet Çavuş Camii, İstanbul	10
Resim 2.5. Niono Camii, Mali.....	10
Resim 2.6. Abdel Wahed Al-Wakil Camii, Suudi Arabistan.....	11
Resim 2.7. Bhong Camii, Pakistan.....	11
Resim 2.8. Said Naum Camii, Endonezya.....	12
Resim 2.9. Beyaz Camii, Bosna	12
Resim 2.10. Liverpool Katedrali	13
Resim 2.11. Londra Merkez Camii.....	13
Resim 2.12. Roma Camii	14
Resim 2.13. Güney Asya camileri tipolojilerden örnekler	14
Resim 2.14. Piramit biçimli cami çatılarına eklenen küçük kubbeler	14
Resim 2.15. Aydın-Sultanhisar'da çift minareli ölçeksiz bir cami	15
Resim 2.16. Trabzon'da bir yayla camisi	15
Resim 2.17. Taksim Cumhuriyet Camii ve Dinler Müzesi	17
Resim 2.18. Bin Madiya Camii, Birleşik Arap Emirlikleri	18
Resim 2.19. Mogan Camii, Ankara	19
Resim 2.20. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (Bahadır Altınkaynak)	20
Resim 2.21. Yaama Camii, Nijer.....	24

Resim	Sayfa
Resim 2.22. Porto Novo Camii, Benin.....	24
Resim 2.23. Aldo Rossi ve Massimo Scolari, Belediye Binası, Floransa	28

1. GİRİŞ

Mimarlık kavramı en geniş anlamıyla; insanların yaşama, ibadet etme/tapınma, öğrenme, eğlenme vb. gibi ihtiyaçlarının karşılanması için mekanlar ve yapılar üretme sürecidir. Bu anlamda yaşamın tüm alanlarını kapsayan mimarinin özel bir alt kategorisinin de, İslam kültürünün fiziksel yansıması olan cami mimarisi olduğu söylenebilir.

Bu özel kategoride yer alan cami yapılarına, çağdaş cami tasarımlarına yönelik kullanıcı algısının ölçülmesi ekseninde bakan çalışma, günümüzde Türkiye’de inşa edilen camilerin büyük çoğunluğunun taklit ya da “kitsch” (kötü beğeni, rüküş) camiler oluşu karşısında üretilebilecek çağdaş çözümler ve geliştirilen farklı önerilere yönelik genç cami kullanıcılarının algısı üzerinde durmaktadır.

Çalışmada, birbirinden farklı kategori ve tipolojilerde seçilen 21. yüzyıl cami örnekleri incelenerek, incelenen camiler üzerinden genç cami kullanıcılarının anket yoluyla, çağdaş camilere yönelik düşünceleri öğrenilmiştir. Son günlerde Türkiye gündeminde önemli yer tutan cami mimarisi konusuna “genç”lerin bakış açısı ve cami algıları çerçevesinde özgün bir problem alanından bakan çalışmanın, ülkemizde cami kullanıcılarının (derneklerin) inşa edilen camiler üzerindeki etkinliği göz önünde bulundurularak, gelecek yıllarda Türkiye’de oluşması muhtemel cami geleneğine ilişkin ipuçları yakalama anlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda cami mimarisi konusuna, genç kullanıcı görüşlerinin araştırılması ile katkıda bulunmak, çalışmanın mimari platformda sağlayacağı yarar olarak görülebilir. Çalışmanın ana amaçları ise; genç cami kullanıcıların çağdaş camilere, cami tipolojilerine yaklaşımlarını ölçme ve cami beğenilerini belirlemektir.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan “Kuramsal Araştırma” bölümünde, 21. yüzyılda ulusal ve uluslararası platformda cami mimarisinin durumu, Türkiye’de ve yurt dışında yapılan uygulamalar bağlamında değerlendirilirken, cami sınıflandırma ölçekleri incelenmiştir. Aynı zamanda günümüz cami mimarisi için yapılan eleştiriler ile çağdaş cami mimarisine yönelik yorumlar derlenmiş ve cami mimarisi ile ilgili

öneriler üzerinde durulmuştur. Ayrıca cami mimarisinin kavramsal temellerine değinilip, kısaca tarihsel süreç içinde cami mimarisinin oluşumu, gelişimi ve farklılaşmalarından bahsedilmiştir. (Tezin EK-2 ve EK-3 bölümünde, cami mimarisinin tarihsel gelişimi ve bileşenlerine detaylı şekilde değinilmiştir.) Daha sonra deneysel çalışmaya altyapı sağlayan mimarlıkta algı araştırmaları, toplumsal bellek kavramı ve rasyonalist yaklaşım temel prensipler bazında incelenmiştir. Bölüm sonucunda, kavramsal çalışmadan edinilen bilgiler tartışılmıştır.

Tezin, “Çağdaş Cami Mimarisi Örneklerine Yönelik Kullanıcı Algısının Ölçülmesi–Deneysel Çalışma” başlıklı üçüncü bölümü, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle, ulusal ve uluslararası platformda yaygın olarak görülen cami tipolojileri;

- 1) Gelenekselin taklidi kubbeli cami
- 2) Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami
- 3) Prizma biçimli cami
- 4) Özgür biçimli cami

şeklinde çalışmanın özgün kabulünü oluşturan bir sistemle sınıflandırılmıştır.

Bu tipolojilerden gelenekselin taklidi kubbeli camilerden 2 örnek, gelenekselin yorumlandığı kubbeli camilerden 3 örnek, prizma biçimli camilerden 4 örnek ve özgür biçimli camilerden de 1 örnek seçilerek inceleme kapsamına alınmıştır. Her bir tipoloji kategorisine uygun örnek seçiminde homojen bir dağılım sağlanmaya çalışılsa da örneklerin literatürde ve yarışma projeleri evreninde var olma/karşılaşılma sıklıkları ve çözümlerin orijinallikleri göz önünde bulundurularak, kategorileri en iyi temsil ettiği düşünülen ve hakkında en çok teknik ve görsel bilgiye ulaşılabilen cami örnekleri çalışma kapsamına alınmıştır. Uygulanmış örneklerin yanı sıra anketin uygulandığı tarih itibarıyla cami mimarisine yönelik, ulusal anlamda en kapsamlı ve güncel yarışma olan “Büyük Usta Mimar Sinan’ın Anısına Cami Mimarisi Fikir Yarışması (2010)” ndan ve uluslararası platformdan güncel bir

yarışma olan “Design As Reform (2010)” yarışmasından cami örnekleri seçilmiştir. Seçilen örnekler;

- “İçerik/örgütlenme” kapsamında; yapı programı ve plan şeması
- “Yapısal ifade” kapsamında; strüktür, malzeme-cepheler
- “Mimari bileşenler” kapsamında ise; kubbe, düzlemsel, diğer şeklinde alt açılımları olan üst örtü, dış avlu, minare, iç avlu-iç bahçe, şadırvan/abdesthane, son cemaat yeri, taç kapı, mihrap-minber, müezzin mahfili ve kadınlar mahfili

şeklinde belirlenen ayrışma kriterleri ışığında şematik tablolar üzerinde incelenerek, bu camilere yönelik kısa bilgiler verilmiştir.

Bir sonraki aşamada, belirlenen örnek camiler üzerinden, tezin ana konusunu oluşturan ve çağdaş cami mimarisi ile ilgili genç cami kullanıcılarının algı, beğeni ve beklentilerini ölçmeye yönelik anket uygulanmıştır. Çalışmada “genç cami kullanıcıları” kavramı, yaş ortalaması “17” olan Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi, lise üç ve dördüncü sınıf öğrencileri ile temsil edilmektedir. Ankette;

- Medya ortamları ile ilişki
- Cami ile ilişki/deneyim
- Cinsiyet
- Cami elemanları
  - Camide olmazsa olmaz eleman
  - Cami öğelerinin önem derecesi
  - Camilere eklenebilecek programlar
- Beğeni (7 alt ölçek)
  1. Farklılık
  2. Dış izlenim
  3. İç izlenim
  4. İbadete uygunluk
  5. Davetkarlık

6. Tarz

7. İç ve dış beğeni (genel ölçek)

araştırma bileşenleri olarak belirlenmiştir. Anketin yanıt bulmayı hedeflediği araştırma problemleri şunlardır:

- Katılımcıların cami beğenisini etkileyen en önemli beğeni alt ölçekleri hangileridir?
- Katılımcılar açısından 4 farklı cami tipi, 4 farklı şekilde mi beğenilmektedir? Yakın ve ya özdeş beğenilen cami tipleri hangileridir?
- Katılımcıların medya ile ilişkileri, cami beğenilerinde etkili midir?
- Katılımcıların günlük yaşantıları çerçevesinde camiyi kullanma sıklıkları, 4 farklı cami tipini değerlendirmede etkili midir?
- Katılımcılardan bay/bayan cinsiyet gruplarının, 4 farklı cami tipini değerlendirme hassasiyeti cinsiyetler bazında birbirinden farklı mıdır?

Belirtilen araştırma problemleri ışığında, çalışma hipotezleri belirlenmiştir. Problemler ve hipotezler doğrultusunda oluşturulan anketin değerlendirmesi, “IBM SPSS Statistics” programı 20.0 sürümünde detaylı istatistiksel analizlerle yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda anket katılımcıları için aşağıdaki alanlarda bulgular saptanmıştır.

- Bir camide en gerekli görülen mimari bileşenler
- Camiyle özdeşleştirilebilen ek programlar
- Camilerde değerlendirme kriteri oluşturan mimari bileşenler
- En çok beğenilen cami tipolojileri
- Camilerin iç ve dış genel beğeni durumlarını en fazla etkileyen unsurlar
- Gündelik hayatta cami kullanım sıklığı, medya ile ilişki ve cinsiyetin cami tasarımlarını beğenme ile ilişkisi

Tezin sonuç bölümünde, deneysel çalışma sonuçları ile kuramsal araştırma bir potada değerlendirilerek sonuca gidilmekte ve cami mimarisine yönelik önerilerin sunumu ile çalışma tamamlanmaktadır.

Camilere, getirilen yenilikler ve orijinal tasarımlar ekseninde geniş bir çerçeveden bakan tezin, çağdaş cami mimarisi yaklaşımlarına yönelik genç kullanıcıların bakış açısının saptanması bağlamında, mimarlara ve cami mimarisi ile ilgilenen herkese fikir kazandırması yönünde katkı sağlayacağı umulmaktadır.

2. KURAMSAL ARAŞTIRMA

2.1. Günümüz Cami Mimarisi Anlayışına Genel Bakış ve Cami Mimarisinin Kavramsal Temelleri

Arapça’ da “ kişinin (Allah’ın önünde) secdeye geldiği yer” anlamına gelen mescid teriminden türeyen cami kelimesi “toplayıcı, toplayan, bir araya getiren” anlamına gelmektedir [1]. Cami yapıları yaklaşık 1400 yıldır temel işlevini değiştirmeden var olan, baskın bir işaret ve temsiliyet değeri olan, tarih, yer, kültür ve mimarlık ilişkilerinin üzerinden tartışılabileceği bir yapı türüdür [2]. Cami yapılarının üç özel bağlam içinde anlaşılmalı ve tartışılmalı çalışılması gerektiğini ifade eden Güzer, şöyle söylemektedir [2].

“Bunlardan ilki, camilerin kaçınılmaz olarak barındırdıkları *anıt*, *simge* ya da *işaret* değerleridir. İşlevi gereği kent içinde bir buluşma ve *merkez olma* niteliği barındıran cami, bu işlevi ile süreklilik içinde yapısal dokuda farklılaşan, yakın çevresini ve içinde olduğu fiziksel ortamı temsil eden bir yapıdır. Biraz da buna bağlı olarak gelişen bir özellik olarak, bir *kimlik* ve *toplumsal bellek* aracıdır. Son olarak da toplumsal bir *toplanma mekanı*, bu anlamda kamusal bir yapı, *kentsel bir merkez*dir. Bu nedenlerle cami, kendi işlevini aşan toplumsal ve kentsel bir yapı türü olarak ele alınmış; *kültür*, *din* ve *kentin* üzerinden temsil edildiği *simgesel bir araç* olarak algılanmıştır.”

Güzer’e göre simge, merkez ve kimlik/toplumsal bellek aracı olma bağlamları içinde ele alınması gereken cami mimarisinde ülkemizde gerçekleşen 21. yüzyıl uygulamalarına bakıldığında büyük oranda Klasik Osmanlı eserlerini taklit eden, dolayısıyla simgesel değerlerini kaybetmiş, niteliksiz ve kimliksiz cami yapıları üretildiğini görmekteyiz. Bu durumun sebeplerini ve gelişimini anlamak için kısaca, cami mimarisinin Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonraki tarihsel sürecine göz atmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

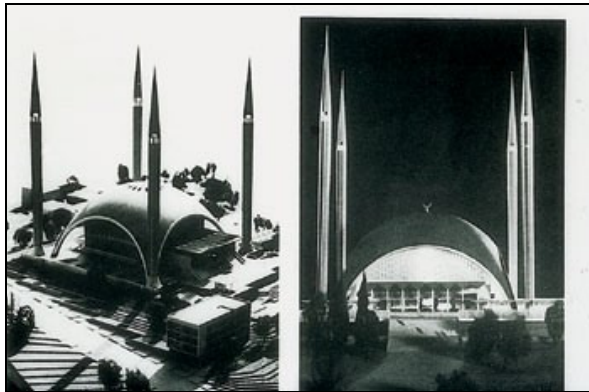
20. yüzyılın başında Osmanlı devletinin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile modernleşmenin getirisi olarak cami mimarisinde köklü değişiklikler yaşandığı bilinmektedir [3]. Tarihsel süreç içerisinde “bir külliye elemanı” olarak varlığını sürdüren cami, Cumhuriyet döneminde daha ziyade “bağımsız bir eleman” olarak var olmuştur [4]. Erken Cumhuriyet döneminde devletin inşaat programları

içinde yeni camilerin yapım ve onarımı önemli bir kalem olmamıştır [5]. Ancak, köyden kente göçen halk zamanla yeni cami yapılarına gereksinim duymuş ve böylece camiler herhangi bir düzenlemeye alınmaksızın kontrolsüz bir yapılaşma sürecine girmiştir. Eyüpgiller'e göre, bu süreçte yurt genelinde inşa edilen binlerce camide geçmiş yüzyılların mimari üsluplarının kötü ve deforme edilmiş kopyaları uygulanmıştır [6].

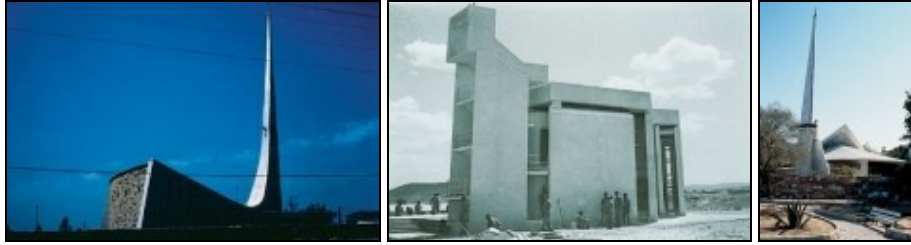
Resim 2.1. Çinici'ye göre ölçeksiz ve oransız birkaç cami örneği [7]

1950'li yıllarda sosyal, ekonomik ve politik koşulların bir getirisi olarak ve devletin din konusundaki söyleminin değişmesi sonucunda cami mimarisinde serbestlikler ve yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilen önemli bir gelişme Ankara Kocatepe'de cami projesidir. Yarışmada birinciliği kazanan Vedat Dalokay'ın çağdaş biçimlenmeleri içeren önerisi, geleneksel cami mimarisinden çağdaş cami mimarisine olumlu bir geçişi gerçekleştirebilecekken daha sonrasında bu öneri terk edilerek yerini geleneksel bir cami tipine bırakmıştır.

Resim 2.2. Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camii önerisi [5]

Yeni biçim arayışlarının olduğu cami örnekleri 1960'lerden başlayarak ülkemizde görülmeye başlanmıştır [3]. Balamir, 1960'lara ait birkaç küçük ölçekli caminin (Bkz. Resim 2.1.) modern mimarlık ilkeleri ile geleneksel cami imgesinin uzlaştırılmasına dönük arayışları sergilediğini ifade etmektedir [5]. Sonrasında ise cami yapımı, bildik model üzerine çoğalarak, ikonik doğasını korumuştur [8].

Resim 2.3. Derinkuyu Park, Etimesgut Zırhlı Birlikler ve Kınalı Ada Camileri [5]

1960'lı yılların sonlarından başlayarak, camiler özellikle büyük şehirlerin kenarlarında, kırsal alandan göç edenlerin yaşadığı ruhsatsız gecekondu mahallelerinde yoğunlaşmıştır. Bu süreçte mimarın, tarih boyunca en yoğun yaratıcılık ortamı olan bir yapı türünün –ibadet yapıları– pratiğinden kopması, göz açıp kapayıncaya kadar ve geri dönülmez bir süreklilikte gerçekleşmiştir [5].

Mimarların, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren cami pratiğinden kopması durumunun 21. yüzyılda hala büyük oranda devam ettiği görülmekte ve bugün Türkiye'de çoğunlukla Klasik Osmanlı camilerini taklit eden camiler ile modern yaklaşıma öykünen ancak sanatsal ve mekansal bütünlüğü sağlayamayan camiler uygulandığı izlenmektedir. Cami yapım ve projelendirme sürecinin herhangi bir kontrole tabi olmadığı ülkemizde, yeni yapılan camilerin biçimlenişlerinde, yerleşimlerinde ve büyüklüklerinde söz sahibi olan kesimin, tıpkı Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi, genelde cami yapma ve yaptırma dernekleri olduğu bilinmektedir. Günümüz camileri mimari olarak tasarlanmadığı gibi, camilerin yerleşimleri, bağlamları ve kentin katmanları ile olan ilişkileri de düşünülmediğinden, günümüz camilerinin Güzer'in değindiği, kültür ve kentin de üzerinden temsil edildiği simgesellik üzerinden okunmaları pek mümkün görünmemektedir.

Cansever, Türkiye’de en çok uygulanan prototip olan Klasik Osmanlı taklidi camilere yönelik şöyle söylemektedir [9].

“Cami yapıp bunu göklere kadar yükselen üç şerefeli minarelerle donatmayı düşünen ve bunun için çaba sarf eden kişi, minareyi bu kadar yüksek yapmakla İslam’ı yahut o eseri meydana getiren kişileri kurtaracak bir “güç” vücuda getirdiğinin zannında. İslam kültürünün çok üstün vasıflı bir ürününün (örneğin Selimiye’nin) alınıp bugün tekrar edilmesinin çözüm olduğunu zannetmek, o ürüne İlahi bir güç atfetmek anlamına gelir.”

Kuban da benzer düşüncelerle taklit camiler için aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır [10].

“Diyelim ki Selimiye’yi Şehzade’yi taklit ettik. Neyi kanıtlayacağız? 450 yıldır aynı yerde kaldığımızı mı? Cami yapmayız ama istersek gökdelen yaparız mı? Oysa İslam’da hiçbir maddi eşyanın kutsallığı yoktur. Bu bir tür putperestlik sayılır. Onun için her kopya, sanat açısından, yapıldığı zaman tarihin çöplüğüne atılmış bir mirasyediliktir.”

Günümüz cami mimarisinin gelişmemesinin ardındaki sebeplerin ayrı bir araştırmayı hak ettiği bir gerçektir. Bu doğrultuda Aynalı, Cumhuriyet Dönemi’nde modernleşen ya da Batılılaşan bir Türkiye tasavvuru dahilinde halkın dini ihtiyaçlarının arka plana itilmiş olması ve bu esnada cami mimarlığı üzerine de zihinsel bir yatırımın yapılmamış olmasının, bu alanın sığ kalmasına yol açtığından bahsetmekte ve günümüz taklit camilerinin tarihe dönme, bir altın çağ yaratma ve orada katılışp kalma durumunun, buna bir reaksiyon olduğunu ifade ederken şöyle söylemektedir [11].

“Bu dönemde klasik Osmanlı Camisi’nin bir cami prototipi olarak dokunulmazlığını ilan ettiğini söylemek mümkün. Günümüzde 21. yüzyıl inşaat teknikleriyle 16. yüzyıl camileri üretmeye devam ediyoruz. Buna karşı cepheymiş gibi görünmesine rağmen konunun özüne inemeyip biçimsel bir takım denemelerden öteye gitmeyen "modern cami" örnekleri, Müslümanları "Ne olur artık dokunmayın şu bildiğimiz camilere" deme noktasına götürebilir. Oran duygusundan yoksun replikalar mı yoksa kötü modern camiler mi daha zararlı, doğrusu karar vermek zor.”

Günümüz cami mimarisinin önemli sorunlarından birinin de Aynalı’nın da belirttiği gibi taklit camilerden çok daha vahimi, modern yaklaşıma öykünen -Aynalı’nın

tabiri ile- “kötü modern” camiler olduğu görülmektedir.

Resim 2.4. Kozyatağı Mehmet Çavuş Camii, İstanbul [12]

Kısaca tarihsel süreç içinde Türkiye’de inşa edilen camilere bakıldığında, genel anlamda yerel/geleneksel camiler, taklit camiler, modern yaklaşıma öykünen camiler (Bkz. Resim 2.4.) ve sayıları az da olsa çağdaş camiler göze çarpmaktadır. Peki, dünya genelinde cami mimarisine yönelik hangi tip uygulamalar bulunmaktadır? Bu anlamda, camilerde uluslararası platformdaki mimari yaklaşımları 5’e ayıran Serageldin, şöyle bir sistematik geliştirmiştir [13]:

1. Popüler (vernaküler) yaklaşım

Resim 2.5. Niono Camii, Mali [13]

Serageldin, popüler yaklaşımı mimar yerine yerli ustaların ve halkın oluşturduğu mimari dilin kullanımı olarak tanımlamaktadır. Serageldin bu yaklaşımı gelenekselin dingin ve açık bir dengesi olarak yorumlarken, vernaküler camilerin mesajının

oldukça net olduğunu, hitap ettiği topluluk ve hatta yabancılar tarafından bile bu mesajın kolaylıkla anlaşılabilirdiğini ifade etmektedir [13].

2. Geleneksel yaklaşım

Resim 2.6. Abdel Wahed Al-Wakil Camii, Suudi Arabistan [13]

Serageldin, geleneksel yaklaşımın, vernaküler ve tarihsel olan yaklaşımla ilişkili bir dil kullanan mimarlar tarafından uygulandığından bahsetmektedir. Serageldin, bu yaklaşımda mimarların, gerekli oranların, tekniklerin ve geleneklerin üstünlüğü disiplinini çalışmalarına yansıttıklarını düşünmektedir [13].

3. Popülist yaklaşım

Resim 2.7. Bhong Camii, Pakistan [14]

Popülist yaklaşımı vernaküler mimariye benzeten Serageldin, bu yaklaşımın popüler formel referansları ve imajları çok daha geniş bir çerçevede ele aldığını vurgulamaktadır [13].

4. Moderne uyarlanan yaklaşım

Resim 2.8. Said Naum Camii, Endonezya [13]

Serageldin, moderne uyarlanan yaklaşımda hem ciddi bir modern olma çabası olduğunu, hem de hala geleneksel unsurların yansıtıldığını ifade ederken, moderne uyarlanan yaklaşımda geleneksel dilin asimile edilip modern yaklaşıma yöneldiğinden bahsetmektedir.

5. Modernist yaklaşım

Resim 2.9. Beyaz Camii, Bosna [13]

Serageldin, modern yaklaşımda en ön planda modern dil, teknoloji ve form kullanımının yer aldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda geleneksel dokudan ve motiflerden kopma olduğunu ifade etmektedir [13].

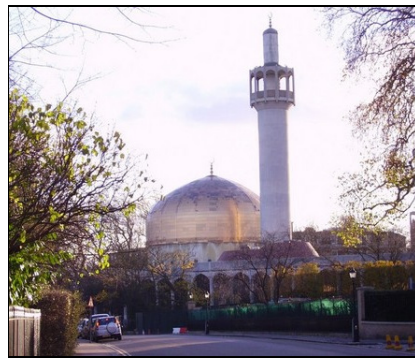
Camilerin biçimlenişlerinin kültür ve coğrafyalara göre farklılık gösterdiği yukarıdaki sınıflandırma örneğinde açıkça görülmektedir. Bu noktada, Serageldin, mimarların cami tasarımlarında kitsch ve yaratıcı tasarım ayrımında tarihsel ve toplumsal sürekliliği sağlamaları gerektiğini vurgulamaktadır [15]. Bu doğrultuda Diyanet'in düzenlediği cami projeleri istişare toplantısında Günvar'ın da belirttiği gibi topluma entegre olacak bir kültürel açılımın cami ile birlikte ve seviye kazandırılarak getirilmesi gerekmektedir [16].

Cami mimarisi konusundaki sıkıntıların yalnızca Türkiye'de yaşanmadığını belirten Cebeci, dünya çapında var olan cami mimarisi yaklaşımları ile ilgili şöyle söylemektedir [17].

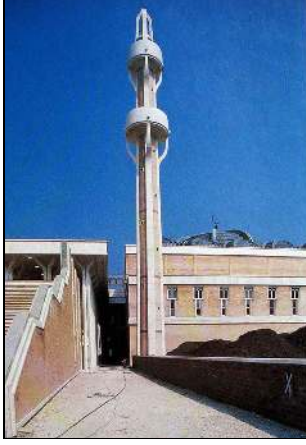
“Doğudan batıya, müslüman-gayrimüslim, dünyanın bütün kültürlerinde tutukluk söz konusu. Batı toplumu, kilise mimarisinde sergilediği “geçmişin gölgesinden sıyrılma” kıvraklığını, iş camiye gelince gösteremiyor. Frederick Gibberd'ın Londra Camii (Bkz. Resim 2.11.), aynı mimarın Liverpool Katedrali (Bkz. Resim 2.10.) yorumu yanında çok zavallı kalıyor. Paolo Portoghesi'nin Roma Camii (Bkz. Resim 2.12.) ise benim gözümde çaresiz bir bocalama, sonuç, bana göre, “dağ fare doğurdu” kabilinden tam bir fiyasko.”

Resim 2.10. Liverpool Katedrali [17]

Resim 2.11. Londra Merkez Camii [17]

Resim 2.12. Roma Camii [18]

Duruma dünya perspektifinden baktığımızda, bir takım çelişkili uygulamaların Güney Asya ülkeleri cami mimarisinde de yaşandığını görmekteyiz.

Resim 2.13. Güney Asya camileri tipolojilerden örnekler [19]

Konu ile ilgili Khan ve Serageldin, Güney Asya vernaküler cami mimarisi en belirgin tipolojik unsurlarından olan piramidal çatılara, yol kenarlarında satılan prefabrik küçük kubbelerin (Bkz. Resim 2.14.) eklenerek yapıların cami imajının güçlendirildiğinden bahsetmektedir [14], [15].

Resim 2.14. Piramit biçimli cami çatılarına eklenen küçük kubbeler [15]

Dünya genelinde ve özellikle ülkemizde 21. yüzyıl camilerinde, soyutlamanın ıskalandığı ve hala günümüz teknik imkanlarını kullanmayan bir dizi ikonlaşmış biçimlerin uygulamaların yapılmaya devam ettiği görülmektedir. Kortan, özün nasıl bir biçim olması gerektiğini düşünmek yerine, biçimin keyfi değerlendirildiği durumlarda, öz ve biçimin uyum içerisinde olmadığından ve biçimciliğin ortaya çıkışından bahsetmektedir [20]. Bu bağlamda bir mimari tasarımın, özün ve malzemenin ruhuna aykırı şekillendirilemeyeceği açıktır. Ne yazık ki günümüz camilerinde en çok görülen durumlardan birinin uygulanan malzeme ile taklit edilen biçimlerin birbiriyle uyuşmaması olduğu görülmektedir.

Resim 2.15. Aydın-Sultanhisar'da çift minareli ölçeksiz bir cami

Resim 2.16. Trabzon'da bir yayla camisi [21]

Ülkemizde camiler, bir tasarım dahilinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmadığından, biçimi, malzemesi, yapısal bileşenleri birbiriyle uyuşmayan, ölçeksiz ve kitsch camiler (Bkz. Resim 2.15 ve Resim 2.16.) ortaya çıkmaktadır. Elbette bunun önemli sebeplerinden biri camilerin mimarsız, projesiz ve denetimsiz yollarla yapılmasıdır. Bu bağlamda ülkemizdeki cami yapımı ve denetim sürecinin Diyanet ile herhangi bir bağlantısının bulunmadığını belirten Aras, belediyelerle de cami yapımı konusunda yeterli iş birliği olmadığına dikkat çekmektedir [22]. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de genellikle yeni cami inşasına yönelik bir ödenek ayırmadığı düşünülürse Türkiye'de cami tasarımı ve inşası konusunda düzenli bir organizasyon ve tam bir

denetim sağlanmasını beklemek boş bir çabadır. Bu bağlamda camilerin yer seçimi, proje tasarımı, uygulaması ve işletilmesi noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Belediyeler gibi devlet organları ve meslek örgütlerinin işbirliği içinde çalışmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yapılması gerekenleri Tayla şu şekilde özetlemektedir [16].

“İlk yapacağımız şey, bu sistemi tez elden değiştirmek olmalıdır. Bir defa belediyelerin camiye ihtiyaç hissedilen yerleri çok iyi belirlemesi gerekir. Çünkü bir mahallede cami yapıldığında, hemen yakınındaki mahalledekiler aynısını istiyorlar. Camiler öyle bir yerde yapılmalı ki, herkesin ihtiyacını karşılayabilmelidir. Mahalle aralarında, dört minareli camiler yerine; mescitler yapılabilir; ama bunlar son derece sade, basit, çatılı olabilir. Eskiden bizim çok güzel çatılı camilerimiz vardı. Mimar Sinan’ın Topkapı surlarının hemen çıkışında bir camisi var. Belki sizlerin de görmediği on altıncı yüzyılda yapılmış harika camilerden biri. Demek ki çatılı olması, güzel olmasına mani olmuyor.”

Bu doğrultuda Köksal da cami yapım sürecine ilişkin önerilerini şu şekilde sıralamaktadır [23].

- “Cami üretimi kontrollü olmalı.
- Tip proje olmamalı, camiler projelendirilmeli, hatta istisnasız hepsi yarışmalar vasıtasıyla projelendirilmeli.
- Dernek kendi kafasına göre iş yapmamalı, her kararı kamuoyuna sunmalı, önemli kararlarda onay almak zorunda olmalı.
- Cami bir kent mekanı yaratmalı, nivelman vermeli, kimlikli ve oranın parçası olmalı.”

Camilerdeki kitsch yapılaşmanın bir diğer sebebi ise camilerin sahip olduğu programın revize edilmeden geçmişe öykünen camilerin biçimcilik içinde inşasıdır. Bu doğrultuda camileri sosyal hayattan ve bağlamlarından kopuk bir yapı olmaktan çıkararak, camilerin sosyal hayat içindeki yeri ve kentin katmanları ile olan ilişkilerini etkin ve işler hale getirmeyi sağlayan tipteki bir programlama anlayışı geliştirilmelidir.

Günümüzde cami mimarisinde gerçekleşen tüm olumsuzluklara rağmen, var olan teknoloji ve malzeme imkanları ile tasarlanmış çağdaş camilerin az da olsa yaygınlık kazanmaya başlaması, Türkiye’de ve dünyada yarışmalarla çağdaş cami fikrinin

desteklenmesi ve hepsinden öte cami mimarisinin tartışılmasının olumlu gelişmeler olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, Taksim'e yapılması düşünülen, tasarımı Ahmet Vefik Alp'e ait olan caminin bir örnek olduğu düşünülmektedir.

Resim 2.17. Taksim Cumhuriyet Camii ve Dinler Müzesi (Ahmet Vefik Alp) [24]

Mimar, projenin (Bkz. Resim 2.17.) cami mimarisinde bir devri kapatıp yeni bir devri başlatacak bir adım olarak görülebileceğini ifade ederken, projede Büyük Usta Sinan'ın 500 sene evvel o günün malzeme, teknoloji ve anlayışıyla tasarladığı muhteşem anıtların bir kopyasını Taksim'de tekrarlamanın yanlış olacağı görüşünün projede hakim olduğundan ve belli konum ve şartlarda Sinan taklidi camiler kabul edilebilir olsa dahi Cumhuriyetimizin ve modern Türkiye'nin simgesi Taksim Meydanı'na inşa edilecek caminin simgesel değerlerini kaybetmemek koşulu ile çağdaş ve yaratıcı bir mimari yorumun ile tasarlandığından bahsetmektedir [24]. Bu gibi örneklerin de katkısıyla Türkiye'de az da olsa çağdaş cami tasarımları ile karşılaşmaya başlandığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda Eyüpgiller, bugün yapılması gerekenin, özgün çağdaş cami örneklerinin mimarlar ve geniş halk kitlelerince incelenip, tartışılması ve bu alandaki yeni yorum ve arayışların teşvik edilmesi olduğunu vurgulamaktadır [6].

Nitekim Oral da, tüm bu olumsuz uygulamalara rağmen temel hedefin, tarihsel kalıpların aktarılması yerine, geçmişin özünden yararlanmak, günümüz teknolojisinin bizlere sunduğu malzeme ve strüktür olanaklarını değerlendirerek çağdaş sonuçlara ulaşmak ve yarınlara atıfta bulunabilmek olması gerektiğini

vurgulamaktadır [12]. Bu doğrultuda Türkiye’de ve dünyada özellikle yarışmaların da teşvikiyle çağdaş camilerin tasarlandığı ve uygulandığı bilinmektedir. Bu camilere çağdaş cami mimarisi ve yorumları başlığında değinilmiştir.

2.1.1. Çağdaş cami mimarisi ve yorumları

İslam’ın dinsel kaynağının Kuran-ı Kerim ve hadisler olduğunu düşünürsek, bugünün mimarlığını yönlendirecek bilgi ve ölçütlerin bu kaynaklarda doğrudan yararlanılacak bir biçimde bulunamayacağı bir gerçektir. Yalnız dinin gerektirdiği yaşam tarzının mekana yansıyan yönlerinden yararlanılabilir ki, onun da salt dinsel olmaktan öte kültürel bir olgu olduğu bilinmektedir. Mimarlıkta İslam’ın tarihsel ve ekinsel sürekliliğinin sürdürülmesi için tarihsel süreçten yapılacak soyutlamaların önem kazandığını belirten Özkan, bu soyutlamaların bazen tipolojik ve yeniden yorumlama, bazen de mekan kavramının yeniden yorumlanması olabileceğini ifade etmektedir [25].

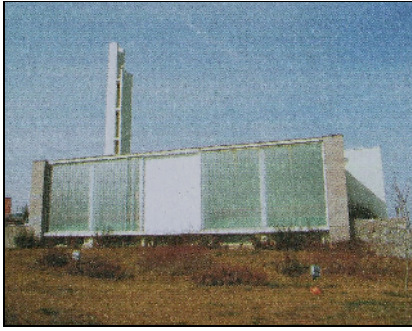

Resim 2.18. Bin Madiya Camii, Birleşik Arap Emirlikleri [18]

Türkiye’ye bakıldığında iki farklı uygulama gözlendiğini belirten Güzer şöyle söylemektedir [2].

“Bu uygulamalar, uluslararası ortamdaki mimarlık dilleri içinde ele alınan çağdaş yaklaşımlar ve yerel/geleneksel ekseninde gelişen uygulamalardır. Yerel ve geleneksel ekseninde gelişen uygulamalar arasında ise bağlamsal yani konunun ve yerin gereklerine uygun uygulamalarla, kitsch ve eklektik olarak ele alınan, naif taklitlerden oluşan uygulamaları ayırdetmek gerekir.”

Bu bakış açıları eşliğinde çalışmada çağdaş cami kavramı ile çağının gereksinmelerine ve yapı teknolojisine uygun çözümler arayan, tarihsel eski biçimlerin kopyaları yerine özgün tasarım arayışlarını benimseyen camiler (Bkz. Resim 2.18 ve Resim 2.19.) kastedilmektedir.

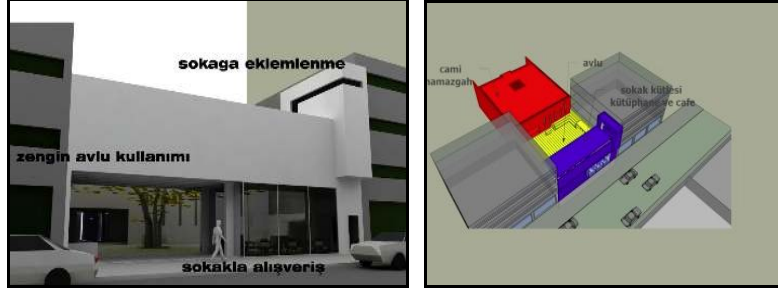
Resim 2.19. Mogan Camii, Ankara [26]

Ekinci, kimi yeni camilerin, özellikle yaptırımların duyarlılığı sayesinde mimara tasarlatıldığını, bu doğrultuda bugünün camilerini geçmişteki gibi özenli ve mimarca gerçekleştirecek bir anlayışın ülkeye kazandırmanın yolunun mimarların düşüncelerini geliştirmesinin sağlanmaktan geçtiğini, hatta bu konuda yarışmaların önemli bir başlangıç olduğunu belirtmektedir [27]. Ekinci'nin de değindiği gibi ulusal ve uluslararası yarışmalar çağdaş cami tasarımları üretmeye teşvik anlamında mimarlar için önemli birer fırsattır, bu sebeple cami üretim sürecinin yarışmalar ile başlamasının cami mimarisine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çağdaş cami mimarisine ışık tutabilecek tavsiyelerini Erengezgın şu şekilde açıklamaktadır [28].

“Tüm büyük kent camilerinin, tarihi örneklerinde olduğu gibi, eğitim, sağlık ocağı, aş evi ve diğer sosyal hizmetleri kapsayan halka açık, en önemlisi çağdaş bilime açık

hizmetlerle donatılmaları halinde gerçek yerlerine kavuşacaklarını düşünmeliyiz. Günün yaklaşık yirmi üç saatinde tamamen boş ve terk edilmiş görünen camileri, israfın suç unsuru olmaktan kurtarmalıyız. İbadet mekanları içine "hayatı" doldurmalıyız.”

Resim 2.20. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (Bahadır Altınkaynak) [29]

Bu bağlamda çalışmada, İslam kültürüne mal edilen tipolojik öğelerin geleneğe bağımlı tekrarcı tutumları yerine mekan anlayışlarının soyutlanarak, biçimlenişlerin ve yorumlanışların duru örneklerini oluşturan, kentin katmanları ile ilişki kurabilen (Bkz. Resim 2.20.) ve Erengöz'ün de değindiği gibi uygun bir kentsel çevrenin desteklediği, yön duygusu güçlendirilmiş, bir arada olmaya fırsat veren ve uygun, huzurlu ve yeterli bir mekanı tarifleyen ve hayatın içine katılmış çağdaş cami örnekleri ele alınarak, bu örnekler üzerinden deneysel çalışma yapılmış ve genç cami kullanıcılarının çağdaş camilere yönelik bakışı saptanmaya çalışılmıştır.

2.1.2. Cami mimarisinde kavramsal temeller

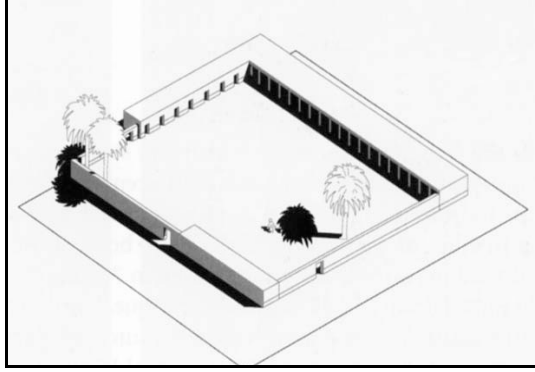
Her din, yaratıcı kudret karşısında boyun eğmek ve kutsal ile bağlantı kurmak temeli üzerine kurulur ve her dinde bunu sağlamak üzere öngörülen merasimler bulunur. İslam dininde Allah'a yaklaşmanın en önemli yolu ona yükselmenin basamağı ve bu bakımdan en parlak ve önemli ibadet ise “*Beni hatırlamak/anmak için namaz kıl*” (Taha 20/14) ayetinde belirtildiği gibi namazdır. Bu özelliğinden dolayı namaz İslam’da diğer bütün ibadetlerin özü ve özeti sayılmıştır. Nitekim Hz. Muhammed de bir hadisinde “*Namaz dinin direğidir*” buyurmuş, secdeyi de kulun Allah'a en yakın olduğu hal olarak nitelendirmiştir [30]. “*Bana hiçbir şeyi ortak koşma, evimi, tavaif edenler, namaz kılanlar, rüku ve secde edenler için temiz tut.*” (Hacc, 22/26), “*Sana*

vahiy edilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkoyar.” (Ankebut 29/45) ayetlerinde ve hadislerde öneminden bahsedilen namaz ibadeti için gerekli 3 temel unsur vardır. Bunlar; Kabe’ye yönelme, abdest alma ve namaz kılınan yerin temiz olmasıdır. Bununla birlikte Kuran-ı Kerim’de ya da hadislerde camilere ilişkin belirli bir tipolojiden bahsedilmemiştir. İslam’ın temel prensip ve düsturları arasında cami ile ilgili hiçbir özel biçimsel emir, talimat, hatta ima bulunmadığı görülmektedir. Bu yüzden, bugün cami ile adeta özdeşleştirilmiş bulunan biçimsel ve tektonik özellikler *dini değil kültürel ürünlerdir* [17]. Nitekim Grabar da, Kuran-ı Kerim’in caminin mimarlık tarihi açısından, bütün Müslümanlar için kişisel bir eylem olan namaz kılma yükümlülüğü getirdiğini ancak namazın aynı zamanda cemaatin tümünü kapsayan kolektif bir eylem olduğunu ve namazın aldığı biçimler ve kolektif bir eyleme dönüşmesi Kuran’dan kaynaklanmadığını bilakis Müslüman topluluğun 622-632 yıllarında sürdürdüğü yaşam sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir [1].

Öte yandan camilerin, ilk İslam toplumunun oluşumunda merkezi bir rol oynadığı söylenebilir. Bu amaçla Hz. Muhammed, Medine’de hemen bir mescit inşa ettirmiş ve ilk kurulan İslami müessese cami olmuştur. Bu anlamda camiler, her türlü sosyal, kültürel statü farklarını ve imtiyazlarını bir kenara bırakarak toplumsal kaynaşmayı, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan bir işleve sahiptirler. İçinde eğitim faaliyetlerinin yapıldığı, toplumu ilgilendiren konuların görüşüldüğü, içinde evsizlerin barındığı çok işlevli bir mekan olarak cami, merkezi konumu ile yerleşim birimlerinin oluşumunda da belirleyici olmuştur [31]. Bu konuda Grabar da, başlangıçta topluluk üyeleri arasında kuşatıcı, eşitlikçi bir ilişki sonraları cami olarak bilinecek olan kurumun en önemli amacının salt dinsel olmayıp, topluluğa işlerlik kazandıran bütün etkinlikleri içerdiğini ifade etmektedir [1].

Herhangi bir yerde bireysel olarak da kılınabilen vakit namazlarının, Hz. Muhammed tarafından cemaatle kılınmasının tavsiye edilmesi, Cuma ve Bayram namazlarının cemaatle kılınması gerekliliği, Müslümanları topluca ibadet edilebilecek, tüm cemaati kapsayan büyüklükte, özelleşmiş bir mekan arayışına sürüklemiştir [32]. Namaz kılınacak mekanın temiz olması zorunluluğu, herkes tarafından bilinen bir

mekanda toplanabilmenin kolaylığı, iklim şartlarından ve dış tehlikelerden korunma isteği, cami mekanının ortaya çıkmasını sağlayan faktörler olarak sıralanabilir [33].

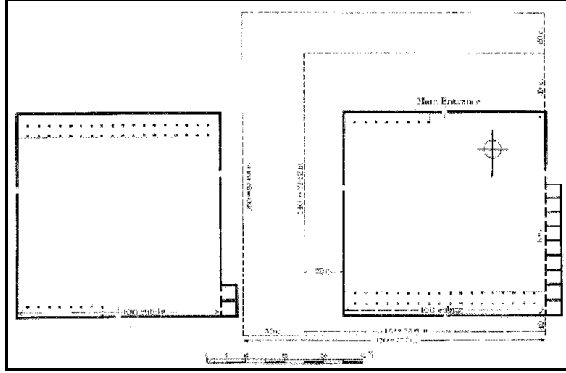

Şekil 2.1. Mescid-i Nebevi [10]

Grabar, bahsedilen gereklilikler doğrultusunda Müslümanların kurduğu ilk yapı olan Mescid-i Nebevi'yi şu şekilde tanımlamaktadır [1].

“Mescidi Nebevi’nin başlıca özelliği, gölgelikli iki mekanı bulunan, geniş bir avlu oluşudur. Bu gölgeliklerden, güneyde olanı, iki sıra palmiye gövdesine taşıtılan saz bir damdır. Namazın yönünü belirlemek için kullanıldığı bilinmekle birlikte, kuzeydeki daha küçük palmiye gövdelerinde de görüldüğü gibi özgül işlevi, büyük bir olasılıkla, bir sundurma olmasıdır. Doğudaki doğrudan avluya açılan odalar, Peygamberin hanımlarına ayrılmıştır. Bu avlu pratik nedenlerle, erken İslam’ın resmi etkinliklerinin hemen hepsine sahne olmuştur. Bu nedenle de kültürün kolektif belleğinde yalnızca bir tapınak olarak değil İslam’ın ikinci kutsal mescidi olarak yer etmiştir.”

Hiz. Muhammed’in, ilk safâ önem vermesi sebebiyle, camilerdeki geniş plan kurgusu ortaya çıkmıştır [34]. Mescid-i Nebevi inşa edildiğinde kible yönü Kudüs iken, 624’te kible değişmiş, Müslümanlar Kabe’ye yönelmeye başlamışlardır.

Şekil 2.2. Mescid-i Nebevi'nin planı [1]

Önceki dönemlerde şehir dışında ve camilerin bulunmadığı yerlerde insanların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için “namazgah” denilen, çoğunlukla çevresi duvarla çevrili ve üstü açık olan ve kibleyi gösteren “namazgah taşı” bulunan yerler de yapılmıştır. Genellikle kervanların durak yerlerinde inşa edilen namazgahlar zaman içinde büyük ölçüde fonksiyonunu yitirmiştir.

İslamiyetin yayılmasıyla her toplum kendi camilerini inşa etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Özkan, toplumların camilerini biçimlendirmeleri ile ilgili yalnızca ibadet (namaz) mantığının mekana yansıyan özelliklerinden bahsedilebileceğini, bunun dışındaki yapılanma anlayışının dinsel olmaktan öte kültürel/geleneksel olduğunu ifade ederken, şöyle söylemektedir [25].

“Coğrafi olarak dünyanın dört bir yanına yayılmış İslam ve buralarda üretilen İslami yapılar, orada önceden var olan kültür ve doğal değerlerle barışık bir uyum içinde gelişmiştir. İslam kültürünü ve onun geliştirdiği mimariyi anlamak için iki kavram önem kazanmaktadır. Birincisi “birlik”, ikincisi ise “çeşitlilik”. Birlik, Allah’a olan inancın birlikteliğidir. Çeşitlilik ise insanın doğası ve varlığı gereği geliştirdikleri farklılıkların ve kültürel zenginliklerin kabulüdür. Gerçekte birlik olmasa o din olamaz ama birlik içindeki çeşitlilik her kişiye, her dışavuruma olanak veren bir çoğulculuğun tanımıdır.”

Resim 2.21. Yaama Camii, Nijer [14]

Resim 2.22. Porto Novo Camii, Benin [14]

Khan da bu doğrultuda, caminin öneminin, sahip olduğu mimari dil ya da formla değil, toplum belleğindeki cami anlamı ile var olduğunu savunmaktadır. Camiyi anlamamanın caminin yer aldığı bölgenin mimarisi, yeri, sosyolojisi ve kültürünü anlamakla doğrudan ilişkili olduğunu ifade eden Khan, bu doğrultuda mimarinin öncelikle yapılarla ilgili olmadığını insanlarla ve toplumla ilgili olduğunu söylemektedir [35].

Bu bağlamda, camilerin oluşum ve gelişiminde, geçmişten bugüne her milletin kendi kültüründen çeşitli unsurlar katarak, İslam'ın tevhid (birlik) ilkesinde temellenen bu sürece çeşitlilik oluşumu açısından (Bkz. Resim 2.21. ve Resim 2.22.) katkıda bulundukları görülmektedir.

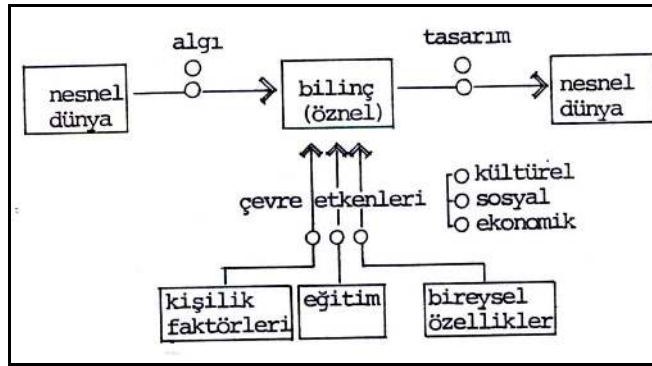
Tarih içinde camilerin yapısal ve biçimsel özellikleri gibi camilerde bulunan mimari öğeler ve bileşenler de değişime uğramışlardır. Tıpkı camilerin farklı plan kurgularında gözlendiği gibi cami bileşenlerinin de farklı coğrafya ve kültürlerde farklı özellikler ve çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Camilerin gelişim sürecine ve cami mimarisinin temel bileşenlerine, çalışmanın “EK-1” ve “EK-2” bölümlerinde detaylı şekilde yer verilmiştir.

2.2. Mimarlıkta Algı Araştırmaları

Mimari ürünlerin, kullanıcı, mimar ya da farklı meslek gruplarının yorumlarına bırakılarak, anlamlı ve değerli görüşler elde edilmesini sağlayan algı, çevresel

psikoloji ve imge/imaj çalışmaları, mimarlık mesleği için oldukça önemli ve faydalı bir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında çağdaş cami mimarisi ile ilgili kullanıcı algısının öğrenilmesi ve kullanıcıların gözündeki cami imgesinin araştırılması önem kazanmıştır. Bu nedenle, bu bölümde, çalışma kapsamında yapılan deneysel çalışmaya bir ön bilgi oluşturması açısından kısaca algı kavramı, mimarlıkta algı araştırmaları ve araştırma yöntemlerine yer verilmiştir.

Algı kavramı, psikoloji, sosyoloji ve mimaride en çok tartışılan konulardan biridir. Algı; nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma olayı ve dış dünyanın duyularla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımı olarak tanımlanabilir [36].

Şekil 2.3. Algı-tasarım ilişkisi [37]

Algı öznel bir durumdur ve algılama düzeyleri, kişilik, kültür, cinsiyet, meslek vb. gibi etkenlerle kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Ertürk, algılama düzeylerini iki kısımda açıklamaktadır [37].

“Birincisi; Gibson’ın *Literal Algı* olarak belirlediği, Rapaport’un Algı Dünyası olarak sunduğu, Appleyard’ın Uyarı Kaynaklı Algı adını verdiği düzeydir. Bu düzeydeki algılar çevrenin fiziksel özelliklerinden kaynaklanır, renk, doku, yüzey, kenar, biçim gibi temel algısal boyutlara dayanırlar. Birinci algı düzeyi ikinci için gerekli bir önkoşul, değişmeyen bir arka plan olmak durumundadır. İkinci algılama düzeyi; Gibson’ın *Şematik Algı*, Rapaport’un Çağrışım Dünyası, Appleyard’ın Çağrışım ve İşlemsel Algı olarak belirlediği düzeydir. Çevre egemen birinci algı düzeyine karşılık ikinci düzey insan egemen bir algı düzeyidir. Çevrenin fiziksel özelliklerinden kaynaklanan duygusal değerlendirmeler ve bunun yanında bireyin geçmiş deneyimlerinden, kişiliğinden, içinde bulunduğu toplum özelliklerinden, sosyal statüsünden, kültüründen kaynaklanan algılardır. Bu nedenle öznel, değişken,

seçicidirler ve aynı biçimlerin farklı zaman ve gruplarda farklı çağrışımsal anlamlar ortaya koyması bu yolla açıklanabilmektedir.”

Ertürk, bilgiye dayalı algılama kuramının ele aldığı düzeylerden olan literal algının, çevrenin anlam ve yararından soyutlanmış olduğundan ve eğitimi boyunca yüzeyler, biçimler, ölçüler, oranlar, renk ve doku gibi fiziksel biçim öğeleri ile çalışmış olan mimarların çevreyi algılama biçiminin literal algı düzeyinde belirginleştiğinden ancak çevreyi kendi kullanımlarına tanınan olanaklar açısından ve kendi öznel değerleriyle algılayan mimar olmayan kişilerin şematik algı boyutunda yoğunlaşmalarının beklenebileceğinden bahsetmektedir [37].

Bu bağlamda, mimarlık eğitiminin, kişilere daha detaylı algısal düzeyler kazandırmasından dolayı mekanlar ve biçimler üreten mimarların, mekansal ve çevresel algılarının diğer meslek gruplarına göre daha gelişmiş olduğu aşıkardır. Üretilen bu mekanlar ve biçimlerin, kullanıcılar tarafından nasıl algılandığının öğrenilmesi mimarlık mesleği için oldukça önemlidir. Bu anlamda, literatürde yer alan algıya yönelik çevresel psikoloji çalışmalarında, çoğunlukla uzman grubun (mimar) ya da kullanıcı kesimin görüşlerine başvurulduğu, bazı çalışmalarda ise her iki grubun görüşleri de öğrenilerek, mimar ve kullanıcı görüşleri arasındaki farklılaşmanın ortaya konulduğu bilinmektedir.

Bu doğrultuda yapılan bazı çalışmalara değinecek olursak; Fawcett&Ellingham&Platt'in ofis binalarına yönelik tercihler ve beğeni üzerine odaklanan deneysel çalışmasında mimarlar ve kullanıcı görüşleri üzerinde durulmaktadır [38]. Çalışmada, kullanıcılara ve mimarlara farklı tasarım kriterleri olan ofis binalarının fotoğrafları gösterilerek, bu fotoğraf üzerinden belirlenen değerlendirme ölçeği üzerinden yapıları değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışma sonucunda, kullanıcıların en çok yapıların çatı tipine, mimarların ise en çok yapıların güçlü mimari karakterine odaklandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla çalışmada, kullanıcı tercihlerinin *en temel* ve *en net* kararlara dayandığı ve kullanıcıların basit kurallar doğrultusunda mimari değerlendirmeler yaptıkları, mimarların ise bu konuda daha kompleks düşündükleri saptanmıştır. Gifford&Hine&Clemm&Shaw'ın deneysel

çalışmasında ise, mimar ve mimar olmayan grubun modern ofis binalarını değerlendirmeleri üzerinde durulmaktadır [39]. Çalışmada katılımcılardan, farklı tipteki ofis binalarını yapıların fiziksel özellikleri doğrultusunda değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışma sonucunda, mimarlar ve mimar olmayanların binaları farklı değerlendirdikleri bulgulanmıştır. Bu anlamda, mimarların metal kaplama, daha az kemerleri olan, köşeli, cephelerinde üçgensel elemanları olan, baskın binaları daha çok beğendikleri, mimar olmayan diğer grubun ise daha çok cam yüzeyi, penceresi olan yüksek binaları tercih ettikleri saptanmıştır. Başka bir grup çalışmada ise yalnızca mimar olmayan-kullanıcı grup görüşleri üzerinde durulmaktadır. Örneğin; Marans&Spreckelmeyer'in, ofis yapılarına yönelik içinde bina kullanıcılarının da olduğu halktan seçilen kişiler üzerinde uygulanan deneysel çalışması, mimari tercih ve kaliteye odaklanmaktadır [40]. Araştırma sonucunda mimari kalitenin fonksiyonel ve estetik bileşenleri olduğu saptanmış ve gelecekte mimari kaliteye yönelik bir jüri değerlendirmesinde, hem tasarımcı hem de kullanıcı grubun değerlendirmelerinin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

İncelenen deneysel çalışmalar ışığında (mimar ve mimar olmayan) çoğunlukla kullanıcı-algılayıcı grupların farklı yapı türlerine ilişkin değerlendirmelerinin ve mimari algılarının farklılaşabildiği ve bir veri kaynağı olarak mimar olmayanların-kullanıcıların görüşlerine başvurulduğu söylenebilir. Bu bağlamda, tez kapsamında yapılan deneysel çalışmada, bir kullanıcı-algılayıcı grup belirlenerek, *şematik algı* düzeyinde, algılayıcıya bağlı olarak kişilik yapısı, psikolojik ve sosyo-kültürel özellikler, geçmiş deneyimler, değer ve tutumlar açısından farklılıklar gösteren, insan-çevre ilişkileri modeli, yani duygu kaynaklı algı-biliş ayrışımı ile belirlenen (mimar olmayan) kullanıcı grubun görüşlerine başvurulmuştur.

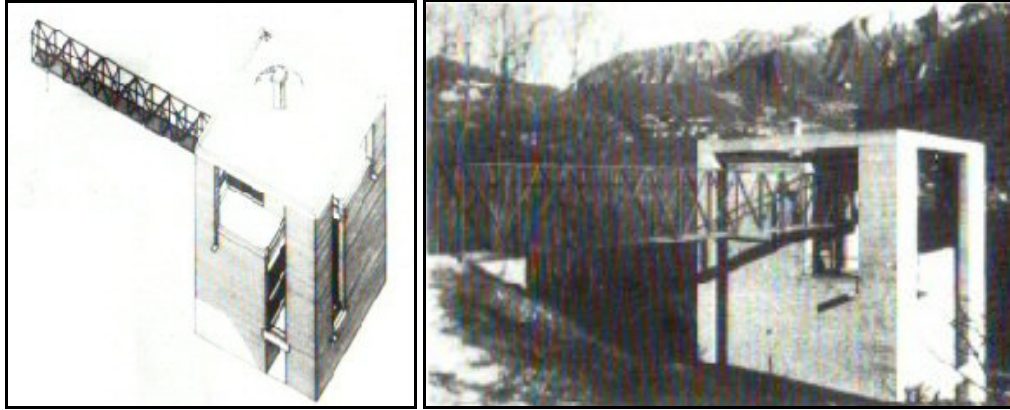
2.3. Toplumsal Bellek Kavramı ve Rasyonalist Görüşler

Toplumsal bellek, topluma ilişkin tüm değerleri, imgeleri, yaşanılmış ya da öğrenilmiş olayları bilinçli olarak akılda saklama durumu olarak tanımlanabilir. Benzer şekilde yorumlanabilen kolektif bilinç ile kültürel ve toplumsal bellek

kavramları, kültür kodları ekseninde gelişir ve inanışlar, gelenekler, yazılı metinler, sözlü ve görsel sanat ürünleri ile nesilden nesile aktarılır.

Akıl, tarih ve kültürel bellek kavramları doğrultusunda psikolojideki kolektif bilinç ile örtüşen rasyonalizm ve neo-rasyonalizmin Aldo Rossi'nin 1967'de yazdığı “Bir Mimarlık Eğilimi Olarak Aklın Mimarlığı” adlı yazısından türeyen “Tendenza” akımı ile gündeme geldiği bilinmektedir. Neo-Rasyonalizm, geleneğin ve tarihin içine kök salan bir yaklaşımı benimser, bu kuramsal temelin merkezine ise morfoloji ve tipoloji yerleşir [41]. Bu bağlamda Kortan, Aldo Rossi mimarlığını şu şekilde açıklamaktadır [42].

“Aldo Rossi ve aynı ekolden Mario Botta, Leon Krier, Rob Krier, Massimo Scolari'nin kullanmakta oldukları mimari biçimler, birincil geometrik biçimlerden oluşmaktadır: küpler, prizmalar, silindirler, piramitler, koniler gibi. Böylece, mimarlıkta biçim dili bu temel rasyonel geometrik biçimlere indirgenmiş olup, tasarımda kullanılacak olan tipolojiler belirlenmiştir. Böylece mimarlık tarihinin başlangıcından itibaren kullanılagelen bu yapı biçimleri, geleneksel ve klasik biçimler olma özelliğini de kazanmıştır.”

Resim 2.23. Aldo Rossi ve Massimo Scolari, Belediye Binası, Floransa, 1969 [42]

Mimarlıkta önemli bir ekol olan Le Corbusier (1887-1965), geçmişin analitik bir çalışmasını yaparak tarihteki başarılı ve kalıcı mimarının söz konusu rasyonel geometrik biçimlere dayandığını anlamıştı: Parthenon mabedi bir dikdörtgen prizmaydı; Osmanlı mimarlığı prizmalardan, kürelerden, silindir ve konilerden oluşmuştu; Mısır ve Roma mimarlığı da bu türden platonik biçimlerle meydana

gelmişti, öyleyse XX. yüzyılın kalıcı ve başarılı mimarlığı da aynı türden biçimlerle yapılmalıydı [42]. Bu anlamda, Kortan, Le Corbusier'nin eserleriyle, mimarlıkta kalıcı olan ve evrensel estetik değerler içeren rasyonel mimarlığın önemini vurguladığını ifade etmektedir [42]. Zira Le Corbusier'nin çalışmalarına bakıldığında, tarihten alıntıladığı temel geometrik biçimlere özgün yorumlar katarak eserler ürettiği görülmektedir.

Orijinlerin özelliklerinin üretilen eserlere yansımaları genetik bir anlayış olarak ifade eden Güney, tiplerin, bir nevi kültürel hafızanın devamını sağlayan araçlar olduğunu, dolayısıyla, bu araçlar kullandığında, insan mantığının değişmez prensiplerinden faydalanarak daha insancıl ve daha başarılı mekanlar yaratılabilmenin mümkün olabileceğini ifade etmektedir [43].

Kolektif bilinçaltındaki kalıtsal eğilimlerin çağdaş cami mimarisi ile ilişkilendirilmesi noktasında, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel belleğinde, en temel haliyle, kubbeli ve minareli bir cami imgesinin var olduğunu söylemek mümkündür. Genç cami kullanıcıları açısından, toplumsal bellekte var olduğu kabul edilen bu imgenin doğruluğunu, cami mimarisindeki farklı yorumlamaların ne ölçüde kabul edilebilir olduğunu ve cami mimarisinde hangi tür yorumların en çok beğenildiğini saptamak bu tezin konularından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Rossi'nin primer biçimleri yorumlayarak akıla, tarihe ve kültürel belleğe yaptığı atıflarla gösterdiği neo-rasyonel tavrın, tez kapsamında yapılan deneysel çalışma sonuçları ile ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Bu ilişki, tezin deneysel çalışma sonuçlarında tartışılacaktır.

2.4. Bölüm Sonucu

İslamiyet'in ortaya çıkışından bu yana Müslüman toplumlar için camiler önemsenen yapılar olmuş ve her toplum kendi kültür, medeniyet ve gelenekleri çerçevesinde cami üretim sürecine katkıda bulunmuştur. Bu anlamda İslam'da cami yapısı ile ilgili biçimsel bir emir ya da talimat olmadığından, camilerin ve cami öğelerinin

biçimlenişleri, kurguları ve toplumsal/kültürel bellekteki cami imgesinin toplumdan topluma farklılık gösterdiği söylenebilir.

Mimarlıktaki algı çalışmalarının temel prensiplerinin ve algıya dayalı örneklerin incelenmesi sonucunda, kullanıcı ve mimarların mekansal ve çevresel algılarının farklılaştığı gözlenmektedir. Bu anlamda verilebilecek en iyi örneklerden biri, kullanıcı tercihlerinin *en temel* ve *en net* kararlara dayanması ve kullanıcıların basit kurallar doğrultusunda, mimarlarınsa daha kompleks mimari değerlendirmeler yapmalarıdır [38]. Bu doğrultuda, deneysel çalışmanın üzerinde uygulanmasına karar verilen kullanıcı grubun, camileri en temel ve en net kararlarla ayırıştırıp algılamaları beklenmektedir. Bu temel kararlar doğrultusunda, katılımcıların kendilerine sunulan tipolojilerdeki camiler içinden en çok belleklerdeki cami imgesine uyan ancak rasyonel biçimde yorumlanan örnekleri kendilerine yakın bulacakları beklenmektedir. Zira Rossi, Krier gibi rasyonalistlerin halka hitap eden “en temel” biçimleri “mimarca” yorumlayıp başarılı mekanlar ürettikleri bilinmektedir. Bu doğrultuda deneysel çalışma kapsamında, kültürel belleğin dönüşümü çerçevesinde yorumlanan örneklere yer verilerek, bahsi geçen beklentilerin doğruluk payı ölçülmeye çalışılmıştır.

3. ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİ ÖRNEKLERİNE YÖNELİK KULLANICI ALGISININ ÖLÇÜLMESİ–DENEYSEL ÇALIŞMA

3.1. Metodoloji

Çağdaş cami tasarımlarına yönelik kullanıcı algısının ölçülmesi kapsamında yapılan bu deneysel çalışma tezin ana bölümünü oluşturmaktadır. Deneysel çalışmanın amacı kısaca, çağdaş cami mimarisi örneklerine yönelik kullanıcı algısının ölçülmesi olarak tanımlanabilir. Tez kapsamında bu konunun ele alınmasının ana sebeplerinden biri, tezin “Günümüz Cami Mimarisi Anlayışına Genel Bakış ve Cami Mimarisinin Kavramsal Temelleri” bölümünde de izlenebileceği gibi, günümüzde Türkiye’de inşa edilen camilerin büyük çoğunluğunun taklit ya da “kitsch” camiler oluşu karşısında, üretilebilecek çözümler üzerinde durmaktır. Bu anlamda ülkemiz cami mimarisinin, tarihsel gelişimi boyunca biçimsel ve kurgusal anlamda çeşitlilik göstermesine rağmen bugün hala 16. yüzyıl Klasik Osmanlı cami biçimlerinin 21. yüzyıl malzemeleri/yapım teknolojileri ile sürdürülmesinin oluşturduğu çelişki karşısında araştırmaya, cami mimarisinin gelişimine katkıda bulunabilecek farklı öneriler çerçevesinden bakılmış ve bu farklı önerilere yönelik genç cami kullanıcılarının düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Deneysel çalışmada öncelikle literatürde yer alan algı ve mimari tercihe yönelik çevresel psikoloji çalışmalarının temel prensipleri incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen deneysel çalışmaların mimarlar ya da kullanıcılar üzerinde kurgulanması bu deneysel çalışma için önemli bir veri olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda çağdaş camilere yönelik deneysel çalışmanın, ülkemizde cami yapma etkinliğinde söz sahibi kesim olan “kullanıcı” grup üzerinde uygulanmasına karar verilmiştir. Çalışmanın uygulanacağı yer olarak Aydın İli seçilmiş ve kullanıcı grup olarak da kendi içinde yaş ve eğitim kriterleri açısından homojen dağılım gösteren, “genç cami kullanıcıları” şeklinde de tanımlayabileceğimiz Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi Lise 3 ve 4. sınıf öğrencileri belirlenmiştir.

Deneyisel çalışma kapsamında anket oluşturulurken, konu ile ilgili problemler belirlenmiştir. Belirlenen problemler ışığında çalışma hipotezleri oluşturulmuştur. Hipotezlerin yanı sıra katılımcıların camilere yönelik bakış açılarıyla ilgili genel kanılara ulaşmak için sorular oluşturularak, anket kurgulanmıştır.

Kurgulanan anket, 2012 yılı Ocak ayında, Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin konferans salonunda, lise 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden rastgele belirlenen 50 bay ve 50 bayan öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Deneyisel çalışma uygulanırken, öncelikle öğrencilere anket formları dağıtılmış, daha sonra anket soruları, öğrencilere renkli slaytlar eşliğinde açıklanarak sorulmuş ve öğrencilerden cevaplarını anket formuna işaretlemeleri istenmiştir. Uygulanan anket, detaylı istatistiksel analizler yapmakta kullanılan “IBM SPSS Statistics” programı 20.0 sürümü ile değerlendirilmiştir. Anket sorularının kurgusuna ve anketin analizlerine “Analiz yönteminin ve anketin tanıtılması” ve “Anketin değerlendirilmesi-analizler” kısmında detaylı olarak değinilmiştir.

3.1.1. Örnek camilerin seçimi ve seçilen camilerin tanıtılması

Çağdaş camilere yönelik genç cami kullanıcılarının algısını ölçmeyi hedefleyen deneyisel çalışmanın yöntemi ve denek grubu belirlendikten sonra anketin oluşturulmasına başlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle anketin üzerinden kurgulanacağı örnek camiler seçilmiştir.

Bu seçim yapılırken, İslamiyet'in çok geniş coğrafyalara yayılması ile birlikte her toplumun kendi gelenekleri çerçevesinde camiler üretmesi, yani camilerin her kültürde çeşitlilik gösterme durumu göz önünde bulundurularak, çalışmada farklı coğrafyalardan ve ülkelerden (Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Singapur ve Endonezya'dan) cami örnekleri ele alınmasına karar verilmiştir.

Bu doğrultuda, öncelikle *ulusal* ve *uluslararası* platformda yaygın olarak görülen cami tipolojileri belirlenerek, bu tipolojiler üzerinden ulusal ve uluslararası örnekler seçilmiştir. Seçilen örnekler, camileri tanıtmak adına, belirlenen inceleme/ayırışma

kriterleri ışığında şematik tablolar üzerinde incelenerek, bu camilere yönelik kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra belirlenen örnek camiler üzerinden, çağdaş cami mimarisi ile ilgili genç cami kullanıcılarının algısını ölçmeye yönelik anket hazırlanmıştır.

Anket hazırlama aşamasında 21. yüzyılda Türkiye’de ve dünyada uygulanan ve tasarlanan cami örnekleri incelenmiştir. Bu çerçevede incelenen camilerin çoğunlukla dört tipoloji üzerinde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Çalışmanın özgün kabulünü oluşturan bu tipolojiler;

- Gelenekseli taklit eden kubbeli biçimlenişler,
- Gelenekselin yorumlandığı kubbeli biçimlenişler,
- Prizma biçimlenişler,
- Özgür biçimlenişler

şeklinde açıklanabilir. Çalışma kapsamında ele alınan camiler, Türkiye’den ve dünyadan, biçimlenişleri, bileşenleri ve üretilen orijinal çözümler gibi özellikleri ile fark yaratan, çağdaş cami tasarımını geliştirmeyi ve yorumlamayı amaçlamakla birlikte *21. yüzyıl teknolojisini yansıtan çağdaş örnekler* ile çağdaş ve geleneksel cami tasarımlarına yönelik değerlendirmelerin farklılıklarına ilişkin veri toplanmak amacıyla *gelenekseli taklit eden* örneklerden seçilmiştir. Çalışmaya özgü ayrışımına göre belirlenen tipolojiler kısaca şu şekilde tanımlanabilir.

Gelenekseli taklit eden kubbeli biçimlenişler:

Günümüzde en çok uygulandığı ve tekrar edildiği görülen, “kubbeli küp” mantığı esas alınarak geliştirilmiş olan geleneksel kubbeli camileri biçimleniş ve plan kurguları itibarıyla taklit eden, kendine özgü bir tasarım anlayışı olmayan camiler bu tipoloji kapsamında ele alınmıştır. Bu tipolojideki camilerin (Bkz. Çizelge 3.1.) Türkiye’de en çok uygulanan örnekler olduğu söylenebilir.

Gelenekselin yorumlandığı kubbeli biçimlenişler:

Geleneksel kubbeli biçimlenişlerden ve kurgulardan ilham alırken kendi özgün yaklaşımını ortaya koyan ve çağın teknolojik getirilerini de kullanan camiler bu tipoloji kapsamında ele alınmıştır. 21. yüzyılda geleneksel kubbeli camilerin yorumlandığı örneklerle (Bkz. Çizelge 3.2.) sıkça karşılaşılmaya başlandığı bilinmektedir.

Prizma biçimlenişler:

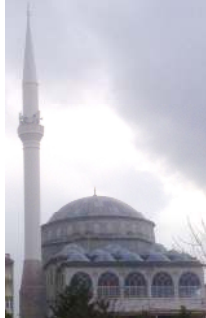
Kubbesi olmayan, biçimin en duru ve yalın halinden meydana gelen, çoğunlukla küp ya da dikdörtgen prizma biçimli camiler bu tipoloji kapsamında ele alınmıştır. 21. yüzyılda dünya çapında uygulanan örneklerde tercih edilen bu tipolojinin (Bkz. Çizelge 3.3.), ülkemizde genellikle yarışmalar bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Özgür biçimlenişler:

Herhangi bir biçimsel ve geometrik kaygı güdülmeden tamamen özgür biçimlerle ortaya konulan cami örnekleri bu tipoloji kapsamında ele alınmıştır. Dünyada ve Türkiye’de, diğer tipolojilere kıyasla örnekleri sayıca oldukça az olan bu tipteki camilerin (Bkz. Çizelge 3.4.) daha çok yarışmalar bazında üretildiği gözlenmektedir.

Camileri tipolojilere ayırma işleminin, coğrafyalar ve ülkeler bağlamında çok daha zengin bir örnek çerçevesinden bakılarak cami tipolojilerini belirlemek gerekmektedir ancak çalışmada, camileri sınıflandırma sistematigi konusunda genelleme yapılarak, konuya pratik bakılmış ve bahsedilen biçimlenişler aşağıdaki dört tabloda görselleştirilerek, örnekler bu tablolardan seçilmiştir.

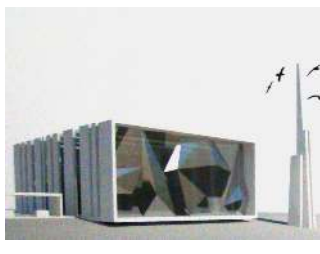
Çizelge 3.1. Gelenekselin taklidi kubbeli cami örnekleri

Yavuz Sultan Selim Camii, Aydın (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Adnan Menderes Camii, Aydın (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Didim Merkez Camii, Aydın (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)
Komşular Birlik Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Gençlik Camii, Çorum (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	İmam-ı Azam Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)
Yeşil Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Sahra-i Cedid Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Ayvah Merkez Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)
Ulu Camii, Denizli (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Ahmet Yesevi Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	Batkent Yunus Emre Camii, Ankara (Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)

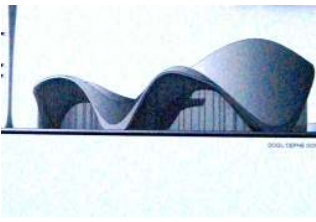
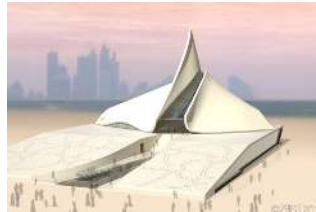
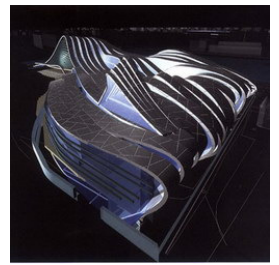
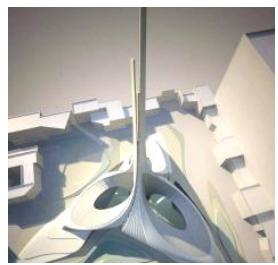
Çizelge 3.2. Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami örnekleri

Doğramacızaade Ali Paşa Camii, Ankara	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması Kutlu İnanc Bal ve Hakan Evkaya'nın Projesi	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 85309 rumuzlu proje
(Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	[29]	[29]
Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 35351 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 13597 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 18793 rumuzlu proje
[29]	[29]	[29]
Yeşil Vadi Camii, İstanbul	Bedriye Tiryaki Mencik Camii, Manisa	Chandgaon Mosque, Bangladeş
[44]	(www.arkitera.com/proje/index/detay/manisa-bedriye-tiryaki-mencik-camisi/184)	(http://archnet.org/library/images/one-image-large.jsp?location_id=18624&image_id=212792)
Köln İslam Kültür Merkezi, Almanya	Marseille Mosque, Fransa	Cezayir Camii, Cezayir
(http://www.mimdap.org/?p=59533)	(http://lamosqueedemarseille.com/)	(http://www.designbuild-network.com/projects/mohammadia-mega-mosque/)

Çizelge 3.3. Prizma biçimli cami örnekleri

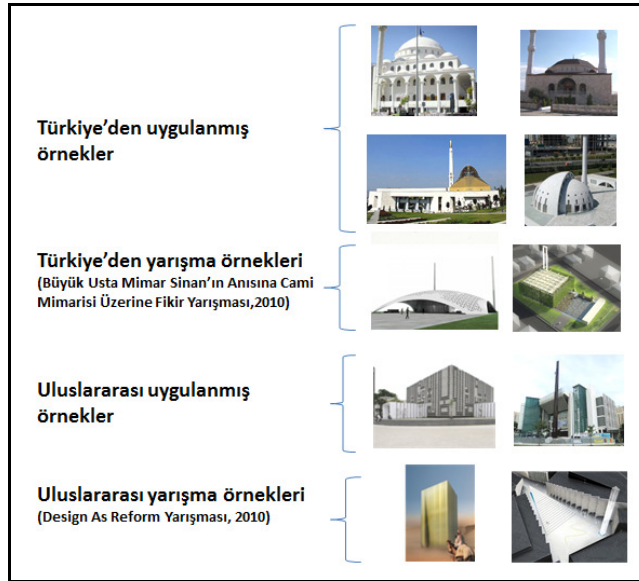
Mogan Camii,Ankara	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması Durakbaşı'nın Projesi	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 60315 rumuzlu proje
[26]	[29]	[29]
Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması Özgür Karakaş'ın Projesi	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 25137 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 35814 rumuzlu proje
[29]	[29]	[29]
Al-Irsyad Mosque,Endonezya	Assyafaah Mosque,Singapur	Andresson&Flügel'in Projesi
[46]	[47]	[48]
Penzberg Islamic Forum,Almanya	P[Ray] House,Endonezya	Design As Reform Yarışması Brusselssprout'un Projesi
(http://v3.arkitera.com/h25710-euro-islam-mimarisi.html)	(http://www.archdaily.com/172656/prayhouse-julian-palapa/)	(http://www.archdaily.com/68833/brusselssprouts-proposal-for-design-as-reform-competition-in-dubai/)

Çizelge 3.4. Özgür biçimli cami örnekleri

Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 19254 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 50945 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 37539 rumuzlu proje
[29]	[29]	[29]
Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 62143 rumuzlu proje	Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 35297 rumuzlu proje	Tirana Camii ve Kültür Merkezi projesi
[29]	[29]	[45]
Rux Design'ın projesi	Abbey Mills Camii projesi	Ray of Light Camii projesi
[49]	(http://www.e-architect.co.uk/london/abbey_mills.htm)	(http://www.archdaily.com/81209/ray-of-light-mosque-zest-architecture/)
Strasbourg Camii projesi	Avenue Mall Mosque projesi	Cami Önerisi/CAAT Architectural Studio
(http://www.archsource.info/projects/909/)	(http://www.arch2o.com/avenues-mall-mosque-zaha-hadid/)	(http://www.archdaily.com/324909/mosque-amir-al-momenin-proposal-caat-architecture-studio/)

Çalışmada ankete veri oluşturan ve incelemesi yapılan örnekler, ulusal ve uluslararası *uygulanmış örnekler* ile *yarışma önerileri* başlıklarından belirlenmiştir. Çalışma kapsamında yarışma önerileri ve uygulanmış olan camilerin birlikte ele alınmasının sebebi kısaca, yarışmalarda üretilen orijinal tekliflerin, mimarının tüm alanlarında olduğu gibi cami mimarisi konusunda da önemini vurgulamak ve genç cami kullanıcılarının, uygulama ve teklifler bağlamında cami beğenilerini öğrenmek olarak tanımlanabilir.

Anketin uygulandığı tarih itibariyle, ulusal nitelikteki en güncel ve kapsamlı cami tasarım yarışması olan, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin 2010 yılında düzenlemiş olduğu "Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması" ile Dubai'de yine 2010 yılında düzenlenen "Design As Reform" yarışmasından öne çıkan ve ödül alan cami projeleri çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada, ulusal ve uluslararası düzeyde *uygulanmış* olan en güncel ve en orijinal cami çözümlerinden örnekler incelenirken, aynı zamanda toplumun gelenekseli taklit eden camilere yönelik değerlendirme hassasiyetlerini belirlemek ve ele alınan çağdaş camilerle arasındaki farklılıklara dikkat çekmek amacıyla Aydın İli'nden gelenekselin taklidi olan tipik camilere yer verilmiştir.

Şekil 3.1. Seçilen camilerin yer aldığı gruplar

Çizelge 3.5. İncelenen camilerin ayrışım şeması

1)			
Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami		Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami	
Yavuz Sultan Selim Camii, Aydın		Adnan Menderes Camii, Aydın	
(Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)		(Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)	
2)			
Gelenekselin Yorumlandığı Kubbeli Cami		Gelenekselin Yorumlandığı Kubbeli Cami	Gelenekselin Yorumlandığı Kubbeli Cami
Doğramacızade Ali Paşa Camii, Ankara		Yeşil Vadi Camii, İstanbul	Bal&Evkaya'nın Projesi
(Fotoğraf: Esra ŞAHİN ÇELİK)		[44]	[29]
3)			
Prizma Biçimli Cami	Prizma Biçimli Cami	Prizma Biçimli Cami	Prizma Biçimli Cami
Al-Irsyad Camii, Endonezya	Durakbaşı'nın projesi	Assyafaah Camii, Singapur	Andresson&Flügel'in Projesi
[46]	[29]	[47]	[48]
4)			
		Özgür Biçimli Cami	
		Rux Design'ın Projesi	
		[49]	

Bu bağlamda çalışmada, camilerin genel yapılanmaları, strüktürleri ve genel kompozisyonları itibariyle gelenekseli taklit eden kubbeli camilerden 2 örnek, içinde gelenekselin yorumlanmasını barındıran kubbeli biçimlenişe sahip 3 örnek, prizma biçimli 4 örnek ve cami fikrini bu tipolojilerden farklı bir şekilde ifade bir özgür biçimli 1 örneğe yer verilmiş olup, her bir tipolojiye uygun 10 örneğin seçiminde,

örneklerin literatürde ve yarışma projeleri evreninde var olma/karşılaşılma sıklıkları ve çözümlerin orijinallikleri gözetilmiştir. Seçilen örnekler Çizelge 3.5.’te görselleştirilmiştir.

Böylece 21. yüzyıl cami tasarımlarının, yani güncel örneklerin, yalnızca Türkiye’den ve uygulanmış örnekler anlamında değil, camilere getirilen yenilikler ve orijinal tasarımlar ekseninde örneklerin geniş bir perspektiften değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Her bir tipolojideki cami örnekleri seçilirken ise içinde yer aldığı kategorinin özelliklerini açıklayıcılık anlamında en iyi temsil ettiği düşünülen, biçime vurgu yapan ve teknik bilgi, iç-dış görseller ve çizimler anlamında *hakkında yeterli verilere ulaşılabilen* camilerin seçilmesine dikkat edilmiştir.

Ayrıca çalışmanın bu bölümünde, seçilen camilerin içerik/örgütlenme, yapısal ifade ve mimari bileşenler kapsamında şematik olarak incelemeleri yapılmış ve görsel analiz tablosu oluşturulmuştur. İncelemenin morfolojik analiz yapmak gibi bir iddiası olmamakla birlikte geleneksel cami elemanları ya da ifadelerinin 21. yüzyıl örneklerindeki oluşum durumlarının kabaca değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İncelemede;

- İçerik / örgütlenme kapsamında; yapı programı ve plan şeması
- Yapısal ifade kapsamında; strüktür, malzeme-cepheler
- Mimari bileşenler kapsamında ise; kubbe, düzlemsel, diğer şeklinde alt açılımları olan üst örtü, dış avlu, minare, iç avlu-iç bahçe, şadırvan/abdesthane, son cemaat yeri, taç kapı, mihrap-minber, müezzin mahfili ve kadınlar mahfili

kriterleri üzerinden seçilen örnekler okunmuştur. “İçerik/Örgütlenme” ve “Yapısal İfade” kapsamında bir yapının oluşumundaki temel elemanlar göz önünde bulundurulurken, “Mimari Bileşenler” başlığında ise caminin başat elemanlarına bakılarak, bu elemanların camideki varlıkları ve yokluklarının kümülatif değerlendirmesi yapılmış ve tüm bu değerlendirmeler görsel bir analiz tablosu şeklinde sunulmuştur. Tabloda ve yanındaki açıklamalarda camilerin kısaca

özelliklerine değinilmiştir. Tablolar üzerinde, anket uygulanırken katılımcılara gösterilen fotoğraflar işaretlenmiş ve camilerle ilgili verilen bilgiler işlenmiştir. Bu bağlamda, katılımcılara, analiz şemalarında incelenen camiler üzerinden değerlendirme yapmaları istenirken, her bir cami örneğinin şemada işaretlenmiş olan iç ve dış görselleri renkli slaytlarla sunulmuş ve seçilen örneklere ilişkin anket sonuçları dahilinde katılımcıların görüşlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

İÇERİK/ ÖRGÜTLENME	YAPISAL İFADE	MİMARİ BİLEŞENLER
Camide ibadet mekanı yanısıra -derslikler -konferans salonu -sanat atölyesi -kütüphane gibi birimler bulunmaktadır	STRÜKTÜR	KÜBBE
YAPİ PROGRAMI	MAİZEME-ÇEPELER	DİŞ AYLI
PLAN ŞEMASI	ÖST ÖRTÜ	MİNARE
		İÇ AYLI/İÇ BAĞIÇ
		TAÇ KAPI
		SON CEMAAT YERİ
		SADIRVAH/ABDESTİTANE
		MİHRAP-MİNBER
		KADINLAR MAHFILI
		MTEZZİN MAHFILI
		KADINLAR MAHFILI

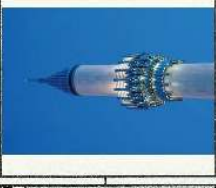
Not: Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Adnan Menderes Camii plan tipi ve mimari bileşenler anlamında geleneksel cami tipolojisi izlerini taşımaktadır. Cami, dikdörtgen merkezi plan şemasına sahip olup, kubbe ile örtülmüştür. Cami programına ibadet dışında kültürel programlar eklenmiştir. Caminin mimari bileşenleri, yorunsal bir değişime uğramadan geleneksel tarzda var olan haliyle kullanılmıştır. Cami iç mekanı zeminden kubbeyle kaplanmış olup, cami süslemeye boğulmuştur.

Anket uygulanırken katılımcılara Adnan Menderes Camii'nin kubbe, minare, son cemaat yeri, ve cephe elemanlarını içeren 2 dış görünüş fotoğrafı ile mihrap-minber ve kadınlar mahfilini içeren 2 iç görünüş fotoğrafı gösterilmiştir. Aynı zamanda katılımcılara camide ibadet mekânına ek olarak derslikler, kütüphane, sanat atölyesi ve konferans salonu olduğu bilgisi verilmiştir. Katılımcıların, camiyi bu bilgiler ve somut bileşenler üzerinden okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Şekil 3.3. Adnan Menderes Camii analiz şeması

İÇERİK/ ÖRGÜTLENME		YAPISAL İFADE		MİMARİ BİLEŞENLER									
Yapı kompleksinde; -Cami -Sergi Salonu -Konferans Salonu bulunmaktadır.													
YAPI PROGRAMI		STRÜKTÜR		KÜBBE		DİZLEMSEL		ŞADIRVAAN/ABDESTİANE		MİHRAP-MİNBER			
PLAN ŞEMASI				DİĞER		İÇ AVLU/İÇ BAHCİ		TAÇ KAPI		KADINLAR MAHFİLİ			
MALZEME-ÇEPELER				MİNARE		SON CEMAAT YERİ		MÜEZZİN MAHFİLİ		Yeni Dergisi (2011)			

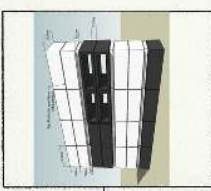
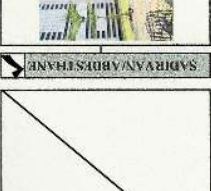
Birbiri içine geçen biri büyük biri küçük iki kubbeden oluşan biçimiyle cami, alt kotundaki konferans salonu, fuaye ve kütüphane gibi fonksiyonları içeren çok işlevli bir yapıdır [44]. Camide geleneksel camilerden farklı olarak plan şeması kullanılmıştır. Cami kütesinin strüktürü, betonarme kabuk sistem şeklinde tasarlanmıştır. Caminin tüm mimari bileşenlerinin çağdaş bir dille yorumlandığı ve camide yapısal dil, malzeme birlikteliğinin ve cephe bütünlüğünün sağlanmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Anket uygulanırken katılımcılara Yeşil Vadi Camii'nin kubbe, minare, dış avlu, taç kapı ve cephe elemanlarını içeren 2 dış görünüş fotoğrafı ile mihrap-minber, son cemaat yeri ve kadınlar mahfili içeren 2 iç görünüş fotoğrafı gösterilmiştir. Aynı zamanda katılımcılara camide ibadet mekama ek olarak sergi salonu ve konferans salonu olduğu bilgisi verilmiştir. Katılımcıların, camiyi bu bilgiler ve somut bileşenler üzerinden okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir.

*Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Şekil 3.5. Yeşil Vadi Camii analiz şeması

İÇERİK/ ÖRGÜTLENME	YAPISAL İFADE	MİMARİ BİLEŞENLER
Cami, yalnızca ibadet mekanı olarak kullanılmaktadır. YAPİ PROGRAMI PLAN ŞEMASI	STRÜKTÜR MAİZEME-CEPHELER	ÜST ÖRTÜ DİĞER DİZİLEMSİ KÜBBE İÇ AVLU/İÇ BAHÇE MINARE DIŞ AVLU SABİHA/ABDUSSEHANE SON CEMAAT YERİ TAC KAPİ NADİMLAR MAHİRİ MİCZİN MAHİRİ MİHRAP-MİNBER

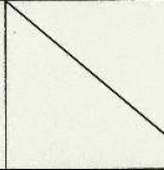
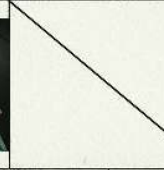
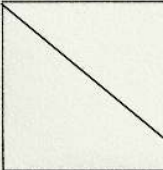
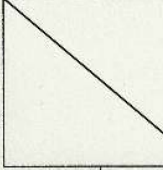
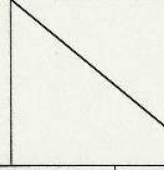
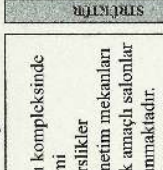
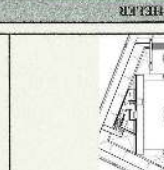
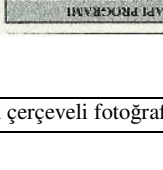
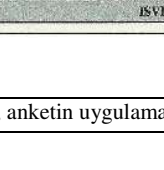
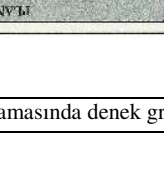
*Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Al Irsyad Camii'nde Kabe'yi andran kübik biçimleniş caminin dikkat çeken özelliklerindendir. Cami kare plan şemasına sahiptir. Fuaye niteliğindeki cami girişleri cephede vurgulu bir şekilde belirginleşmiştir. Prefabrikte tuğlalar vasıtasıyla cephelerde renk ve doku farkı oluşturularak, tektonik etki yaratılmıştır [46]. Caminin tüm mimari bileşenlerinin çağdaş bir dille yorumlandığı ve camide yapısal dil, malzeme birlikteliğinin ve cephe bütünlüğünün sağlanmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Anket uygulanırken katlımcılara caminin minare, kütle ve cephe elemanlarını içeren 2 iç görünüş fotoğrafı ile mihrap-minberi içeren 2 iç görünüş fotoğrafı gösterilmiştir. Aynı zamanda katlımcılara caminin yalnızca ibadet mekanı olarak tasarlandığı bilgisi verilmiştir. Katlımcıların, camiyi bu bilgiler ve somut bileşenler üzerinden okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Şekil 3.7. Al Irsyad Camii analiz şeması

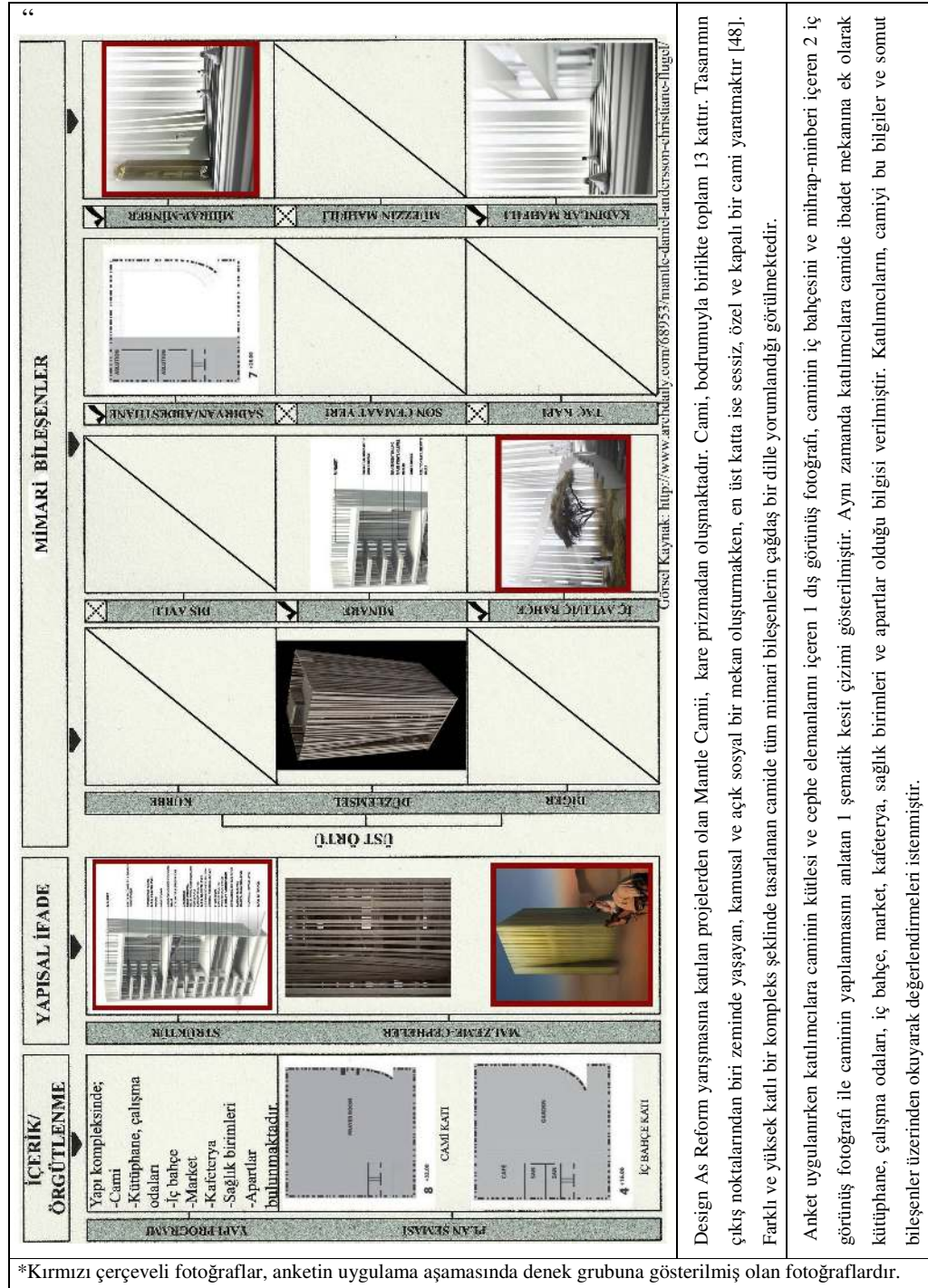

MİMARİ BİLEŞENLER			YAPISAL İFADE			İÇERİK/ ÖRGÜTLENME		
KABİRLER MAHALLESİ	MÜEZZİN MAHALLESİ	MİHRAP-MİNBER	İÇ AVLUCU BAĞIÇ	MİNARE	DİŞ AVLU	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE
YAPILAR MAHALLESİ	MÜEZZİN MAHALLESİ	MİHRAP-MİNBER	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE	YAPISAL İFADE

Assyafaah Camii, ana ibadet mekanı, son cemaat yeri, kadınlar için ibadet alanı, derslikler, ön avlu, yönetim birimleri, konferans salonu ve kapalı otoparkı içeren dört katlı bir kompleks şeklinde kurgulanmıştır. Caminin ana mekanı boyuna dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Giriş aksında yer alan üç boyutlu kemerler, üst katlardaki erkekler ve bayanlar için ayrılan ibadet yerinin strüktürel sistemini tanımlamaktadır [47]. Caminin harım kısmı galerili bir şekilde çözümlenmiştir. Caminin tüm mimari bileşenlerinin çağdaş bir dille yorumlandığı ve camide yapısal dil, malzeme birlikteliğinin ve cephe bütünlüğünün Anket uygulanan katılımcılara Assyafaah Camii'nin kütle, minare ve cephe elemanlarını içeren 2 dış görünüş fotoğrafı ile mihrap-minber ve mahfil katları içeren 2 iç görünüş fotoğrafı gösterilmiştir. Aynı zamanda katılımcılara camide ibadet mekanına ek olarak derslikler, yönetim birimleri ve çok amaçlı salonlar olduğu bilgisi verilmiştir. Katılımcıların, camiye bu bilgiler ve somut bileşenler üzerinden okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir.

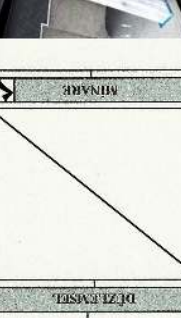
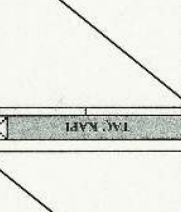
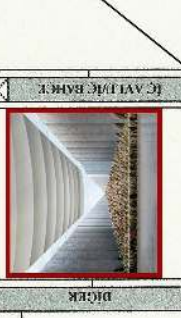
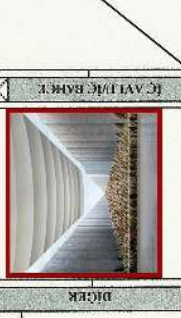
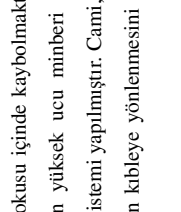
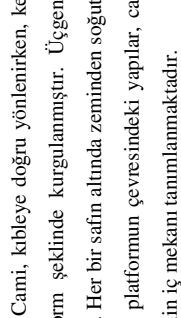
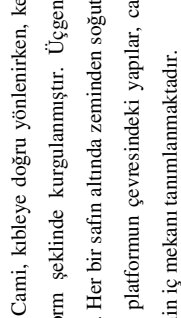
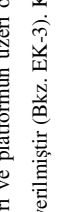
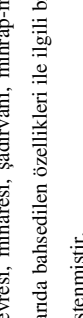
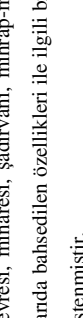
*Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Şekil 3.9. Assyafaah Camii analiz şeması

*Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Şekil 3.10. Andersson&Flügel'in projesi analiz şeması

İÇERİK/ÖRGÜTLENME	YAPISAL İFADE	MİMARİ BİLEŞENLER
YAPI PROGRAMI Cami, tekil ibadet mekânı oluşturulmuş ayni zamanda sosyal bir meydan ve etkileşim ortamı yaratmaktadır.	STRÜKTÜR	PLAN ŞEMASI
MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	ÜST ÖRTÜ KIBRİT İÇ AVLİ/İÇ BAHÇE MİNARE DİŞ AVLİ
MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER
MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER
MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER	MAİ ZEMİN ÇERCHİLER

*Kırmızı çerçeveli fotoğraflar, anketin uygulama aşamasında denek grubuna gösterilmiş olan fotoğraflardır.

Design As Reform yarışmasında birinci olan Kaybolan Cami, kibleye doğru yönelirken, kent dokusu içinde kaybolmaktadır [49]. Cami, zeminden minber hizasına kadar basamaklarla yükselen üçgenel platform şeklinde kurgulanmıştır. Üçgenin en yüksek ucu minberi temsil etmektedir. Üçgenin yatay düzlemindeki her bir basamak, bir safi temsil etmektedir. Her bir safin altında zeminden soğutma sistemi yapılmıştır. Cami, açık hava camisi olmamanın yanı sıra kamusal plaza olarak da hizmet vermektedir. Üçgenel platformun çevresindeki yapılar, caminin kibleye yönelmesini sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Gündüz caminin üzerine tente çekilmekte bu yolla caminin iç mekânı tanımlanmaktadır.

Anket uygulanırken katlımcılara caminin platformu, çevresi, minaresi, şadırvanı, mihrap-minberi ve platformun üzeri örtülü durumunu içeren 4 fotoğrafı gösterilmiştir. Aynı zamanda katlımcılara, caminin yukarıda bahsedilen özellikleriyle ilgili bilgi verilmiştir (Bkz. EK-3). Katlımcıların, camiyi bu bilgiler ve somut bileşenler üzerinden okuyarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Şekil 3.11. Rux Design'ın projesi analiz şeması

3.1.2. Katılımcılarla ilgili bilgiler

Anketin uygulandığı Aydın İmam Hatip Lisesi 1967-1968 eğitim öğretim yılında, okulun Anadolu İmam Hatip kısmı ise 1995-1996 eğitim öğretim yılında hizmete açılmıştır. Okulun 2011-2012 öğretim yılı ders programına göre (Bkz. EK-3) öğrencilerin pozitif bilimlerin yansıra, en çok meslek dersleri gördükleri ve bu bağlamda yoğun bir dini eğitim aldıkları söylenebilir. Bu doğrultuda, dini eğitim gören ve *cami ile iletişim halindeki homojen bir topluluk* olan Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi 11. ve 12. sınıf öğrencileri üzerinde anketin uygulanmasına karar verilmiştir.

3.2. Uygulama

Cami mimarisi ile ilgili toplumda geleneksel cami tipolojisine belirgin eğilimler olduğu, çağdaş örneklerle ise toplumun daha mesafeli bir tavırla yaklaştığı bilinmekte ve halkımızın toplumsal belleğinde Klasik Osmanlı cami imgesinin var olduğu varsayılmaktadır.

Çalışmada, camilere yönelik toplumun genelinde var olduğu kabul edilen bu bakış açısının doğruluğunun ölçülmesi ve seçilen örnek camiler üzerinden camilere ilişkin genel yargılara, beğeni düzeylerine ve beklentilere yönelik genç cami kullanıcılarının düşüncelerinin öğrenilmesi anlamında, Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerine anket uygulanmıştır. Anket sonucunda edinilen görüşlerin, *cami kullanıcısı genç neslin*, camiler ile ilgili beğeni, beklenti ve takdirleri anlamında mimarlara ve cami mimarisi konusuna ışık tutması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada uygulanan anketin;

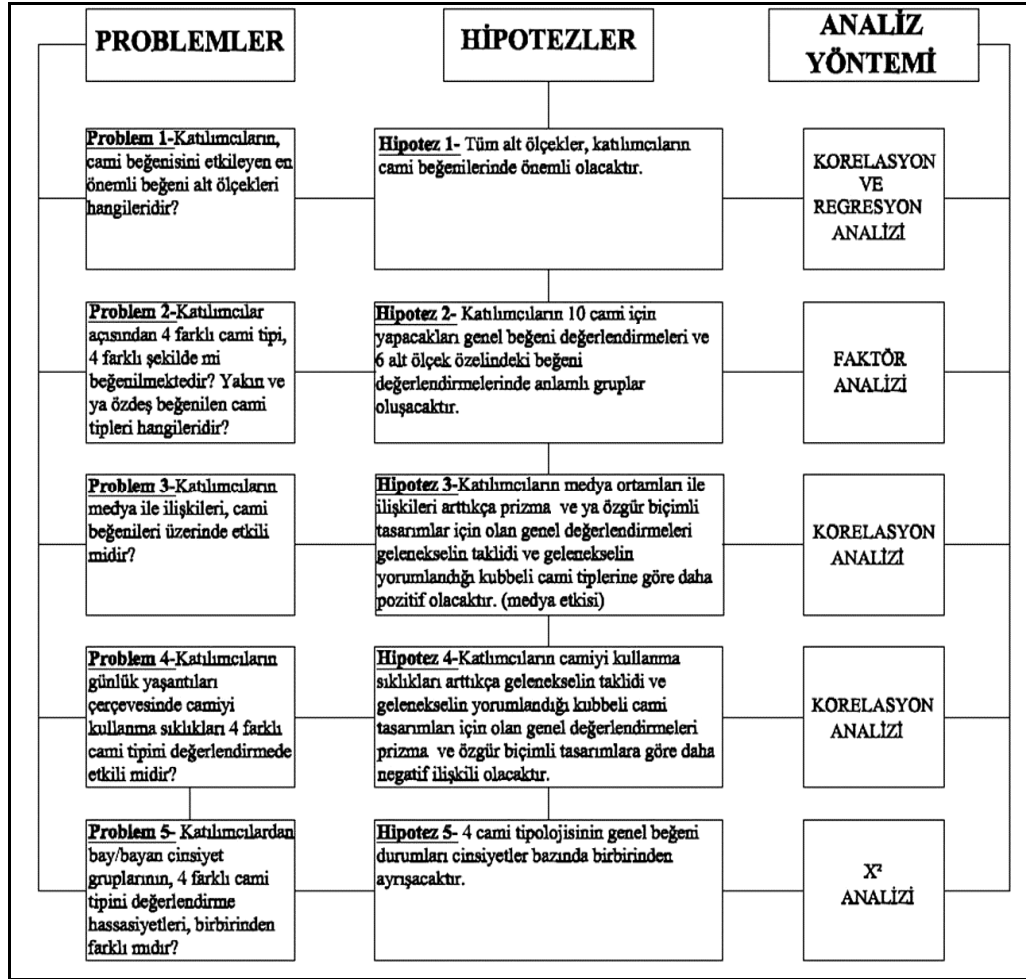
- Genç cami kullanıcılarının camilere, cami tipolojilerine yaklaşımlarını ölçme ve cami algılarını saptama,
- 21. yüzyıl genç cami kullanıcılarının çağdaş cami örnekleri ile ilgili tutumlarını, beklentilerini ve hoşgörülerini belirleme,

- Ülkemizde cami kullanıcılarının (derneklerin) inşa edilen camiler üzerindeki etkinliği göz önünde bulundurulduğunda, *gelecek yıllarda Türkiye’de oluşması muhtemel olan cami geleneğine ilişkin ipuçları yakalama,*

gibi hedefleri bulunmaktadır.

3.2.1. Araştırma problemleri ve hipotezler

Çalışmanın üzerinden yürütüldüğü anket kurgulanırken öncelikle konuya ilişkin problemler belirlenmiştir. Belirlenen problemler doğrultusunda çalışma kapsamında bilgi edinilmesi istenen verilere yönelik araştırma hipotezleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda yukarıdaki bölümlerde kısaca değinilen 4 tipoloji üzerinden seçilmiş 10 cami örneği üzerinden belirlenen problemler ve bu problemler doğrultusunda oluşturulan hipotezler ile hipotezlerin analizlerinde kullanılan analiz yöntemleri kavramsal şemada (Bkz. Şekil 3.12.) gösterilmektedir.

Şekil 3.12. Araştırma problemleri ve hipotezler

Araştırma problemleri ve hipotezler doğrultusunda katılımcılara yöneltilen anket sorularının kurgusunu oluşturan araştırma değişkenleri Şekil 3. 13.'te gösterilmiştir.

Şekil 3.13. Araştırma değişkenleri

3.2.2. Analiz yönteminin ve anketin tanıtılması

Anket kapsamında, katılımcıların yaş, sınıf, cinsiyet, medya ile ilişki, cami ile ilişki, caminin en belirgin ögesi, camiye oluşturan öğelerin katılımcılar açısından önemi, camiye yakıştırılan/camiyle özdeşleştirilebilen ek programlar, 10 caminin her biri için alt ölçek elemanları ve genel beğeni durumları, cami tipolojilerinin ve 10 caminin beğeni durumlarına göre gruplanmaları ve genel beğeni düzeyleri bazında en beğenilen camiler ve cami tipolojilerine yönelik değerlendirmelerini gözlemlemek için *tanımlayıcı istatistik değerlerine* bakılmıştır.

Katılımcılar için 10 cami örneği ve genel beğeni durumları göz önüne alındığında, camilerde genel beğeni düzeyi ile 6 alt ölçek elemanları arasındaki ilişkiyi ve genel beğeni üzerinde alt ölçek elemanlarının etkinliğini saptamak için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Dört kategoriye ayrıştırılan 10 caminin anket katılımcıları tarafından genel beğeni düzeylerine bağlı olarak gruplara ayrılıp ayrılmadığı, eğer ayrılmış ise kaç grupta toplandığı ve bu gruplarda hangi camilerin yer aldıklarını ölçmek için faktör analizi uygulanmıştır.

Dört cami tipinin genel beğeni durumunun, katılımcıların medya ortamlarını takip etme durumuna ve camiye gitme sıklığının cami tiplerinin genel beğeni durumuna etkisini ölçmek için korelasyon analizi yapılmıştır.

Analiz kapsamında son olarak ise, cinsiyet kaynaklı algısal farklılıkların dört cami tipinin genel beğeni durumu üzerindeki etkisini ölçmek için X^2 analizi yapılmıştır.

Belirlenen hipotezler ve araştırma soruları üzerinden araştırma değişkenleri ile analiz yöntemleri kurgulanarak anket soruları oluşturulmuştur. Anket soruları camilerle ilgili genel düşünceler, beklentiler ve belirlenen camiler özelinde değerlendirmeler üzerine yoğunlaşmış olup, ankette cami kullanımında karşılaşılan sorunlara değinilmemiştir. Şematik algı düzeyinde duygusal algı-biliş ayrışımı doğrultusunda hazırlanan ankette, ilk olarak yaş, cinsiyet ve sınıf sorularak katılımcıların kişisel verileri saptanmaya çalışılmıştır.

Çizelge 3.6. Anketin yaş, cinsiyet, sınıf sorusu

Yaşınız:
Cinsiyetiniz: ☐ Bay ☐ Bayan
Sınıfınız:

Problem-hipotez 3 doğrultusunda oluşturulan 1. soru ile çağdaş cami mimarisine duyulan ilginin medya ortamları televizyon, internet, gazete ve dergilerin kullanımına endeksli artışını belirlemek amaçlanmıştır. Bu sorudaki medya kavramı geniş ölçeklidir. Kültür, sanat, bilim ya da güncel konular ile gençlerin ilişkisi sorgulanmamış ve medya alt bileşenlerine inilmeden bu soru yöneltilmiştir.

Çizelge 3.7. Anketin 1., 2. ve 3. soruları

1. Aşağıdaki 4 iletişim ortamının her biri ile bir gün içinde ne kadar ilgilendiğinizi işaretleyiniz.
Her bir iletişim ortamı ile ilgilenme derecenize en uygun olan seçeneğe $\checkmark$ işareti koyunuz.

	Çok vakit geçiririm	Vakit geçiririm	Değişir	Az vakit geçiririm	Hiç vakit geçirmem
Televizyon	☐	☐	☐	☐	☐
İnternet	☐	☐	☐	☐	☐
Gazete	☐	☐	☐	☐	☐
Dergiler	☐	☐	☐	☐	☐

2. Aşağıdaki örneği inceleyiniz ve okulunuzun ya da evinizin yanındaki camiiye gitme sıklığınıza göre ölçek üzerinde size en uygun gelen bölüme $\checkmark$ işareti koyunuz.

Değerlendirme Örneği:

	+2	+1	0	-1	-2
Camiye giderim	☒	☐	☐	☐	☐
Camiye gitmem	☐	☐	☐	☐	☐

Açıklama: Ölçek 5 noktalıdır. Ortadan sağa ve sola doğru gittikçe uçlarda yazan cümle anlamları güçlenmektedir. Yukarıdaki örnekte işaretlenen yer 'camiiye çok sık giderim' anlamındadır.

	+2	+1	0	-1	-2
Camiye giderim	☐	☐	☐	☐	☐
Camiye gitmem	☐	☐	☐	☐	☐

3. Cami denilince aklınıza ilk gelen bina ögesi aşağıdakilerden hangisidir? (Lütfen tek seçenek işaretleyiniz.)

☐ Minare   ☐ Kubbe   ☐ Mihrap   ☐ Şadırvan   ☐ Avlu

Problem-hipotez 4 doğrultusunda oluşturulan 2. soru ile katılımcıların etrafındaki camiler ile bireysel ilişkisinin cami tiplerini beğenme durumlarını nasıl etkilediğini ölçmek amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında camilerle ilgili genel kanıyı ölçmek amacıyla hazırlanan 3. soru, camiye ait simgelerden hangisinin caminin en belirleyici ögesi olduğunu araştırmaya yöneliktir. Bu soru ile bir camideki olmazsa olmaz unsurun ne(ler) olduğunu anlamak amaçlanmıştır.

Çizelge 3.8. Anketin 4. sorusu

4. Bir camide aşağıdaki cami öğelerinin bulunması sizce ne derece gerekli?					
Uygun gelen gereklilik derecesine ☒ işareti koyunuz.					
	Mutlaka olmalı	Olsa iyi olur	Olup olmaması pek bir şey değiştirmez	Olmayabilir	Hiç olmasa da olur
Kubbe	☐	☐	☐	☐	☐
Minare	☐	☐	☐	☐	☐
Avlu	☐	☐	☐	☐	☐
Son Cemaat Yeri	☐	☐	☐	☐	☐
Şadırvan	☐	☐	☐	☐	☐
Taç Kapı	☐	☐	☐	☐	☐
Mihrap-Minber	☐	☐	☐	☐	☐
Müezzin Mahfili	☐	☐	☐	☐	☐
Kadınlar Mahfili	☐	☐	☐	☐	☐

Araştırma kapsamında camilerle ilgili genel kanıyı ölçmeye yönelik hazırlanan 4. soru ile camiye şekillendiren mimari öğelerin katılımcılar açısından önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 3.9. Anketin 5. sorusu

5. Bir camiye aşağıdaki işlevlerin eklenmesi sizce ne derece uygun olur?					
Uygun gördüğünüz uygunluk derecesine ☒ işareti koyunuz.					
	Mutlaka olmalı	Olsa iyi olur	Olup olmaması pek bir şey değiştirmez	Olmayabilir	Hiç olmasa da olur
Kütüphane	☐	☐	☐	☐	☐
Kitap satış	☐	☐	☐	☐	☐
Toplantı/konferans salonu	☐	☐	☐	☐	☐
El sanatları atölyesi	☐	☐	☐	☐	☐
Kafeterya	☐	☐	☐	☐	☐

Araştırma kapsamında camilerle ilgili genel kanıyı ölçmeye yönelik hazırlanan 5. soru ile katılımcıların cami kompleksi içinde yer almasını istedikleri/cami ile özdeşleştirebildikleri ek programları saptamak ve katılımcıların caminin farklı programlarla yan yana gelebilirliği üzerine görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır.

Çizelge 3.10. Anketin 6. sorusu

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevreimde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.					
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.					
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.					
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.					
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.					
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.					

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiyi beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

	+2	+1	0	-1	-2	
Beğendim						Beğenmedim

Problem-hipotez 1 ve problem-hipotez 2 doğrultusunda hazırlanmış olan 6. soruda ise çalışmada ele alınan 10 caminin her biri, tabloda yer alan farklılık, dış izlenim, iç izlenim, ibadete uygunluk, davetkarlık, tarz kriterleri doğrultusunda sorgulanmıştır. Böylece, katılımcıların, gösterilen camilerle ilgili olarak çevrede gördükleri diğer camilere göre dış görünüşünün farklılığı, caminin dışarıdan gösterişli, süslü durması ile uyandırdığı dış beğeni, caminin iç atmosferi ve ferahlığı ile oluşan iç izlenim, camide ibadet ederken insanın kendini gündelik hayatın karmaşasından uzakta, Allah'a yakın hissettirmesi ile caminin ibadete uygunluğu, caminin ibadet haricinde de insanları bir araya getirebilmesi, davetkarlığı ve camilerin genel tarzlarından duyulan memnuniyet ile ilgili düşünceleri belirlenmeye ve aynı zamanda her bir cami için iç ve dış birlikte değerlendirildiği durumda katılımcıların genel beğeni durumu ölçülmeye çalışılmıştır. Bu sorunun 6. alt ölçeği olan “caminin tarzından duyulan memnuniyet” sorusunda bahsedilen “tarz” kavramı ile camilerin sahip olduğu

“kitlesel özellikler/yapı biçim dili” kastedilmekte olup mimar olmayan katılımcılara bu mimari kavramlar “tarz” kavramı olarak sorulmuştur. Bu soru, incelemesi yapılan camiler özelinde katılımcıların cami anlayışını belirleme adına çalışmanın kilit noktalarından biridir.

3.3. Analiz

Çalışmanın analiz kısmında, anket sorularının çalışmanın uygulama bölümünde tanıtılan istatistiksel yöntemler ile analizi yapılmıştır. Bu bağlamda anketin analizi, çalışma kapsamında katılımcıların camilerle ilgili genel kanısını ölçmeye yönelik sorular ve hipotezler olmak üzere iki temel ayrımında yapılmış olup, analize öncelikle genel sorular ile başlanılmış ve daha sonra hipotezler üzerinde durulmuştur.

3.3.1. Anketin değerlendirilmesi–analizler

Cinsiyet, yaş ve sınıf dağılımı:

Çizelge 3.11. Yaş, sınıf ve cinsiyetin tanımlayıcı istatistik değerleri

	N	Minimum	Maximum
Yaş	100	15	21
Sınıf	100	11	12
YAŞ	Kategori	Frekans	
	15	2	
	16	2	
	17	47	
	18	41	
	19	3	
	20	4	
	21	1	
SINIF	11	56	
	12	44	
CİNSİYET	N	Bay	Bayan
	100	50	50

Anket, 50 bayan ve 50 erkekten oluşan toplam 100 kişi üzerinde uygulanmıştır. Katılımcılar 11. ve 12. sınıfta eğitim görmektedir. Katılımcıların yaşları 15 ila 21 arasında değişmekte olup, katılımcıların büyük çoğunluğu -%47- (Bkz. Çizelge 3.11.) 17 yaşındadır.

Medya ortamları ile ilişkilene:

Katılımcıların medya ortamları, televizyon, internet, gazete ve dergiyi takip etme sıklıklarını saptamak için frekans ve mean (ortalama) değerlerine yani tanımlayıcı istatistiklere bakılmıştır.

Çizelge 3.12. Medya ortamları ile ilişkinin tanımlayıcı istatistik değerleri

	<i>N</i>		<i>Frekans</i>	<i>Mean</i>
TELEVIZON	100	Çok vakit geçiririm(5)	6	2,63
		Vakit geçiririm(4)	10	
		Değişir(3)	35	
		Az vakit geçiririm(2)	39	
		Hiç vakit geçirmem(1)	10	
İNTERNET	100	Çok vakit geçiririm(5)	9	2,91
		Vakit geçiririm(4)	22	
		Değişir(3)	31	
		Az vakit geçiririm(2)	27	
		Hiç vakit geçirmem(1)	11	
GAZETE	100	Çok vakit geçiririm(5)	7	3,12
		Vakit geçiririm(4)	37	
		Değişir(3)	26	
		Az vakit geçiririm(2)	21	
		Hiç vakit geçirmem(1)	9	
DERGİ	100	Çok vakit geçiririm(5)	7	2,71
		Vakit geçiririm(4)	20	
		Değişir(3)	29	
		Az vakit geçiririm(2)	25	
		Hiç vakit geçirmem(1)	19	

Çizelge 3.12.'ye göre ortalama değerleri baz alındığında *gazetenin* takip edilme oranının en yüksek olduğu görülmektedir. Frekans değerlerinde de “vakit geçiririm” ve “çok vakit geçiririm” frekanslarının toplamı baz alınmıştır.

Camiye gitme sıklığı:

Katılımcıların camiye gitme sıklıklarını öğrenmek için tanımlayıcı istatistiklere (frekans değerlerine) bakılmıştır. Camiye gitme sıklığını belirten Çizelge 3.13.'e göre; katılımcıların genelinin camiye gittiklerini ve cami ile bireysel ilişkilerinin yoğun olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.13. Katılımcıların camiye gitme sıklıklarının tanımlayıcı istatistik değerleri

Camiye gitme sıklığı	Frekans
2=Çok sık giderim(5)	29
1=Giderim(4)	44
0=Değişir(3)	21
-1=Pek gitmem(2)	5
-2=Hiç gitmem(1)	1

Camide en belirleyici öge:

Katılımcıların gözünde caminin en belirleyici ögesini öğrenmek için tanımlayıcı istatistiklere bakılmış ve frekans değerine göre cami denilince ilk akla gelen ögenin minare olduğu saptanmıştır.

Çizelge 3.14. Caminin en belirleyici ögesinin tanımlayıcı istatistik değerleri

<i>CAMI ÖGESİ</i>	<i>N</i>		<i>Frekans</i>	<i>Medyan</i>
	100	Minare (1)	79	<i>1</i> <i>(Minare)</i>
		Kubbe (2)	13	
		Mihrap (3)	4	
		Şadırvan (4)	2	
		Avlu (5)	2	

Günümüzde esas işlevini yitirmiş olsa da, Güzer'in tanımlamasıyla “sembol ve işaret değeri” olan minarelerin, camideki olmazsa olmaz unsur olarak algılandığı/değerlendirdiği söylenebilir. Çizelge 3.14.'e göre cami denilince ikinci sırada akla gelen ögenin ise kubbe olduğu görülmektedir.

Cami mimari öğelerinin önem dereceleri:

Camiyi şekillendiren mimari öğelerin katılımcılar açısından önemini saptamak için tanımlayıcı istatistiklere bakılmıştır.

Çizelge 3.15. Cami elemanlarının katılımcılar açısından gerekliliğinin tanımlayıcı istatistik değerleri

	N		Frekans	Mean	Sıralama
KUBBE	100	Mutlaka olmalı (5)	67	4,49	5
		Olsa iyi olur (4)	22		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	6		
		Olmayabilir (2)	3		
		Hiç olmasa da olur (1)	2		
MİNARE	100	Mutlaka olmalı (5)	91	4,83	2
		Olsa iyi olur (4)	5		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	1		
		Olmayabilir (2)	2		
		Hiç olmasa da olur (1)	1		
AVLU	100	Mutlaka olmalı (5)	56	4,36	7
		Olsa iyi olur (4)	32		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	6		
		Olmayabilir (2)	4		
		Hiç olmasa da olur (1)	2		
SON CEMAAT YERİ	100	Mutlaka olmalı (5)	42	4,18	8
		Olsa iyi olur (4)	40		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	13		
		Olmayabilir (2)	4		
		Hiç olmasa da olur (1)	1		
ŞADIRVAN	100	Mutlaka olmalı (5)	71	4,58	4
		Olsa iyi olur (4)	21		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	4		
		Olmayabilir (2)	3		
		Hiç olmasa da olur (1)	1		
TAÇ KAPI	100	Mutlaka olmalı (5)	30	3,86	9
		Olsa iyi olur (4)	42		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	17		
		Olmayabilir (2)	6		
		Hiç olmasa da olur (1)	5		
MİHRAP- MİNBER	100	Mutlaka olmalı (5)	84	4,81	3
		Olsa iyi olur (4)	14		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	1		
		Olmayabilir (2)	1		
		Hiç olmasa da olur (1)	0		
MÜEZZİN MAHFİLİ	100	Mutlaka olmalı (5)	58	4,39	6
		Olsa iyi olur (4)	30		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	7		
		Olmayabilir (2)	3		
		Hiç olmasa da olur (1)	2		
KADINLAR MAHFİLİ	100	Mutlaka olmalı (5)	88	4,87	1
		Olsa iyi olur (4)	11		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	1		
		Olmayabilir (2)	0		
		Hiç olmasa da olur (1)	0		

Çizelge 3.15.'e göre, katılımcıların camide gerekli gördükleri yapısal bileşenleri mean değerlerini büyükten küçüğe doğru sıralayarak görebiliriz.

Bu durumda katılımcıların camide gerekli gördükleri mimari bileşenlerin sırasıyla; kadınlar mahfili, minare, mihrap-minber, şadırvan, kubbe, müezzin mahfili, avlu, son cemaat yeri ve taç kapı olduğu görülmektedir. Bu noktada ilgi çekici olan, katılımcılar için camide olmazsa olmaz eleman olarak kadınlar mahfilinin belirlenmiş olmasıdır. Bu doğrultuda, katılımcıların camilerde kadınlar için ayrılmış alan beklentileri olduğunu söylenebilir.

Katılımcılar için cami denilince ilk akla gelen eleman olan ve ikinci en gerekli eleman bulunan minarenin, beşinci sırada yer alan ve günümüz camilerinde geçerliliğini koruyan kubbeden daha gerekli bulunması ilginçtir. Dikkat çeken diğer bir durum da kibleyi tarifleyen ve camilerin temel unsuru olan mihrap ile hutbenin okunduğu minberin üçüncü sırada en gerekli mimari bileşenler olarak değerlendirilmesidir.

Cami kompleksinde olası diğer işlevler:

Katılımcılar açısından camiye yakıştırılan/camiyle özdeşleştirilebilen ek programlar saptanırken tanımlayıcı istatistik değerlerine bakılmıştır.

Çizelge 3.16.'ya göre, katılımcıların camiye yakıştırdıkları/camiyle özdeşleştirebildikleri ek programları, mean değerlerini büyükten küçüğe doğru sıralayarak görebiliriz.

Katılımcıların camiye yakıştırdıkları/camiyle özdeşleştirdikleri ek programların (Bkz. Çizelge 3.16.) sırasıyla; *kütüphane, toplantı konferans salonu, kitap satış, el sanatları atölyesi ve kafeterya* olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.16. Camiyle özdeşleştirilebilen ek programların tanımlayıcı istatistik değerleri

	N		Frekans	Mean	Sıralama
KÜTÜPHANE	100	Mutlaka olmalı (5)	50	4,43	<u>1</u>
		Olsa iyi olur (4)	45		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	3		
		Olmayabilir (2)	2		
		Hiç olmasa da olur (1)	0		
KİTAP SATIŞ	100	Mutlaka olmalı (5)	5	3,01	3
		Olsa iyi olur (4)	41		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	20		
		Olmayabilir (2)	18		
		Hiç olmasa da olur (1)	16		
TOPLANTI KONGRESAN SALONU	100	Mutlaka olmalı (5)	28	3,84	2
		Olsa iyi olur (4)	42		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	19		
		Olmayabilir (2)	8		
		Hiç olmasa da olur (1)	3		
EL SANATLARI ATÖLYESİ	100	Mutlaka olmalı (5)	6	2,74	4
		Olsa iyi olur (4)	27		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	27		
		Olmayabilir (2)	15		
		Hiç olmasa da olur (1)	25		
KAFETERYA	100	Mutlaka olmalı (5)	5	2,51	5
		Olsa iyi olur (4)	29		
		Olup olmaması pek bir şey değiştirmez (3)	17		
		Olmayabilir (2)	10		
		Hiç olmasa da olur (1)	39		

Güvenilirlik analizi:

Hipotez 1 “Tüm alt ölçekler, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olacaktır.” doğrultusunda regresyon analizi yapılmadan önce soruların güvenilirliğini ölçmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizinde;

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değil
- $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirlikte
- $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir
- $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek güvenilirlikte

kabul edilmektedir [50].

Çizelge 3.17. Güvenilirlik analizi

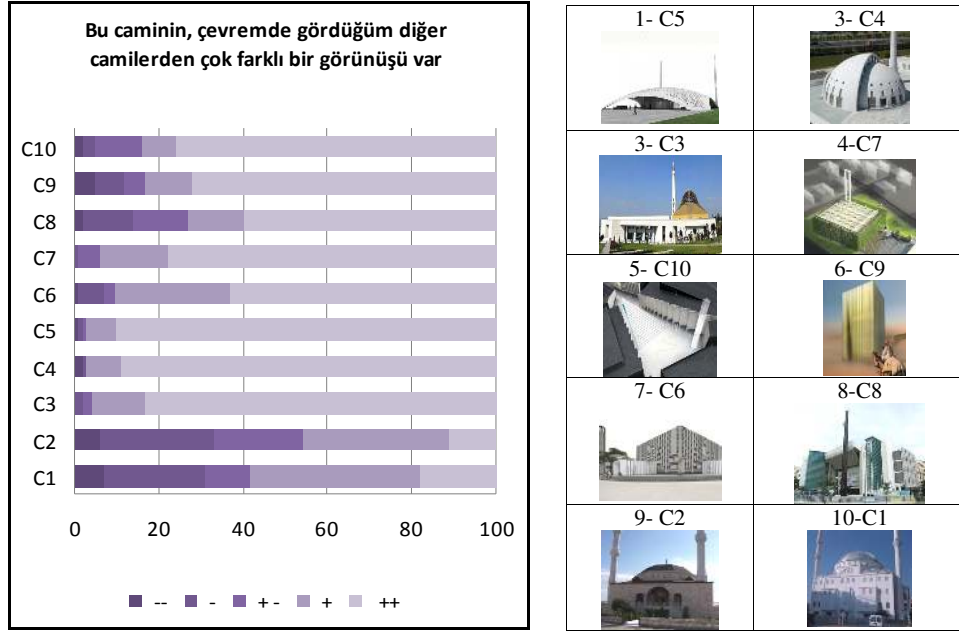
	N	Cronbach's Alpha Değeri
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	10	,638
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.	10	,602
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.	10	,732
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.	10	,698
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	10	,679
7. Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiyi beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.	10	,747

Bizim analizimizde tüm değerler 0,60 ile 0,80 arasında çıktığı için yapılan analizin oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

Camilerin genel ve alt ölçekler bazında değerlendirilmesi:

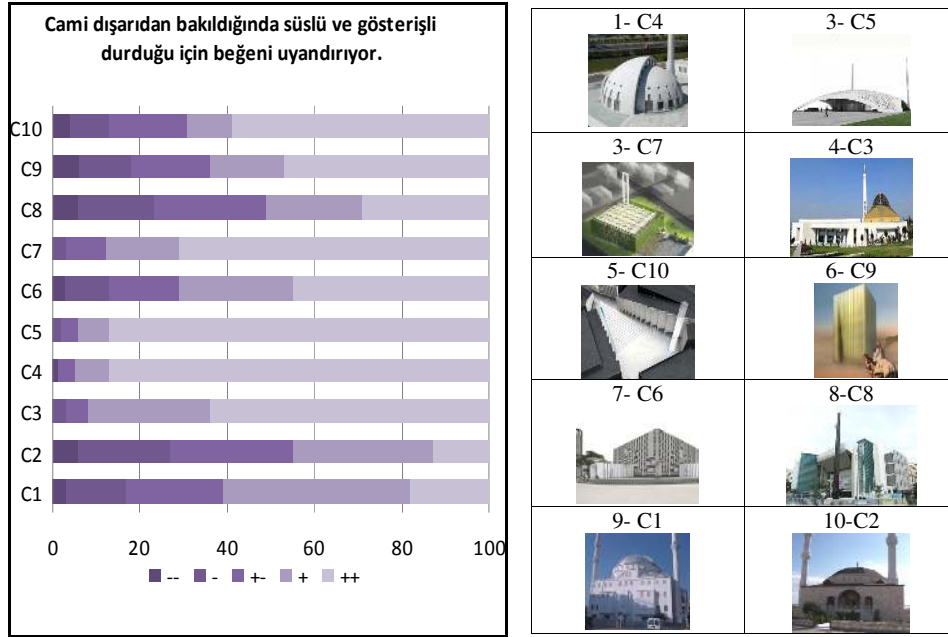
Katılımcılar açısından 10 caminin her biri için genel beğeni ve beğeni alt ölçeklerinin değerlendirmesi için tanımlayıcı istatistik değerlerine bakılmıştır. Tüm camiler bazında; “*Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var*”, “*Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor*”, “*Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var*”, “*Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzak, Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister*”, “*Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplanmak için oldukça davetkardır*”, “*Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir*” ve “*İç ve dış birlikte değerlendirildiğinde camilerin beğeni düzeyi*” şeklinde belirlenen 7 değişken durumlarına verilen kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevaplarına sırası ile 5, 4, 3, 2 ve 1 puanları ve genel beğeniye katılım durumlarındaki beğenmedim/beğendim ölçeğindeki -2, 1, 0, -1, -2 skorlarına da 5, 4, 3, 2 ve 1 puanları verilerek grafikler oluşturulmuştur. Grafikler, her cami için verilen sorular birleştirilerek elde edilmiştir. Grafiklerde, koyu renkten açık renge doğru sorgulanan her bir alt ölçek için verilen skorlar artmaktadır. Yani koyu renkte olan kısım, o caminin beğenilme düzeyinin az olduğunu gösterirken,

açık renkte olan kısımlar ise o caminin beğeni düzeyinin fazla olduğunu göstermektedir.

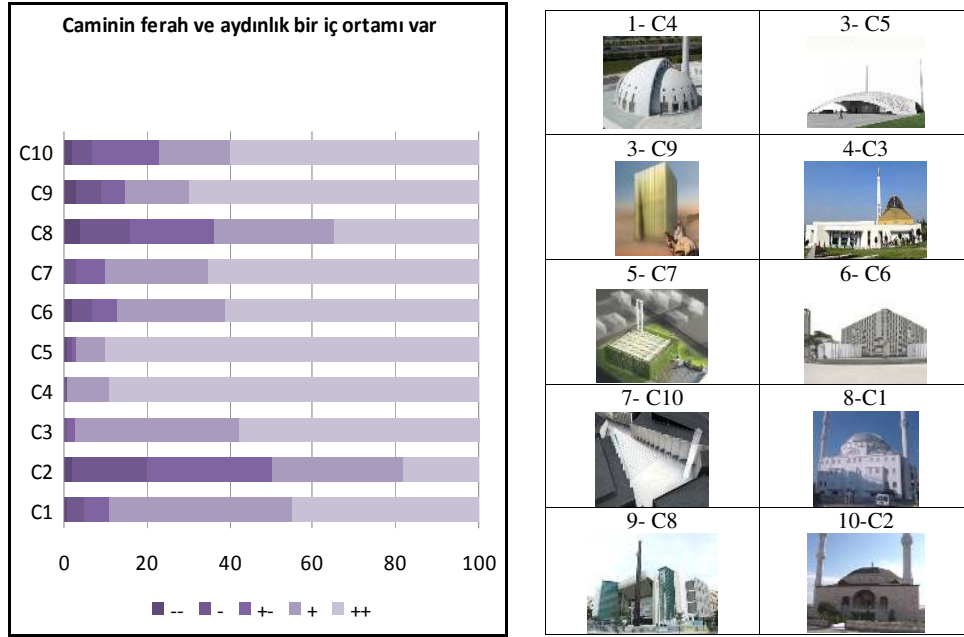
Şekil 3.14. Camilerde farklılık değerlendirmesi

“Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı C5, C4, C3, C7, C10, C9, C6, C8, C2 ve C1 şeklinde sıralanır. Katılımcılar için, dış görünüş açısından çevredeki diğer camilerden en farklı bulunan ilk iki caminin sırasıyla, C5-*Bal&Evkaya'nın projesi* ve C4-*Yeşil Vadi Camii* olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından en az farklı bulunan iki caminin ise sırasıyla, C1-*Yavuz Sultan Selim Camii* ve C2-*Adnan Menderes Camii* olduğu gözlenmektedir.

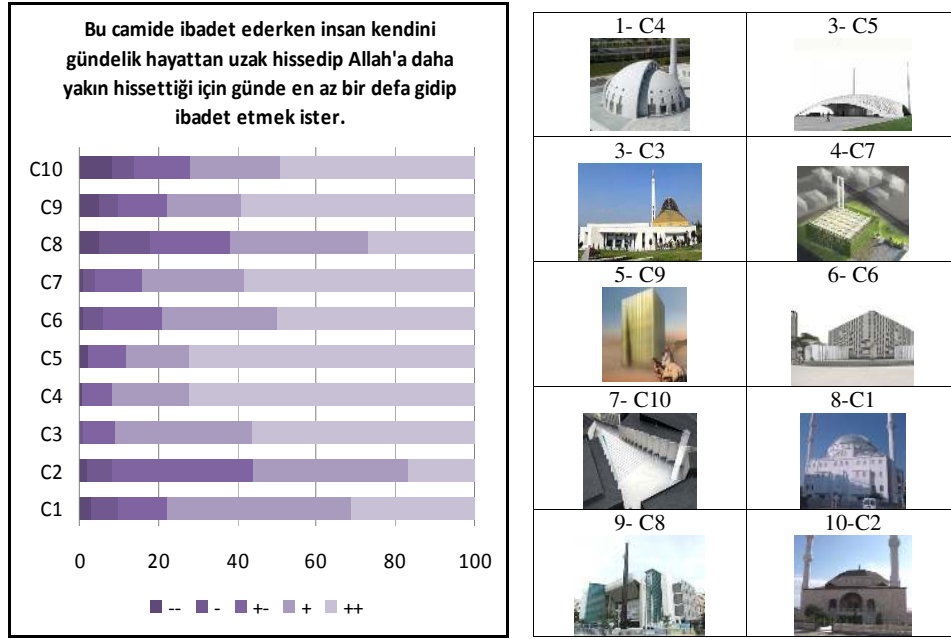
Şekil 3.15. Camilerin süslü ve gösterişli olma değerlendirilmesi

“Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı C4, C5, C7, C3, C10, C9, C6, C8, C1 ve C2 şeklinde sıralanır. Dış izlenimi en olumlu bulunan ilk iki caminin C4-Yeşil Vadi Camii ve C5-Bal&Evkaya’nın projesi olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından dış izlenimi en az olumlu bulunan iki caminin ise sırasıyla C2-Adnan Menderes Camii ve C1-Yavuz Sultan Selim Camii olduğu gözlenmektedir.

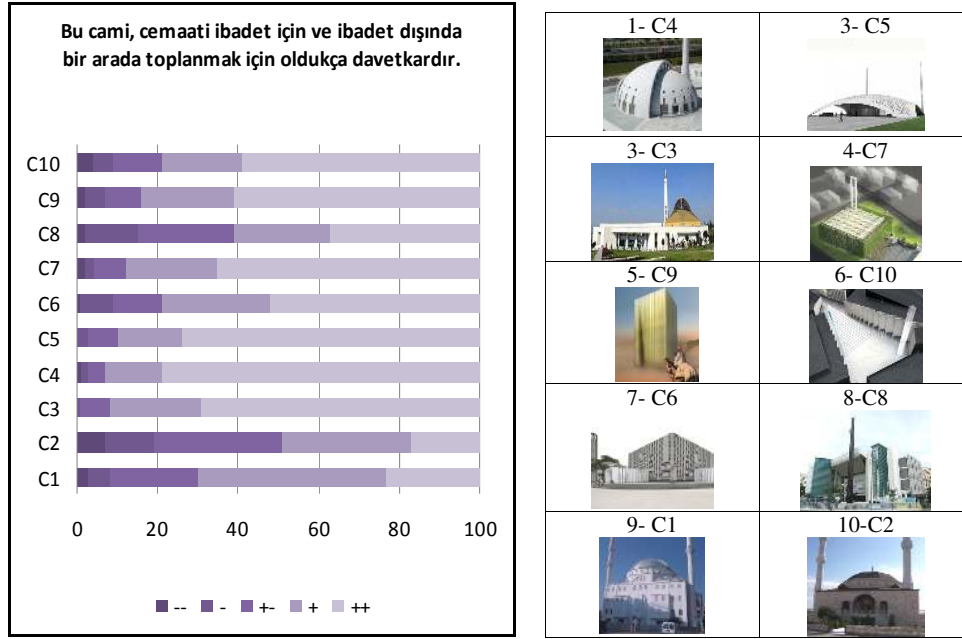
Şekil 3.16. Camilerin iç izlenim değerlendirmesi

“Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı; C4, C5, C9, C3, C7, C6, C10, C1, C8 ve C2 şeklinde sıralanır. İç izlenimini en uygun bulunan ilk iki caminin sırasıyla, *C4-Yeşil Vadi Camii* ve *C5-Bal&Evkaya’nın* projesi olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından iç izlenimi en az uygun bulunan iki caminin ise sırasıyla *C2-Adnan Menderes Camii* ve *C8-Assyafaah Camii* olduğu gözlenmektedir.

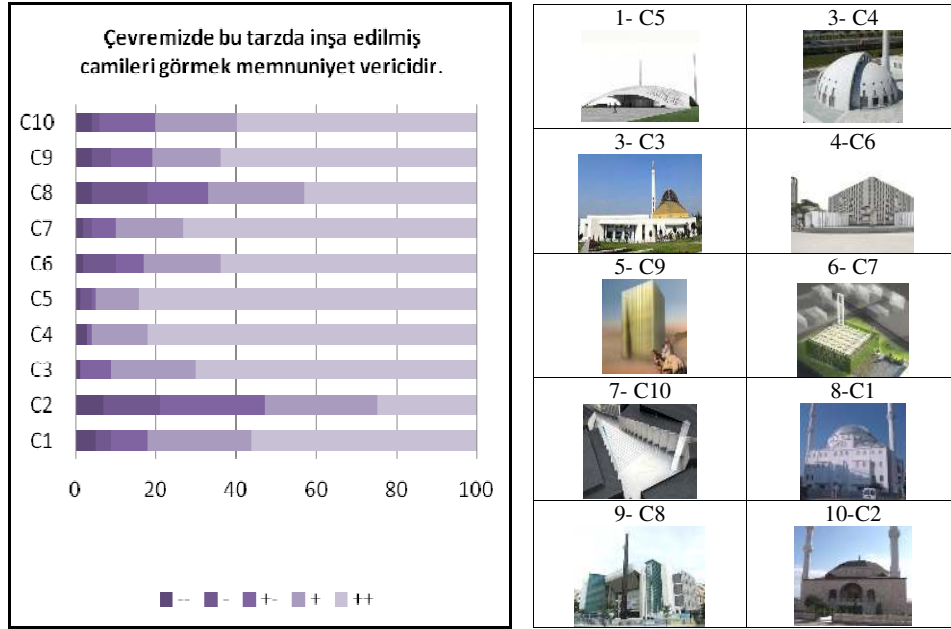
Şekil 3.17. Camilerin ibadete uygunluk değerlendirmesi

“Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzak, Allah’a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı; C4, C5, C3, C7, C9, C6, C10, C1, C8 ve C2 olarak sıralanır. Katılımcılar açısından ibadete en uygun bulunan ilk iki caminin sırasıyla, C4-Yeşil Vadi Camii ve C5-Bal&Evkaya’nın projesi olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından ibadete en az uygun bulunan iki caminin ise sırasıyla C2-Adnan Menderes Camii ve C8-Assyafaah Camii olduğu gözlenmektedir.

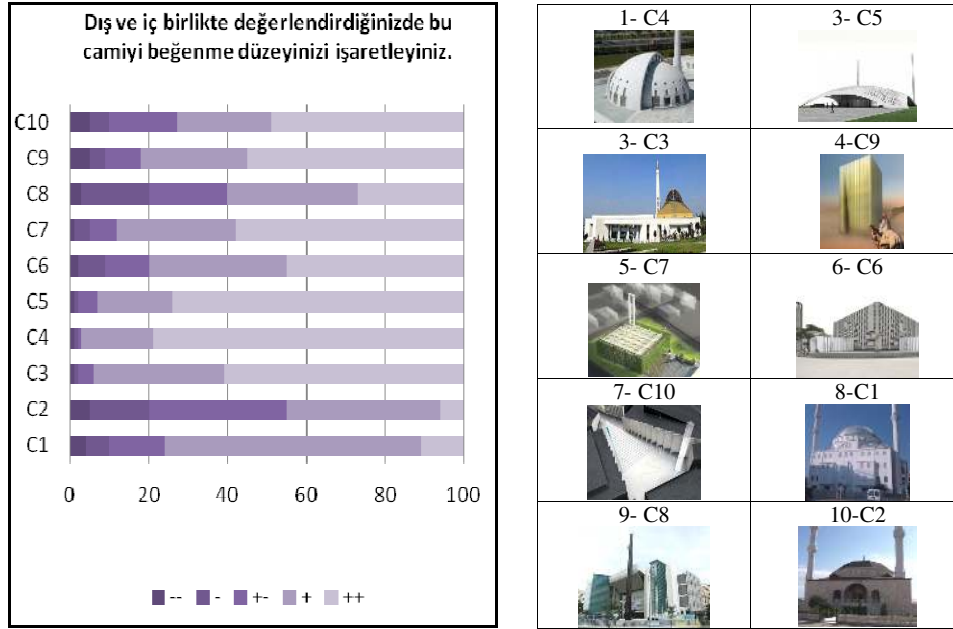
Şekil 3.18. Camilerin davetkarlık değerlendirmesi

“Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplanmak için oldukça davetkardır.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı; C4, C5, C3, C7, C9, C10, C6, C8, C1 ve C2 olarak sıralanır. Katılımcılar açısından en davetkar bulunan ilk iki caminin sırasıyla, *C4-Yeşil Vadi Camii* ve *C5-Bal&Evkaya*’nın projesi olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar en az davetkar bulunan iki caminin ise sırasıyla *C2-Adnan Menderes Camii* ve *C1-Yavuz Sultan Selim Camii* olduğu gözlenmektedir.

Şekil 3.19. Camilerin tarz değerlendirmesi

“Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı; C5, C4, C3, C6, C9, C7, C10, C1, C8 ve C2 olarak sıralanır. Katılımcılar açısından, tarzı en çok beğenilen ilk iki caminin sırasıyla C5-Bal&Evkaya’nın projesi ve C4-Yeşil Vadi Camii olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından tarzı en az beğenilen iki caminin ise sırasıyla C2-Adnan Menderes Camii ve C8-Assyafaah Camii olduğu gözlenmektedir.

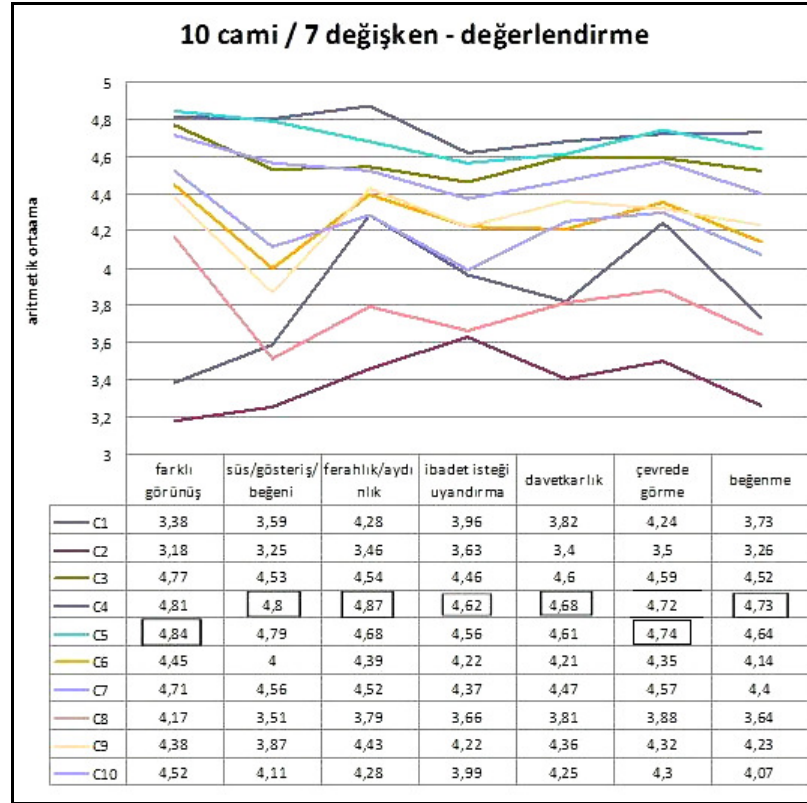
Şekil 3.20. Camilerin genel beğeni değerlendirilmesi

“İç ve dış birlikte değerlendirildiğinde en çok beğenilen cami” önermesine anket katılımcılarının çoktan aza doğru katılımı; C4, C5, C3, C9, C7, C6, C10, C1, C8 ve C2 olarak sıralanır. Katılımcılar açısından, iç ve dış birlikte değerlendirildiğinde en çok beğenilen ilk iki caminin C4-Yeşil Vadi Camii ve C5-Bal&Evkaya’nın projesi olduğu görülmektedir. Öte yandan katılımcılar açısından iç ve dış birlikte değerlendirildiğinde en az beğenilen iki caminin ise sırasıyla C2-Adnan Menderes Camii ve C8-Assyafaah Camii olduğu gözlenmektedir.

Camileri alt ölçekler bazında değerlendirdiğimizde “C4-Yeşil Vadi Camii”, dış izlenimi en olumlu, iç izlenimini en uygun, ibadete en uygun, en davetkar ve iç ve dış birlikte değerlendirildiğinde en çok beğenilen cami olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar açısından, “C5-Bal&Evkaya’nın projesi”nin dış görünüş açısından çevredeki diğer camilerden en farklı bulunan ve tarzı en çok beğenilen cami olduğu saptanmıştır. Öte yandan katılımcılar açısından “C2-Adnan Menderes Camii”nin ise dış ve iç izlenimi en az uygun, en az davetkar ve ibadete en az uygun bulunan cami olduğu gözlenmektedir.

En beğenilen cami(ler) ve camilerde beğeni sıralaması:

Katılımcılar için cami tipolojilerinin ve 10 caminin beğeni durumlarına göre gruplanmaları ve genel beğeni düzeyleri bazında en beğenilen camiler ve cami tipolojilerini belirlemek için tanımlayıcı istatistik değerlerine bakılmıştır.

Şekil 3.21. Camilerin 7 değişken düzeyinde değerlendirilmesi

Şekil 3.21.'e göre, camilerin 7 alt ölçek düzeyindeki beğeni durumları 5'li Likert Ölçeği aralık sistemine dönüştürülerek;

- (5) çok iyi 4.21-5.00
- (4) iyi 3.41-4.20
- (3) orta 2.61-3.40
- (2) kötü 1.81-2.60
- (1) çok kötü 1.00 –1.80

ve sadece “beğenme” ölçeği baz alınarak;

- (5) çok iyi 4.21-5.00 - C3, C4, C5, C7, C9
- (4) iyi 3.41-4.20 – C1, C6, C8, C10
- (3) orta 2.61-3.40 – C2

şeklinde camiler 3 sınıfa ayrılmıştır.

Çizelge 3.18. Camilerin beğeni durumlarına göre ayrışması

En Beğenilen Camiler (Çoktan aza sıralı)	 C4-Yeşil Vadi Camii	 C5-Bal&Evkaya'nın Projesi	 C3-Doğramacızade Ali Paşa Camii	 C7-Durakbaşa'nın Projesi	 C9-Andersson& Flügel'in Projesi
Beğenilen Camiler (Çoktan aza sıralı)	 C6- Al-Irsyad Camii	 C10-Rux Design'ın Projesi	 C1-Yavuz Sultan Selim Camii	 C8- Assyafaah Camii	
Orta Derecede Beğenilen Camiler	 C2-Adnan Menderes Camii				

10 cami, iç ve dış genel beğeni üzerinden değerlendirildiğinde, tüm camilerin beğenildiği ve en beğenilen, beğenilen ve orta derecede beğenilen camiler şeklinde üç gruba ayrıldığı Çizelge 3.18.'de görülmektedir. Bu grupların yatay ekseninde kendi içinde çoktan aza doğru sıralanmasıyla oluşturulan tabloda *en beğenilen caminin Yeşil Vadi Camii* olduğu gözlenmektedir.

Çizelge 3.18.'e göre, yatay ekseninde en beğenilen camiler sıralamasına bakıldığında; gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami kategorisindeki tüm camilerin en beğenilen camiler arasında olduğu dikkat çekmektedir. Öyle ise katılımcıların iç ve dış genel değerlendirmesinde *en beğenilen cami tipinin gelenekselin yorumlandığı kubbeli*

camii olduğunu söyleyebiliriz. Bu kategoride bulunan camilerdeki en belirgin öge olan kubbenin, cami ana kütle, camiyi ve avlusunu örten kabuk ve üst örtü olmak üzere birbirinden farklı şekillerde yorumlanarak kullanıldığı ve anketin 3. sorusunda bir caminin en belirleyici ögesi olduğu saptanan minarenin, bu camilerin tümünde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda kubbenin günümüz cami mimarisinde hala aranan bir elaman olduğu söylenebilir. Yine buna göre, minarenin ve avlu kullanımının da günümüzde istenen, geçerliliğini koruyan cami öğeleri olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Gelenekselin taklidi kubbeli camilerin yanı sıra iki prizma biçimli caminin de en beğenilen camiler arasında bulunduğu gözlenmektedir.

Beğenilen camiler sıralamasına bakıldığında, prizma biçimli 2 caminin, özgür biçimli caminin ve gelenekseli taklit eden 1 kubbeli caminin bu sıralamada bulunduğu gözlenmekte ve en az beğenilen caminin ise gelenekselin taklidi kubbeli cami tipolojisinde yer alan C2-Adnan Menderes Camii olduğu görülmektedir. Camilerin beğenilerine göre sıralamasını gösteren Çizelge 3.18'in, camilerin genel ve alt ölçekler bazında değerlendirilmesi sonuçları ile örtüştüğü görülmektedir. Zira camilerin beğeni alt ölçekleri bazında değerlendirilmesi sonucunda da, C4-Yeşil Vadi Camii'nin en olumlu bulunan, C2-Adnan Menderes Camii'nin ise en az olumlu bulunan cami olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların camilerin genel beğeni ve diğer beğeni alt ölçekleri bazında yaptıkları değerlendirmelerde tutarlı davrandıkları ve bilinçli bir değerlendirme yaptıkları düşünülmektedir.

Çizelge 3.18.'deki cami beğeni sıralamasının cami tiplerine göre beğeni sıralamasında desteklenip desteklenmediğine “en beğenilen cami tipi” analizinde bakılmıştır.

En beğenilen cami tipi:

En beğenilen camileri belirledikten sonra, camiler özelinde çıkan sonuçların 4 tipoloji bazında da aynı olup olmayacağını görmek için her bir kategoride yer alan camilerin genel beğeni durumlarının kendi içinde ortalamaları alınarak

birleştirilmiştir. Daha sonra hangi cami tipinin en çok beğenildiğini anlamak için her bir cami tipi için tanımlayıcı istatistiklere bakılmıştır. Ortalaması en büyük olan cami grubu en beğenilen cami tipi olarak yorumlanmıştır.

Çizelge 3.19. Cami tiplerine göre genel beğeni durumlarının ayrıştırılması

		Frekans	Mean
Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami	<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	3	3,57
	<i>Katılmıyorum</i>	4	
	<i>Kararsızım</i>	29	
	<i>Katılıyorum</i>	61	
	<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	3	
Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami	<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	1	4,65
	<i>Katılmıyorum</i>	0	
	<i>Kararsızım</i>	2	
	<i>Katılıyorum</i>	27	
	<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	70	
Prizmal Biçimli Cami	<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	1	4,21
	<i>Katılmıyorum</i>	1	
	<i>Kararsızım</i>	13	
	<i>Katılıyorum</i>	46	
	<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	39	
Özgür Biçimli Cami	<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	5	4,07
	<i>Katılmıyorum</i>	5	
	<i>Kararsızım</i>	17	
	<i>Katılıyorum</i>	24	
	<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	49	

Ortalaması en büyük olan cami tipolojisi ve bu tipolojide bulunan camiler 4,65 ortalama ile ve genel beğeniye “kesinlikle katılan” 70 frekanslı kişi tarafından “Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami” ve bu grubun içinde yer alan Yeşil Vadi Camii, Doğramacızade Ali Paşa Camii ve Bal&Evyaka’nın projesi olarak belirlenmiştir. Tanımlayıcı istatistik değerlerinde ortaya çıkan, cami tipleri beğeni durumlarının arasındaki farkın anlamlılığına bakmak için varyans analizi (Anova) yapılmıştır.

Çizelge 3.20. Cami tiplerine göre genel beğeni durumlarının ayrıştırılması-Anova

ANOVA					
Genel beğeni	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F-test	Sig.(P)
Gruplar arası	42,688	3	14,229	18,840	,000
Gruplar içi	299,090	396	,755		
Genel	341,778	399			

Yapılan varyans analizi Anova tablosu ile cami tiplerine göre genel beğeni durumlarının ayrıştırılması işleminin anlamlılığı ölçülmektedir. Buna göre $p=0,000<0,05$ olduğundan cami tipleri beğenilerinin arasındaki farkın anlamlı olduğu saptanmıştır. Yani katılımcıların cami tipleri beğenilerinde bilinçli bir ayrışım yaptıkları gözlenmektedir. Bu bağlamda cami genel beğenileri anlamında her bir cami bazında çıkan sonuç ile cami tipleri bazında ortaya çıkan sonucun birbirini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Katılımcılar açısından hangi cami tiplerinin genel beğeni durumlarının hangi cami tiplerinden anlamlı olarak farklı olduğunu öğrenmek için Tukey testi uygulanmıştır.

Çizelge 3.21. Tukey testi

Çoklu Karşılaştırma-Tukey Testi						
Genel beğeni						
(I) faktör	(J) faktör	Anlamlı farklılık (I-J)	Standart hata	Sig.	95% Güvenilirlik aralığı	
					Alt sınır	Üst sınır
Gelenekselin taklidi kubbeli cami	Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami	-,91000*	,12290	,000	-1,2271	-,5929
	Prizma biçimli cami	-,47000*	,12290	,001	-,7871	-,1529
	Özgür biçimli cami	-,33000*	,12290	,038	-,6471	-,0129
Gelenekselin yorumlandığı kubbeli camii	Gelenekselin taklidi kubbeli cami	,91000*	,12290	,000	,5929	1,2271
	Prizma biçimli cami	,44000*	,12290	,002	,1229	,7571
	Özgür biçimli cami	,58000*	,12290	,000	,2629	,8971
Prizma biçimli cami	Gelenekselin taklidi kubbeli cami	,47000*	,12290	,001	,1529	,7871
	Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami	-,44000*	,12290	,002	-,7571	-,1229
	Özgür biçimli cami	,14000	,12290	,666	-,1771	,4571
Özgür biçimli cami	Gelenekselin taklidi kubbeli cami	,33000*	,12290	,038	,0129	,6471
	Gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami	-,58000*	,12290	,000	-,8971	-,2629
	Prizma biçimli cami	-,14000	,12290	,666	-,4571	,1771

*Anlamsal farklılıklar Sig.0,05 değerinde belirginlik kazanmaktadır.

Tukey testi çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre (Bkz. Çizelge 3.21.), gelenekselin taklidi kubbeli cami genel beğeni durumunun; gelenekselin yorumladığı kubbeli cami ($p=0,000<0,05$), prizma biçimli cami ($p=0,001<0,05$) ve özgür biçimli cami ($p=0,038<0,05$) tiplerinin genel beğeni durumlarından anlamlı olarak farklı olduğu saptanmıştır.

Gelenekselin yorumladığı kubbeli cami genel beğeni durumunun da; prizma biçimli cami ($p=0,002<0,05$) ve özgür biçimli cami ($p=0,000<0,05$) tiplerinin genel beğeni durumlarından anlamlı olarak farklı olduğu ancak prizma biçimli cami tipinin genel beğeni durumunun özgür biçimli cami ($p=0,666>0,05$) tipinin genel beğeni durumundan anlamlı olarak farklı olmadığı saptanmıştır.

Bu bağlamda, katılımcılar açısından, gelenekselin taklidi kubbeli cami ve gelenekselin yorumladığı kubbeli caminin birbirinden ve prizma biçimli cami ile özgür biçimli camiden anlamlı olarak farklı olduğu ancak prizma biçimli cami ile özgür biçimli caminin genel beğeni durumlarının anlamlı olarak farklı olmadığı yani benzer algılandığı söylenebilir. Bu bağlamda, katılımcıların gelenekselin taklidi ve gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami ile prizma biçimli olarak ayırtırdığımız 3 cami tipolojisinin genel beğeni durumlarını birbirinden anlamlı olarak farklı buldukları söylenebilir. Öyle ise özgür biçimli cami olarak nitelendirdiğimiz “C10-Rux Design’ın projesi”nin prizma biçimli cami tipolojisi örnekleri ile benzer şekilde algılandığını söylemek mümkün görünmektedir. Tipolojiler arasındaki ilişkiye “Cami tipolojilerinin birbirinden ayırıştırılması (Hipotez 2)” kısmında detaylı şekilde bakılmıştır.

Genel beğeni düzeyi ile ilişkili alt ölçek elemanları (Hipotez 1):

“Tüm alt ölçekler, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olacaktır.” hipotezi doğrultusunda, katılımcılar için 10 cami örneği ve genel beğeni durumları göz önüne alındığında, camilerde genel beğeni düzeyi ile alt ölçek elemanları arasındaki ilişkiyi ve genel beğeni üzerinde alt ölçek elemanlarının etkinliğini saptamak için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle, incelenen her bir

caminin anket verileri doğrultusunda, 10 cami bazında dış ve iç birlikte değerlendirildiğindeki beğenme düzeyini bağımsız değişkenlerden hangisinin en çok etkilediğini belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda;

Y = Dış ve iç birlikte değerlendirildiğinde caminin genel beğeni durumu

X1 = Bu caminin çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var

X3 = Caminin ferah ve aydınlık bir içi ortamı var

X4 = Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzak hissedip Allah’a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister

X5 = Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında toplamak için oldukça davetkardır

X6 = Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir

bağımsız değişkenleri oluşturularak, her bir cami için korelasyon analizleri yapılmış ve analizler tek bir çizelgede (Bkz. Çizelge 3.22.) toplanarak, en çok beğenilenden orta derecede beğenilen camiye doğru sıralanmıştır. Alt bileşenlerden “Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor” bileşeni, süs-gösteriş-beğeni kavramlarının birbirine karışması ve dolayısıyla da katılımcılar tarafından bu sorunun tam algılanamama olasılığı nedeniyle korelasyon analizine dahil edilmemiştir. Korelasyon katsayısı, örneklem büyüklüğünden etkilenmekte, -1 ile +1 arasında değişmekte ve uç değerlere yaklaştıkça değişkenler arası ilişkinin kuvveti artmaktadır. Popülasyon için normal sayılacak kadar gözlem sayısı alınarak bakılmış gözlem grupları için korelasyon katsayıları genellikle,

- $0,00 \leq r < 0,25$ ise korelasyon katsayısı (+) çok zayıf,
- $0,26 \leq r < 0,49$ ise korelasyon katsayısı (+) zayıf,
- $0,50 \leq r < 0,69$ ise korelasyon katsayısı (+) orta,
- $0,70 \leq r < 0,89$ ise korelasyon katsayısı (+) yüksek
- $0,90 \leq r < 1,00$ ise korelasyon katsayısı (+) çok yüksek

şeklinde yorumlanmaktadır [51].

Çizelge 3.22.'ye göre 10 caminin her biri için $p < 0,05$ olduğu için ve korelasyon katsayısı, genel beğeni durumu (Y) ile diğer değişkenler (X1, X3, X4, X5, X6) arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu ve bu ilişkinin de korelasyon katsayıları “+” olduğundan pozitif yönlü olduğu belirlenmiştir. Çizelge 3.22.'deki korelasyon katsayılarından ($0,70 \leq r < 1$) (+) kuvvetli olan korelasyon gruplarına bakılarak;

- C4:Yeşil Vadi Camii için, *X6- tarz* ve *X5-davetkarlık* değişkeni ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki olduğu görülmektedir.
- C5:Bal&Evkaya'nın projesi için, *X6- tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk* ve *X3-ferahlık* değişkenleri ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki olduğu görülmektedir.
- C3:Doğramacızade Camii için, *X6- tarz* değişkeni ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki olduğu görülmektedir.
- C7:Durakbaşa'nın projesi için, *X6- tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk* ve *X3-ferahlık* değişkenleri ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki olduğu görülmektedir.
- C9:Andersson&Flügel'in projesi için, *X6- tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk*, *X3-ferahlık* ve *X1-farklılık* değişkenleri ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki vardır.
- C6:Al-Irsyad Camii için, iç ve dış genel beğeni durumu ile *X6-tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk* ve *X3-ferahlık* değişkenleri arasında kuvvetli ilişki vardır.
- C10:Rux Design'ın projesi için, *X6-tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk* ve *X3-ferahlık* değişkenleri ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki vardır.
- C1:Yavuz Sultan Selim Camii için, *X6- tarz* değişkeni ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki olduğu görülmektedir.
- C8:Assyafaah Camii için *X6- tarz*, *X5-davetkarlık*, *X4-ibadete uygunluk* ve *X3-ferahlık* değişkenleri ile iç ve dış genel beğeni durumu arasında kuvvetli ilişki bulunmaktadır.

- C2:Adnan Menderes Camii için herhangi bir değişken ile iç ve dış genel beğeni arasında kuvvetli olarak tanımlanabilecek bir ilişki bulunmamaktadır.

Her bir cami bazında yapılan korelasyon analizi genel sonuçlarına göre, tüm alt ölçeklerin, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olduğu ve katılımcıların camilerin iç ve dış genel beğeni durumlarını en fazla etkileyen unsurun, camilerin tarzları olduğu belirlenmiştir.

Genel beğeni düzeyini etkileyen alt ölçek elemanları (Hipotez 1):

“Tüm alt ölçekler, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olacaktır” hipotezi doğrultusunda her bir cami için korelasyon analizi yapıldıktan sonra, genel beğeni üzerinde alt ölçek elemanlarının etkenliğini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Alt bileşenlerden “Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor” bileşeni, süs-gösteriş-beğeni kavramlarının birbirine karışması ve dolayısıyla da katılımcılar tarafından bu sorunun tam algılanamama olasılığı nedeniyle regresyon analizine dahil edilmemiştir. Regresyon analizi uygulanırken, camilerin genel beğeni durumlarını etkileyen en etken değişkeni saptamak için, tüm camilerde aynı soruların ortalamaları alınmıştır.

Çizelge 3.23. Regresyon analizi açıklayıcılık analizi

Model Özeti				
Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Hesaplamanın standart hatası
1	,882 ^a	,778	,767	,249
a. Tahminler: (Sabit), X1, X3, X4, X5, X6				

Tablodaki R Kare değeri belirleyicilik katsayısını ifade etmektedir. R Kare=0,778 bulunduğundan regresyon analizinin açıklayıcılık derecesinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yani bağımsız değişkenler, bağımlı değişkeni %78 oranında açıklamaktadır. Bu oran soru kurgularının oldukça doğru olduğunu da göstermektedir.

Katsayılar tablosu ile regresyon denklemindeki değişkenlerin katsayıları ve anlamlılıkları yorumlanabilmektedir. Bağımsız değişkenlerden:

“X1 = Bu camide çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var

X3 = Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var

X4 = Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzak hissedip Allah’a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister

X5 = Bu cami, cemaati için ve ibadet dışında bir arada toplanmak için oldukça davetkardır

X6 = Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir “ ile
Y = Dış ve iç birlikte değerlendirildiğinde caminin genel beğeni durumu (genel değerlendirme-bağımlı değişken)

$Y = (-0,587 + 0,034 \times X1 + 0,482 \times X3 - 0,013 \times X4 + 0,275 \times X5 + 0,324 \times X6)$
regresyon denklemi elde edilmektedir.

Sabit katsayı $p = 0,045 < 0,05$, 3. değerlendirme sorusunun katsayısı $p = 0,000 < 0,05$, 5. değerlendirme sorusunun katsayısı $p = 0,00 < 0,05$ ve 6. değerlendirme sorusunun katsayısı $p = 0,000 < 0,05$ bulunduğundan regresyon denklemindeki değişkenlerin katsayılarının anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, tüm camiler bazındaki değerlendirme işleminde uygulanan *regresyon analizi anlamlıdır*, camilerin beğenileri için hazırlanan değerlendirme soruları genel beğeniye açıklar ve tahmin edebilir durumdadır.

Bağımsız değişkenlerin iç ve dış genel beğeni değişkeni üzerindeki etkileri her bir değişkenin katsayıları ile açıklanabilir. Bu durumda işaret farkı gözetilmeden katsayı değeri en büyük olan bağımsız değişken iç ve dış genel beğeni değişkeni üzerinde en etkilidir denilmektedir. Tüm değişkenler katsayısı kadar beğeni değişkenini etkilemektedir. Tüm değişkenlerin genel beğeniye pozitif yönde etkiledikleri görülmektedir. Bu durumda camilerin *genel beğeni durumunda en etken değişkenin* “X3 = Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var” değişkeni olduğu saptanmıştır. Camilerin genel beğeni durumlarını ikinci derecede en çok etkileyen değişkenin “X6 = Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir”

değişkeni, üçüncü derecede en etken değişkenin “X5 = *Bu cami, cemaati için ve ibadet dışında bir arada toplanmak için oldukça davetkardır*” değişkeni, en etkisiz değişkenin ise “X1 = *Bu caminin çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var*” değişkeni saptanmıştır.

Bu bağlamda, katılımcıların cami genel beğenilerini etkileyen faktörlerin sırasıyla, iç izlenim, tarz, davetkarlık, ibadete uygunluk, dış izlenim ve son olarak da farklılık olduğu söylenebilir. Yani katılımcıların bir camide en çok iç ortama, en az ise farklılığa dikkat etmekte olduğu gözlenmektedir. Her bir cami bazında yapılan korelasyon analizi genel sonuçlarına göre, tüm alt ölçeklerin, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olduğu belirlenmesi ile araştırmada *hipotez 1'in doğruluğu* yönünde bir bulgu saptanmıştır.

Cami tiplerinin birbirinden ayrıştırılması (Hipotez 2):

“Katılımcıların 10 cami için yapacakları genel beğeni değerlendirmeleri ve 6 alt ölçek özelindeki beğeni değerlendirmelerinde anlamlı gruplar oluşacaktır” hipotezi doğrultusunda, mimar bakış açısıyla gelenekselin taklidi kubbeli cami, gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami, prizma biçimli cami ve özgür biçimli cami olarak 4 tipolojiye ayrıştırdığımız 10 caminin, mimar olmayan anket katılımcıları tarafından genel beğeni düzeylerine bağlı olarak gruplara ayrılıp ayrılmadığı, eğer ayrılmış ise kaç grupta toplandığı ve bu gruplarda hangi camilerin yer aldıklarını ölçmek için faktör analizi uygulanmıştır.

Birbirleri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek, bir oluşumu ya da olayı açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak, bir oluşumu etkileyen değişkenleri gruplamak amacıyla başvuru yöntemi faktör analizi denir [52]. KMO değerine ve Barlett Test'inin p değerine bakılarak faktör analizi uygulanan soruların bu analize uygunluğunu ölçülür ve $KMO > 0,50$ ve Barlett $p < 0,05$ ise değerler faktör analizi için uygundur denilmektedir.

Çizelge 3.26. Faktör analizine uygunluk testi

KMO ve Bartlett's Testi		
KMO		,780
Bartlett's Testi	X ²	245,503
	Df	45
	P	,000

Bizim analizimizde; KMO=0,780>0,50 ve Barlett p=0,000<0,05 olduğundan, camilerin genel beğeni durumları için faktör analizinin uygun olduğu görülmektedir. Yani katılımcılar kendi aralarında bu camileri belirli gruplara ayırmıştır. Katılımcıların genel beğeni durumları bazında camileri nasıl grupladıklarına açıklanan değişkenler tablosu ile bakılmıştır.

Çizelge 3.27. Camilerin hangi gruplara ayrıldığını gösteren faktör analizi tablosu

Açıklan Değişkenler Toplamı						
Bileşen	İlk ön değer			Kareler yüklemesi toplamının dönüşümü		
	Toplam	Faktör % 'si	Kümülatif %	Toplam	Faktör % 'si	Kümülatif %
1	3,463	34,634	34,634	2,332	23,318	23,318
2	1,508	15,078	49,712	1,881	18,807	42,125
3	1,074	10,744	60,456	1,833	18,331	60,456
4	,864	8,640	69,096			
5	,757	7,569	76,665			
6	,555	5,548	82,213			
7	,540	5,403	87,617			
8	,480	4,799	92,416			
9	,418	4,181	96,597			
10	,340	3,403	100,000			

Açıklanan değişkenler toplamı tablosunda ölçeğin kaç faktörden oluştuğu ve bu faktörlerin ölçülmek istenen olguyu ne derecede ölçtükleri görülmektedir. Yapılan varyans analizinde 3 faktör bulunmuştur. Yani cevaplayıcılar 10 camiyi 3 grupta toplamıştır ve 3 faktörle camilerin gruplandırılması %60 oranında açıklanmaktadır.

Çizelge 3.28. Faktör yapısının oluşumu-döndürülmüş bileşen matrisi tablosu

Döndürülmüş Bileşen Matrisi						
	Bileşenler			Genel beğeni ortalama değerler	İç-dış genel beğeniye göre cami grupları ve sıralaması	
	1	2	3			
C1: Yavuz Sultan Selim Camii	,780	,212	,011	3,73		1
C2: Adnan Menderes Camii	,732	,098	,335	3,26		
C3: Doğramacızaade Ali Paşa Camii	,628	,102	-,283	4,52		
C4: Yeşil Vadi Camii	,564	,361	,391	4,73		
C5: Bal&Evkaya projesi	,543	,302	,401	4,64		
C6: Al-Irsyad Camii	,292	,759	,006	4,40		2
C7: Durakbaşa projesi	,003	,823	,202	4,14		
C8: Assyafaah Camii	,214	,578	,082	3,64		
C9: Andresson&Flügel projesi	-,082	,075	-,805	4,23		3
C10: Rux Design projesi	,205	-,303	,796	4,07		

Faktör yapısının oluşturulmasında döndürülmüş bileşen matrisi kullanılır. Döndürülmüş bileşen matrisi incelenirken her bir maddenin hangi faktör altında en yüksek değere sahip olduğuna bakılır. Daha sonra bu maddeler gruplandırılarak faktör yapısı oluşturulur. Buna göre 1.faktörün bileşenleri yani 1. gruptaki camiler;

“C1-Yavuz Sultan Selim Camii, C2-Adnan Menderes Camii, C3-Doğramacızade Ali Paşa Camii, C4-Yeşil Vadi Camii ve C5-Bal&Evkaya’nın projesi”, 2. faktörün bileşenleri yani 2. gruptaki camiler; “C6-Al-Irsyad Camii, C7-Durakbaşı’nın projesi, ve C8-Asyafaah Camii” ve 3. faktörün bileşenleri yani 3. gruptaki camiler “C9-Andesson&Flügel’in projesi ve C10-Rux Desing’in projesi” olarak bulunmuştur. Bu noktada, katılımcıların genel beğeni açısından, tüm kubbeli camileri aynı kategoride beğendikleri görülmektedir. Buradan hareketle kubbenin, bir değerlendirme kriteri oluşturduğu ve genel beğeni sıralamasında 10 cami içinden 8. ve 10. sırada beğenilen gelenekselin taklidi kubbeli camiler ile en çok beğenilen ilk 3 cami olarak belirlenen gelenekselin yorumlandığı kubbeli camilerin, katılımcılar tarafından aynı beğeni kategorisinde algılanmasını sağladığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda, cami tasarımlarında kubbenin her şekilde (geleneksel ve güncel yorumlu kullanımda), günümüzde önemini koruyan ve aranan bir eleman olarak karşımıza çıktığı ancak mimar olmayan katılımcıların “yorumlama” durumunu ayırtıramadıkları görülmektedir.

Katılımcılar prizma biçimli cami örneklerini, diğer cami tiplerinden (Andresson&Flügel’in projesi hariç) ayırtarak genel beğeni anlamında aynı kategoride değerlendirmişlerdir. Öte yandan katılımcıların Andresson&Flügel’in prizma biçimli cami projesini ve Rux Design’ın özgür biçimli cami projesini benzer şekilde değerlendirerek, genel beğeni olarak aynı kategoriye aldıkları görülmektedir. Bu duruma salt biçimsel kaygılardan öte, bu iki cami örneğinin diğer camilerden oldukça farklı ve orijinal programlara sahip olmasının sebep olabileceği düşünülmektedir. Zira Andresson&Flügel’in projesinde cami, her bir katın farklı bir işleve sahip olduğu 13 katlı bir düşey bir kompleksten oluşmaktadır. Rux Design’ın projesinde ise caminin kendisi, bir kentsel meydanı tanımlamakta ve sosyal bir alan yaratmaktadır. Bu durumun, cami tipolojilerinin genel beğenilerinin arasındaki anlamlı farkın ölçüldüğü “En beğenilen cami tipi” kısmında prizma biçimli ve özgür biçimli camilerin genel beğeni durumları arasında anlamlı farklılık olmaması bulgusu ile desteklendiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, katılımcıların büyük ölçüde cami tiplerini genel beğeni anlamında değerlendirme hassasiyeti göstererek anlamlı gruplara ayıştırdıkları görülmekte olup, bu doğrultuda *hipotez 2'nin doğruluğu* yönünde bir bulgu saptanmıştır.

Medya-cami beğeni durumu ilişkisi (Hipotez 3):

“Katılımcıların medya ortamları ile ilişkileri arttıkça prizma ve ya özgür biçimli tasarımlar için olan genel değerlendirmeleri gelenekselin taklidi ve gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami tiplerine göre daha pozitif olacaktır” hipotezi doğrultusunda, 4 cami tipolojisinin genel beğeni durumu ile katılımcıların medya ortamlarını takip etme durumu arasında korelasyon analizi yapılmıştır.

Çizelge 3.29. Medya-cami genel beğenisi korelasyon analizi tablosu

		Televizyon	İnternet	Gazete	Dergi
Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami	Pearson Korelasyon	0,001	0,176	-0,145	-0,032
	P	0,988	0,079	0,149	0,748
Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami	Pearson Korelasyon	-0,272	0,027	0,123	-0,016
	P	0,006	0,791	0,222	0,878
Prizma Biçimli Cami	Pearson Korelasyon	0,001	0,147	0,065	0,065
	P	0,994	0,145	0,522	0,522
Özgür Biçimli Cami	Pearson Korelasyon	-0,083	-0,017	0,171	0,208
	P	0,411	0,864	0,089	0,038

Medyayı takip etme verileri sıralı (ordinal) olduğundan non-parametrik korelasyon olan Spearman korelasyon katsayılarına ve p değerlerine bakılarak, “Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami” ile “televizyon”u takip etme arasında $p=0,006<0,05$ ve Spearman korelasyon katsayısı=-0,272 olduğundan anlamlı ve negatif yönlü düşük bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öte yandan “Özgür Biçimli Cami” ile “dergi”yi takip etme arasında $p=0,038<0,05$ ve Spearman Korelasyon Katsayısı=0,208 olduğundan anlamlı ve pozitif yönlü düşük bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda televizyonu takip eden katılımcıların, gelenekselin yorumlandığı kubbeli camiyi beğenme durumlarının azaldığı görülmektedir. Öte yandan katılımcıların dergiyi

takip etme durumları ile özgür biçimli camilere duyulan ilginin doğru orantılı arttığı görülmektedir. Bu bağlamda medyayı takip etme durumunun çağdaş cami mimarisine etkisi noktasında, önemli bir medya aracı olan derginin, özgür biçimli cami tasarımlarına duyulan ilgiyi artırdığı söylenebilir. Böylece *hipotez 2’de bahsedilen önermenin doğruluğu* yolunda bir bulgu saptansa da medya-cami beğeni durumu ilişkisinin ölçülmesinde medya kavramının detaylandırılarak daha ayrıntılı bir çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Cami kullanım sıklığı-beğeni ilişkisi (Hipotez 4):

“Katılımcıların camiye kullanma sıklıkları arttıkça gelenekselin taklidi ve gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami tasarımları için olan genel değerlendirmeleri prizma ve özgür biçimli tasarımlara göre daha negatif olacaktır” hipotezi doğrultusunda, camiye gitme sıklığı ile cami tiplerinin genel beğeni durumu arasındaki ilişkiye bakmak için her iki veri tipi de scale (ölçülebilir) olduğundan, Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Çizelge 3.30. Cami kullanım sıklığı-cami tipleri genel beğenisi korelasyon analizi

		Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami	Gelenekselin Yorumlandığı Kubbeli Cami	Prizma Biçimli Cami	Özgür Biçimli Cami
Camiye gitme sıklığı	Pearson Korelasyon	0,088	0,167	0,015	-0,135
	P	0,386	0,096	0,881	0,182

Pearson korelasyon analizi sonucuna göre $p>0,05$ olduğu için cami tiplerinin genel beğeni durumları ile cami kullanım sıklığı arasında bir ilişki olmadığı tanımlanmıştır. Bu sonucun, genç kullanıcıların ibadet mekanına olan aşinalıkları arttıkça cami beğenilerinin düşeceği yönünde olan genel kanı ile örtüşmediği gözlenmektedir. Toplumsal değerler göz önünde bulundurulduğunda, camilerin kutsal bir merkez olarak algılandığı aşikardır. Katılımcıların cami kullanım sıklığı ile cami beğenilerinin ilişkili olmamasının, yani katılımcıların camiye olan aşinalıkları artsa da camileri beğenme oranlarının düşmemesinin sebebinin toplumsal değerler açısından camilerin manevi/kutsal etkisinin yoğunluğu ile açıklanabileceği

düşünülmektedir. Bu bağlamda *hipotez 4'te bahsedilen önermenin doğruluğunun olmadığı* yolunda bir bulgu saptanmıştır.

Cinsiyet-beğeni ilişkisi (Hipotez 5):

“4 cami tipolojisinin genel beğeni durumları cinsiyetler bazında birbirinden ayrışacaktır” hipotezi doğrultusunda, cinsiyet kaynaklı algısal farklılıkların dört cami tipinin genel beğeni durumu üzerindeki etkisini ölçmek için X^2 analizi yapılmıştır. X^2 analizi nonparametrik korelasyon analizi olup, cinsiyet gibi kategorik verilerin arasındaki ilişkileri belirlemekte kullanılır.

Çizelge 3.31. Genel beğeni-cinsiyet ilişkisi X^2 analizi tablosu

		Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami	Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Camii	Prizmal Biçimli Cami	Özgür Biçimli Cami
Cinsiyet	Pearson X^2	1,790	3,266	6,571	4,147
	P	0,774	0,352	0,160	0,386

Ertürk, çevresel algıda kadın-erkek farklılaşması kapsamında Orleans’ın (1972) karı-koca farklılaşmasını konu alan araştırmasında, kadınların daha ayrıntılı tanımlar yaptıklarından bahsetmektedir [37]. Bu anlamda, literatürdeki tartışmalar doğrultusunda cami beğenilerinin cinsiyetler bazında ayrışması beklense de Çizelge 3.31.’e göre tüm cami tipleri için $p>0,05$ çıktığından, cinsiyetin hiçbir cami tipolojisi ile ilişkisinin bulunmadığı tanımlanmıştır. Bu bağlamda *hipotez 4'te bahsedilen önermenin doğruluğunun olmadığı* yolunda bir bulgu saptanmıştır.

3.3.2. Anket sonuçlarının tartışılması

Geliştirilen farklı önerilere yönelik genç cami kullanıcılarının düşünceleri öğrenilmeye çalışılan deneysel çalışma kapsamında katılımcıların, özgün önerileri ve biçimlenişleri olan çağdaş cami tasarımlarını, (C3-C4-C5-C6-C7-C9-C10) gelenekselin taklidi olan cami örneklerinden (C1-C2) daha çok beğendikleri izlenmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların camileri bilinçli bir şekilde

ayrıştırdıkları, çağdaş cami tasarımlarını anladıkları ve nitelikli örnekler sunulduğu sürece “yeni” olanı kabul etmeye hazır oldukları söylenebilir.

Çalışmada, en çok beğenilen cami tipinin “Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami” olduğu belirlenmiş ve caminin en önemli ögesinin de minare olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri, camilerde minare ve kubbeye dayalı yorumlardır. Çalışmada, katılımcılar için bir caminin vazgeçilmez unsuru olmadığı gibi önemli bir bulgu saptansa da, kubbenin, geçmişte olduğu gibi bugün de cami mimarisinde geçerliliğini koruduğu izlenmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın “Toplumsal bellek-rasyonalist görüşler” bölümünde bahsedilen toplumumuzun kültürel belleğinde kubbeli ve minareli cami imgesinin var olduğu varsayımı ile katılımcıların camileri en temel ve en net kararlarla algılayıp beğenecekleri söyleminin doğruluk payı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, genç cami kullanıcılarının en çok kültürel belleklerinde var olan cami imgesini özünde koruyarak, gelenekselin yorumlandığı rasyonel örnekleri beğenmekte oldukları görülmektedir. Bu durumun, Rossi’nin primer biçimleri yorumlayarak akıla, tarihe ve kültürel belleğe yaptığı atıflarla gösterdiği neo-rasyonel tavır ile örtüştüğü görülmektedir. Zira geçmişten beri aşına olunan ve toplumumuzun belleğinde yer edinen, kubbe ve minare öğelerini içeren biçimlenişlerin bugün de beğenilmesinin ve toplumumuzun belleğine daha uzak olan prizma ve özgür biçimli camilerin bugün de öncelikli tercih olmamasının normal bir durum olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda, günümüz çağdaş cami mimarisinin izleyebileceği doğrultulardan birinin, toplumsal/kültürel bellekte var olan cami imgesinin yorumlanarak, toplumsal/kültürel belleğin sürekliliğinin sağlanması olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada uygulanmış camilerle birlikte yarışma örneklerinin ele alınmasının sebebi bir anlamda, yarışmaların cami mimarisine sağladığı katkıyı izlemek olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda, yarışma örneklerinden seçilen 3 caminin (C5-C7-C9) en çok beğenilen camilerin arasında olduğu görülmektedir. Diğer bir yarışma örneği olan C10’un da orta derece beğenilen camiler arasında olduğu gözlenmektedir. Bu

anlamda yarışmaların, mimarının her alanında olduğu gibi cami mimarisinin de fikir yönünden gelişimine büyük katkı sağladığı izlenmektedir.

Çalışmada çağdaş cami mimarisi ile ilgili genç cami kullanıcılarının görüşleri hakkında edinilen orijinal sonuçlar ve mimarlara yönelik öneriler kısaca şu şekilde açıklanabilir.

- Katılımcılar için bir caminin en gerekli ögesi kadınlar mahfilidir. Bu doğrultuda, katılımcıların camide kadınlar mahfilinin (kadınlar için ayrılan ibadet alanları) bulunmasını istedikleri söylenebilir.
- Camilerin iç ve dış genel beğeni durumlarını en fazla etkileyen unsur, camilerin tarzlarıdır. Öte yandan iç mekan kalitesi, ferahlık ve aydınlık da bir camide bulunması gereken önemli özellikler olarak ön plana çıkmaktadır. Zira dini yapılarda ışık, kişilerin ruhani duygularını da etkilemektedir. Bu sebeple cami tasarlanırken, caminin genel tarzına ve imajına önem verilmeli ve iç mekanda ferah-aydınlık kurguya dikkat edilmelidir.
- En çok beğenilen cami tipi “Gelenekselin Yorumladığı Kubbeli Cami”, en az beğenilen cami tipi ise “Gelenekselin Taklidi Kubbeli Cami”dir. Bu bağlamda, çağdaş bir şekilde yorumlanan kubbe ögesinin, camilerde aranan bir unsur olması sebebiyle camilerin beğenilmesine katkıda bulunduğu unutulmamalı ve geleneksel camiler taklit edilmemelidir.
- Genç cami kullanıcılarının özgün arayışlarla kurgulanmış olan prizma ve özgür biçimli camilere yönelik bakış açısı oldukça olumludur. Bu doğrultuda genç nesil, camilerin yorumlanması fikrinden ve cami mimarisindeki yenilikçi tutumlardan memnun görünmektedir. Buradan hareketle genç cami kullanıcılarının cami mimarisinde yeniliğe pozitif baktıkları düşünülebilir. Bu doğrultuda, ülkemizde gelecek yıllarda cami tasarımlarında farklı biçimlenişlerde, çağının özelliklerini ve teknolojisini yansıtan çağdaş camilere daha sık rastlanabileceği dolayısıyla da ülkemizdeki “taklit” cami geleneğinin dönüştürülmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Çalışmanın ana amaçlarından birisi olan 21. yüzyıl genç cami kullanıcılarının çağdaş cami

örnekleri ile ilgili tutumlarını, beklentilerini ve hoşgörülerini belirleme kapsamında çıkan bu sonuç son derece önemlidir.

Ülkemizde cami kullanıcılarının (derneklerin) inşa edilen camiler üzerindeki etkinliği göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan bu sonucun, gelecek yıllarda Türkiye’de oluşması muhtemel olan cami geleneği ile ilgili önemli bir ipucu olduğu düşünülmektedir. Zira genç neslin, en çok beğenilen cami tipolojisi olarak ortaya çıkan gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami, ikinci sırada en çok beğenilen prizma biçimli cami ya da üçüncü sırada beğenilen özgür biçimlenişli çağdaş cami örneklerine yaklaşımlarının son derece olumlu olduğu görülmektedir. Genç cami kullanıcılarının düşünceleri doğrultusunda gelecek yıllarda ülkemiz cami geleneğinin değişmesinin/çağdaşlaşmasının ve camilerde farklı mekansal/mimari arayışlar görülmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

Çalışmanın diğer amaçlarından olan genç cami kullanıcılarının camilere yönelik beklentilerini belirleme kapsamında, camilere eklenmesinden memnuniyet duyulacak ek programlar araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda, genç cami kullanıcılarının, kütüphane, konferans salonu vb. birimlerin eklenmesiyle, camilerin külliye mantığında sosyal ve kültürel bir merkez olarak tasarlanmasına sıcak baktıkları söylenebilir. Bu doğrultuda camilerin, gereken yere, gereken büyüklükte sosyal ve kültürel aktiviteleri içeren bir kompleks şeklinde kurgulanması gerektiği düşünülmektedir.

Hipotezlerden elde edilen sonuçlar Şekil 3.22.’de görülmektedir. Hipotez 1 doğrultusunda yapılan korelasyon analizine göre tüm alt ölçeklerin katılımcıların cami beğenilerinde önemli olduğu, yapılan regresyon analizine göre ise, katılımcıların cami genel beğenilerini etkileyen faktörlerin sırasıyla, iç izlenim, tarz, davetkarlık, ibadete uygunluk, dış izlenim ve son olarak da farklılık olduğu söylenebilir. Yani katılımcıların bir camide en çok iç ortama, en az ise farklılığa dikkat etmekte olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla hipotez 1’in doğruluğu yönünde bir bulgu saptanmıştır

HİPOTEZLER				
HİPOTEZ 1	HİPOTEZ 2	HİPOTEZ 3	HİPOTEZ 4	HİPOTEZ 5
Tüm alt ölçekler, katılımcıların cami beğenilerinde önemli olacaktır.	Katılımcıların 10 cami için yapacakları genel beğeni değerlendirmeleri ve 6 alt ölçek özelindeki beğeni değerlendirmelerinde anlamlı gruplar oluşacaktır.	Katılımcıların medya ortamları ile ilişkileri arttıkça prizma ve ya özgür biçimli tasarımlar için olan genel değerlendirmeleri gelenekselin taklidi ve gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami tiplerine göre daha pozitif olacaktır.(medya etidatı)	Katılımcıların camiye kullanma sıklıkları arttıkça gelenekselin taklidi ve gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami tasarımlar için olan genel değerlendirmeleri prizma ve özgür biçimli tasarımlara göre daha negatif ilişkili olacaktır.	4 cami tipolojisinin genel beğeni durumları cinsiyetler bazında birbirinden ayrışacaktır.
DESTEKLENDİ DESTEKLENMEDİ	DESTEKLENDİ DESTEKLENMEDİ	DESTEKLENDİ DESTEKLENMEDİ	DESTEKLENDİ DESTEKLENMEDİ	DESTEKLENDİ DESTEKLENMEDİ
✓	✓	✓	✓	✓

Şekil 3.22. Hipotez değerlendirme tablosu

Hipotez 2 için katılımcıların büyük ölçüde cami tiplerini genel beğeni anlamında değerlendirme hassasiyeti göstererek ayrıştırdıkları söylenebilir. Bu ayrışmada, en çok göze çarpan durum kubbenin camilerin genel beğenisinde bir değerlendirme kriteri oluşturmasıdır. Dolayısıyla kubbenin günümüzde de geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Bu bağlamda, hipotez 2'nin doğruluğu yönünde bir bulgu saptanmıştır.

Hipotez 3 için genç cami kullanıcıların dergiyi takip etme durumları ile özgür biçimli camilere duyulan ilginin doğru orantılı arttığı saptanmıştır. Bu bağlamda medyayı takip etme durumunun çağdaş cami mimarisine etkisi noktasında, önemli bir medya aracı olan derginin, özgür biçimli cami tasarımlarına duyulan ilgiyi artırdığı söylenebilir. Böylece hipotez 3'de bahsedilen önermenin doğruluğu yolunda bir bulgu saptanmış olmaktadır. Ülkemizde cami kullanıcılarının çoğunun, çağdaş cami örnekleri ile günlük hayatlarında karşılaşmadıkları ve çağdaş bir camiye kullanmadıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, toplum üzerinde büyük etkisi olan medyada, cami mimarisinde çağdaşlık kavramına daha çok yer verilip, çağdaş camiler halka tanıtıldığı takdirde, toplumun çağdaş camilere bakışının olumlu yönde gelişeceği düşünülmektedir.

Hipotez 4 için camiye gitme sıklığı ile dört tip caminin genel beğeni durumlarının ilişkili olmadıkları tanılandığından, hipotezin doğru olmadığı yönünde bir bulgu saptanmıştır. Camilerin toplum nezdindeki kutsallığı ve dokunulmazlığı aşîkardır. Cami kullanıcıları camileri her şekilde beğenmekte, biçimsel anlamda herhangi bir ayırım yapmadan camileri kullanmaktadır. Genç cami kullanıcılarının çağdaş tasarımlara olan pozitif yaklaşımı bu noktada önemlidir, mimarların ülkemize çağdaş camiler kazandırmaktan çekinmemeleri, bu konuda cesur davranmaları gerektiği düşünülmektedir.

Hipotez 5 için ise, cami tiplerinin genel beğenileri cinsiyetler bazında birbirinden ayrışmadığından, hipotezin doğru olmadığı yönünde bir bulgu saptanmıştır. Bu bulgu doğrultusunda, kutsal mekanın kadınlar ve erkeklerde benzer duygular hissettirdiği ve her iki cinsiyetin de cami beklentilerinin örtüştüğü düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İslam’da cami ve cami öğelerinin biçimlenişi ile ilgili herhangi bir emir olmadığı ve bu doğrultuda, her toplumun kendi görgü, gelenek ve kültürleri çerçevesinde camiler üreterek, cami mimarisine katkıda bulundukları bilinmektedir. Cami mimarisinin tarihsel gelişimi sürecinde Türkiye’de farklı cami tiplerinin uygulandığı görülse de, günümüzde en çok klasik Osmanlı kubbeli cami tipolojisini taklit eden camiler ve modern yaklaşıma öykünen camiler üretildiği gözlenmektedir. Bu durum karşısında üretilebilecek çağdaş çözümler ve geliştirilen farklı öneriler üzerinde durulan çalışmada, çağdaş camiler ekseninde yapılan deneysel çalışma sonucunda genç cami kullanıcıları için aşağıdaki orijinal bulgular saptanmıştır.

- Tezin “Camide en belirleyici öge” kısmında (Bkz. Sayfa 63) bulunan tanımlayıcı istatistik değerlerine göre katılımcıların, minareyi caminin en belirgin ögesi olarak değerlendirdikleri görülmüştür.
- Tezin “Cami mimari öğelerinin önem dereceleri” kısmında (Bkz. Sayfa 64) bulunan tanımlayıcı istatistik değerlerine göre katılımcıların, kadınlar mahfilini bir caminin en gerekli ögesi olarak değerlendirdikleri görülmüştür.
- Tezin “Cami kompleksinde olası diğer işlevler” kısmında (Bkz. Sayfa 65) bulunan tanımlayıcı istatistik değerlerine göre katılımcıların, kütüphaneyi cami programı ile özdeşleştirebildikleri ek program olarak değerlendirdikleri görülmüştür.
- Tezin “En beğenilen cami tipi” kısmında (Bkz. Sayfa 77) bulunan tanımlayıcı istatistik değerlerine göre katılımcıların, en çok gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami tipolojisindeki camileri beğendikleri görülmüş olup, yapılan varyans analizi-Anova ve Tukey testi sonuçlarına göre de katılımcılar tarafından, gelenekselin yorumlandığı kubbeli camilerin genel beğeni durumlarının anlamlı bir biçimde diğer tipolojilerin genel beğeni durumlarından farklı bulunduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, genç cami kullanıcılarının kültürel belleğinde var olan kubbeli cami tipi ile en çok

gelenekselin yorumlandığı kubbeli cami fikrinin beğenilmesi durumunun, mimarlıkta rasyonalist görüşler ile örtüştüğü düşünülmektedir.

- Tezin “Genel beğeni düzeyi ile ilişkili alt ölçek elemanları (Hipotez 1)” kısmında (Bkz. Sayfa 80) her bir cami bazında yapılan korelasyon analizine göre katılımcılar için camilerin iç ve dış genel beğeni durumlarını en fazla etkileyen unsurun camilerin tarzları (kitlel özellikler/yapı biçim dili) olduğu belirlenmiş olup, yapılan regresyon analizine göre (Bkz. Sayfa 84) ise katılımcıların, camileri genel beğenilerinde en çok ferah ve aydınlık kurguya dikkat etmekte oldukları saptanmıştır.
- Tezin “Cami tiplerinin birbirinden ayrıştırılması (Hipotez 2)” kısmında (Bkz. Sayfa 87) yapılan faktör analizine göre katılımcıların, büyük ölçüde cami tiplerini genel beğeni anlamında değerlendirme hassasiyeti göstererek anlamlı gruplara ayrıştırdıkları saptanmış olup, kubbenin cami tipolojilerini ayrıştırmada etken bir bileşen olduğu görülmektedir.
- Tezin “Medya-cami beğeni durumu ilişkisi (Hipotez 3)” kısmında (Bkz. Sayfa 91) cami tipleri bazında yapılan korelasyon analizine göre medya ortamlarının sınırlı ölçüde de olsa beğenide bir etken olduğu görülmüştür.
- Tezin “Cami kullanım sıklığı-beğeni ilişkisi (Hipotez 4)” kısmında (Bkz. Sayfa 92) cami tipleri bazında yapılan korelasyon analizine göre katılımcıların gündelik hayatta camiye kullanım sıklığının cami genel beğenilerinde etkili olmadığı görülmüştür.
- Tezin “Cinsiyet-beğeni ilişkisi (Hipotez 5)” kısmında (Bkz. Sayfa 93) cami tipleri bazında yapılan korelasyon analizine göre katılımcıların cinsiyetlerinin cami genel beğenilerinde etken olmadığı görülmüştür.

Bunlara ek olarak, katılımcıların çağdaş cami tasarımlarına yönelik pozitif yaklaşımları da çalışmadan çıkarılabilecek önemli sonuçlardandır. Katılımcıların çağdaş cami tasarımlarına pozitif yaklaşımlarının, Türkiye’de cami mimarisi konusunda genelde Mimar Sinan’ın yenilikçi anlayışının aksine “kopya-tasarım” mantığından öteye gidilememesi ve çağdaş yoruma sahip camiler yapma pratiğinin sayılı örneklerle sınırlı kalması durumları karşısında son derece önemli olduğu

düşünülmektedir. Bu bağlamda, çağdaş camilerin ülkemize kazandırılabilmesi ve alışlagelmiş kalıpların dışına çıkan cami tasarımlarının gerçekleştirilmesi için mimarların orijinal tasarımlar ortaya koyma noktasında cesur davranması gerektirmektedir. Zira, çalışma kapsamında üzerinde durulan çağdaş ve özgün cami örneklerine bakıldığında, mimarlara olanak verildiği takdirde, günümüz taklit cami tipolojisinin dışına çıkabilmiş nitelikli camilerin üretildiği görülmekte ve genç cami kullanıcılarının da bu çağdaş ve özgün mimari arayışları olan camileri beğendikleri izlenmektedir.

Türkiye’de cami mimarisinin gelişimine katkıda bulunulması konusunda mimarlara düşen görevler haricinde önemli bir diğer etkenin de cami yapma-yaptırma etkinliğinde belirli düzenlemelere gidilmesi olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de devlet eliyle inşa edilmeyen camilerin projelendirme-uygulama-kontrol süreçlerinde hiçbir denetim yapılmamakta, çoğunlukla derneklerin beğenileri ve bütçeleri doğrultusunda camiler kentsel bağlamları içinde ele alınmadan kent içindeki herhangi bir boş parselde inşa edilmekte ve tüm bu etkenler sonucunda kentsel bağlamı olmayan kitsch camiler ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, cami projelendirme-uygulama-kontrol etkinliklerinin bir mimarlık problemi olduğu, bu yüzden camilerin mimari ve kentsel yapım sürecine girmesi ve ayrıca cami projelendirme-uygulama-kontrol etkinliklerinin muhakkak devletin ve mimarlık meslek örgütünün kontrolünde yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında uygulanmış camilerle birlikte yarışma projelerinin ele alınmasının sebebi, yarışma önerilerinin beğeni durumlarını öğrenmek ve bu önerilerin cami mimarisine katkısını izlemektir. Bu bağlamda, deneysel çalışmanın sonuçlarında izlendiği gibi, yarışma projelerinin genç cami kullanıcıları tarafından oldukça beğenildiği ve yarışmaların mimarının her alanında olduğu gibi cami mimarisine de büyük katkı sağladığı görülmektedir. Bu anlamda, cami projelerinin yarışmalar ile belirlenmesinin de ülkemiz cami mimarisinin gelişimine fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez kapsamında camiler ve cami öğeleri ile ilgili genel düşünceler, cami kullanım sıklığı, medya ile ilişki, camiye eklenmesinden memnuniyet duyulacak ek programlar ve cami beğeni durumunu etkileyen faktörler üzerinde durulmuş ancak cami kullanıcılarının, camiye kullanımları sırasında karşılaştığı sorunlar üzerinde durulmamıştır. Aynı zamanda kullanıcı görüşleri üzerine odaklanan deneysel çalışma, şematik algı düzeyinde kurgulanmış olup, çalışma kapsamında camilerin literal algı düzeyindeki renk, doku, yüzeyler vb. gibi fiziksel özellikleri kapsam dışı bırakılmıştır. Cami mimarisi üzerine yoğunlaşan başka bir çalışmanın, literal algı düzeyinde kurgulanıp, cami kullanımında yaşanan sorunlar da ele alınarak, konuya çok daha zengin çerçevelerden bakılması mümkündür ve daha geniş katılımlı bir deneysel çalışma ile hem mimarların hem de kullanıcıların görüşleri öğrenilip, her iki grubun cami algıları karşılaştırılarak, konunun geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak her toplumun tarih boyunca kendi kültürünü, mimari mirasını, geleneklerini ve mimari anlayışını yansıtan yapılar ortaya koyduğu bilinmektedir. Günümüzde özünden kopmuş cami mimarisinin de kendi kültürel çeşitliliği içinde, yerini, zamanını, mekanını gören ve bahsi geçen bu etkenleri genel çerçevesine yerleştiren çağdaş bir bakış açısına ihtiyacı olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Grabar, O., “İslam Sanatının Oluşumu”, Çeviri Nuran YAVUZ, *Kanat Kitap*, İstanbul, 91-109 (2010).
2. Güzer, A., “Modernizmin Gelenekle Uzlaşma Çabası Olarak Cami Mimarlığı”, *Mimarlık Dergisi*, 348 : 21-23 (2009).
3. Begeç, H., Uzun, Ç., “Cami Mimarisi, Günümüz Yaklaşımları”, *Yapı Dergisi*, 68-73 (2011).
4. Haseki, S., “20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisi’ne Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım”, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, 4, 157 (2006).
5. Balamir, A., “Mimari Kimlik Temrinleri I: Türkiye’de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili”, *Mimarlık Dergisi*, 313 : 24-29 (2003).
6. Eyüpgiller, K. K., “Türkiye’de 20. Yüzyıl Cami Mimarisi”, *Mimarlık Dergisi*, 331: 20-27 (2006).
7. İnternet : mimarizm mimarlık ve tasarım yayın platformu “Din ve mimarlık üzerine söyleşiler Behruz Çinici”
<http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=404&sid=387> (2012).
8. Balamir, A., “Mimari Kimlik Temrinleri II: Türkiye’de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili”, *Mimarlık Dergisi*, 314 : 18-23 (2003).
9. Cansever, T., “Kubbeyi Yere Koymamak”, *Timaş Yayınları*, İstanbul, 152-153, 196 (2007).
10. Kuban, D., “Cami Tasarımında Sinan’ı İzlemek Bağlamında Uyarılar”, *Yapı Dergisi*, 352 : 64-70 (2011).
11. İnternet: Heval Zeliha Yüksel “Nil Aynalı İle Röportaj”,
www.arkitera.com/soylesi/index/detay/proje-cami-mimarliginin-turkiye-de-ulasligi-katilasmis-bicimci-tutumla-bas-etmeye-calisiyor/244 (2012).
12. Oral, M., “Çağdaş Cami Tasarımında Mimarın Yaşadığı Güçlükler”, *Mimarlık Dergisi*, 1 : 7-10 (2007).
13. Serageldin, I., Steele, J., “The Architecture of the Contemporary Mosque: New Architecture”, *Academy Editions*, London, 16-19 (1998).
14. Khan, H. U., “The Architecture of the Mosque, an Overview and Design

- Directions, Expressions of Islam in Buildings”, *Aga Khan Publication*, 109-127 (1990).
15. Serageldin, I., “Contemporary Expressions of Islam in Buildings: The Religious and the Secular, Expressions of Islam in Buildings”, *Aga Khan Publication*, 11-47 (1990).
  16. “Cami Projeleri İstişare Toplantısı 10-11 Temmuz 2006”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 24, 27, 49-50 (2007).
  17. İnternet : mimarizm mimarlık ve tasarım yayın platformu “Din ve mimarlık üzerine söyleşiler Numan Cebeci”
<http://www.mimarizm.com/kentintozu/Makale.aspx?id=392&sid=387> (2012).
  18. Holod, R., Khan H. U., “The Mosque and The Modern World”, *Thames & Hudson*, London, 26, 162, 241 (1997).
  19. Tajuddin, M. M. R., “Mosque Architecture in Malaysia: Classification of Styles and Possible Influence”, *Journal Alam Bina Universiti Teknologi Malaysia*, 37 (2007).
  20. Kortan, E., “Mimarlıkta Kimlik Sorunu”, Türkiye Mimarlığı Sempozyumu-II / Kimlik Meşruiyet Etik, *TMMOB Yayınları*, Ankara, 96-97 (1996).
  21. İnternet: “Cami gör!” <http://camigor.tumblr.com/> (Fotoğraf: Doruk Kumkumoğlu) (2013)
  22. Aras, Y., “Kubbesiz Cami Olur mu?”, *Aksiyon Dergisi*, 17-23 Haziran 289 : 8-11 (2000).
  23. Köksal, A., T., “Türkiye’nin Tasarlanmamış Camileri”, Arkitera Mimarlık Almanagi, Editör Emine Merdim Yılmaz, Gül Keskin, *Arkitera Yayınları*, İstanbul, 35 (2008).
  24. İnternet: “İşte Taksim Camisi!”
<http://www.arkitera.com/haber/index/detay/istataksim-camisi/8200> (2012).
  25. Özkan, S., “İslam Mimarlığı”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 81-84 (2006).
  26. Evren, E., “Modernlik ve Türkiye’de Modern Camiler”, *Antalya Mimarlar Odası Yayınları*, Antalya, 54, 62 (2010).
  27. Ekinci, O., “Uygarlıkların İzinde-Cami Mimarisinde Çağdaşlık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.05.2010, 17 (2010).
  28. Erengeçgin, Ç., “Bir İbadet Mekanı Olarak Camiler İçin Önsöz”, *Arkitekt*, Şubat, 472 : 13-17 (2000).

29. “Büyük Usta Mimar Sinan’ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması”, *Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları*, 2-17,18-21, 37, 40, 42, 46, 55-56, 74, 82,-83, 96, 100, 122, 188, 298-299 (2010).
30. “İlmihal 1 İman ve İbadetler”, *Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 219-222 (2004).
31. “Temel İslam Bilgileri İbadetim”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 85-86 (2008).
32. Buhari, “Sahih-i Buhari ve Tercümesi”, Çeviri M. Sofuoğlu, *Ötüken Yayınları*, İstanbul, 2 : 685 (1987).
33. Can, Y., “İlk İslam Mescidlerine Genel Bir Bakış”, *Diyanet Dergisi*, 4 : 91 (1995).
34. Oral, M., “Gelişim Süreci İçinde Cumhuriyet Dönemi Cami Mimarisinin İrdelenmesi–Konya Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Konya, 52 (1993).
35. Khan, H. U., “Contemporary Mosque Architecture”, *ISIM Review*, 21 : 52-53 (2008).
36. Hançerlioğlu, O., “Felsefe Ansiklopedisi”, *Remzi Kitabevi*, İstanbul, Cilt 1 : 42 (1979).
37. Ertürk, S., “Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma”, *Karadeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Trabzon, 29, 77, 94 (1984).
38. Fawcett, W., Ellingham, I, Platt, S., “Reconciling The Architectural Preferences Of Architects and The Public: The Ordered Preference Model”, *Sage Publications*, Environment and Behavior Vol. 40, Cambridge, 5 : 599-618 (2008).
39. Gifford, R., Hine D. W., Muller-Clemm W., Raynolds, D. J., Shaw K. T., “Decoding Modern Architecture”, *Sage Publications*, Environment and Behavior Vol. 32, 2 : 163-187 (2000).
40. Marans, R. W., Spreckelmeyer K. F., “Measuring Overall Architectural Quality”, *Sage Publications*, Environment and Behavior Vol. 14, 6 : 652-670 (1982).
41. Bingöl, Ö., “Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, 112 (2007).

42. Kortan, E., “Mimarlıkta Rasyonalizm”, Mimari Akımlar 1, *YEM Yayınları*, İstanbul, 54-63 (1996).
43. Güney, İ. Y., “Mimarlıkta Orijin Olarak Tip Kurgusu”, *Ege Mimarlık Dergisi*, 2007/3-62 : 28-31 (2007).
44. Kazmaoğlu, A., “Yeşil Vadi Camisi”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 11/2003: 78-81 (2003).
45. “Herkese Açık Bir Cami”, *Yapı Dergisi*, 356 : 78-83 (2012).
46. İnternet: “Al-Irsyad Mosque/Urbane” <http://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane/> (2012).
47. İnternet: “Modern Cami” <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=3575> (2012).
48. İnternet: “Mantle / Daniel Andersson & Christiane Flügel” <http://www.archdaily.com/68953/mantle-daniel-andersson-christiane-flugel/> (2012).
49. İnternet: “Vanishing Mosque” <http://www.ruxdesign.net/architecture/vanishing-mosque> (2012).
50. Kayış, A., “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Editör Doç. Dr. Şeref Kalaycı, *Asil Yayın Dağıtım*, Ankara, 19 : 405 (2010).
51. Keskin, H. Ü., “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Editör Doç. Dr. Şeref Kalaycı, *Asil Yayın Dağıtım*, Ankara, 8: 116 (2010).
52. Özdamar, K., “Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi”, *Kaan Kitabevi*, Eskişehir, 235 (2002).
53. Yetkin, S. K., “İslam Mimarisi 2”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları*, Ankara, 453-486 (1959).
54. Creswell, K., A., C., “A Short Account of Early Muslim Architecture”, *Scolar Press*, England, 76, 358, 369 (1989).
55. Aslanapa, O., “Türk Sanatı”, *Remzi Kitabevi*, İstanbul, 29, 253, 276, 281-283 (2007).
56. Sözen, M., “Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan”, *İş Bankası Kültür Yayınları*, 1-6, 27-33, 38, 47, 49, 196 (1975).
57. Arseven, C. E., “Sanat Ansiklopedisi”, *Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul, 1: 131, 323-324, 3 :1260, 1346-1347, 4 : 1832-1833, 1859, 2073-2087, 2111 (1983).

58. Kuban, D., “Osmanlı Mimarisi”, *YEM Yayınları*, İstanbul, 124, 133, 197, 201, 257-260, 270-272, 281-286, 296, 302, 320, 453-455, 551 (2007).
59. Sezgin, H., “Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış”, *Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 5 : 136-142 (1984).
60. Hasol, D., “Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü”, *YEM Yayınları*, İstanbul, 108-111, 323-324 (2002).
61. Baydar, L., “Batı Tesirine Kadar Osmanlı Mimarisinde Estetik Kriterler”, Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, 39, 138-140, 144 (1986).
62. İnternet: Modern Türk Mimarisi-Terzi Baba Camii, “<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49959>” (2012).
63. Sözen, M., Tanyeli U., “Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü”, *Remzi Kitabevi*, İstanbul, 292 (2011).
64. Çakmak, Ş., “Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300- 1500)”, *T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1, 361 (2001).
65. Can, Y., “Minberin Cami Mimarisine Katılımı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3: 9-30 (2008).
66. Arolat, E., “Sancak Camii”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 5 : 76-85 (2011).

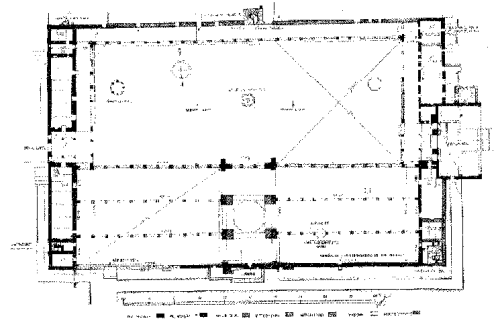
EKLER

EK-1 Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

Çalışmanın “Cami mimarisinde kavramsal temeller” bölümünde kısaca başlangıç kaynağı ve kökenlerine değinilen cami mimarisinin tarihsel gelişimine, camilerdeki mekansal ve mimari arayışların tarihten aldığı referansların araştırılması, camilere yönelik kullanıcı algısının saptanmasında tarihsel formların etkinliğinin izlenmesi ve Mescid-i Nebevi’den Osmanlı’ya kadar gelen tarihsel süreç içinde üretilen cami örneklerinin kurgu ve bileşenleri anlamında günümüz camilerindeki geçerliliğini izlemek adına çalışma kapsamında kısa bir tarihsel okuma önem kazanmıştır. Bu anlamda, kısaca dönemler içinde cami mimarisinin tarihsel gelişimi ile cami öğelerinin oluşumu ve günümüz çağdaş camilerindeki yorumlarına değinilmiştir.

Emeviler Dönemi Cami Mimarisi (661-750)

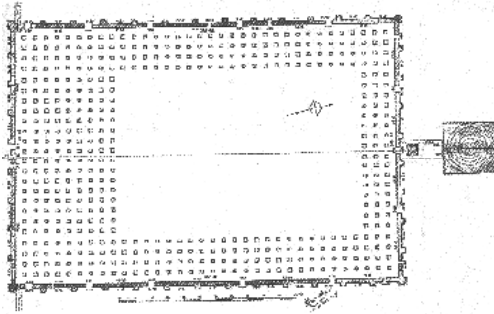
Emeviler devri, İslam sanatı ve mimarisinin genişleyip yayıldığı dolayısıyla ilk camilerin de geliştirildiği bir dönemdir. Şam’da bulunan ve 705-715 yılları arasında yapılan Ümeyye Camii, İslam dinin ilk büyük camilerinden biri olma özelliğini taşımaktadır [53].

Şekil 1.1. Ümeyye Camii planı [54]

Abbassiler Dönemi Cami Mimarisi (750-1258)

Abbassiler dönemi eserlerinden yalnızca Samarra Ulu Camii ve Samarra Ulu Camii’ne çok benzer şekilde inşa edilmiş olan Ebu Dulef Camii’nin kalıntılarının günümüze ulaştığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Samarra Ulu Camii 156 m x 240 m ölçülerinde dikdörtgen plan şemasına sahip, tuğladan inşa edilmiş bir yapıdır. Önceki dönemlerin cami örneklerine uyularak kible duvarına dikey uzanan 25 sahindan oluşur ve çok büyük olan avlusu birkaç sıra revakla çevrilidir. Samarra Ulu Camii düz bir çatıyla örtülüdür. Cami yaklaşık olarak 37.000 m2 alanı kaplamaktadır [53]. Samarra Ulu Camii’nde eski Mezopotamya zigguratlarının etkisiyle oluşmuş kare tabana oturan dev boyutlu helozonik anıtsal bir minare vardır.

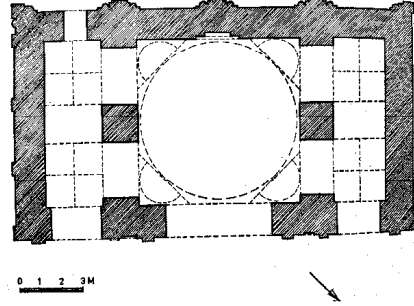

Şekil 1.2. Samarra Ulu Camii planı [54]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

Karahanlılar Dönemi Cami Mimarisi (840-1211)

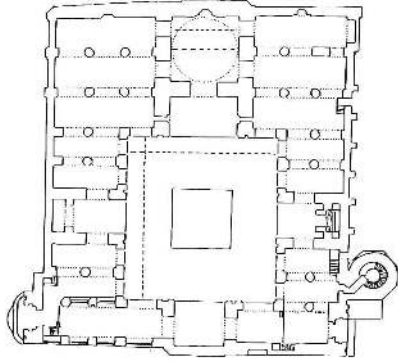
Asya’da kurulmuş ilk Türk İslam Devleti olan Karahanlılar X. yy. ‘da ilk Türk İslam yapılarını ortaya koymuşlardır. Yapıların çoğu kerpiç ve tuğladan inşa edilmiştir. XI. yüzyıl sonu ve XII. yüzyıl başında inşa edilen Talhatan Baba Camii, tamamen tuğladan yapılmıştır. 18 x 10 m. boyutlu, dikdörtgen biçimindeki cami, yanlara doğru, küçük çapraz tonozlarla genişletilmiş tek kubbeli bir plan göstermektedir. Ortada geniş, yanlarda daha dar üç kemerle dışa açılan cami, 16. yüzyıl Osmanlı Devrinde Mimar Sinan’ın aynı prensiple yanlara doğru genişleyerek mekan araştırmalarına başladığı tek kubbeli cami modeline benzemektedir [55].

Şekil 1.3. Talhatan Baba Camii planı [55]

Büyük Selçuklular Dönemi Cami Mimarisi (1038-1157)

Selçuklular İran’da Türk mimarisinde daha önceden başlayan gelişmeleri toplayıp değerlendirerek, büyük ölçüde abidevi bir cami mimarisi yaratmışlardır [55]. Büyük Selçuklular devrinde mimari alanda zengin denemelere tanık olunmaktadır. Bu denemelerin önemli olan yanı, daha sonra değişik amaçlı birçok yapı örneğinin Anadolu’ya taşınması ve Anadolu’nun koşullarına uygun yeniden denenmesidir [56]. Selçuklular döneminde bütün Orta Asya ve İran’ da dört eyvanlı, avlulu ve mihrap önü kubbeli cami tipleri hakim olmuştur. Anıtsal mihrap önü kubbesinin avlulu, dört eyvanlı şemayla birleştirilip, beraber tasarlandığı İran’da ilk örnek Zevvare Mescid-i Cuması’dır. Zevvare Mescid-i Cuması’nda dikkat çeken özellik, kubbeli kısmın yapının bütünüyle oranlanmış, ona bağlanan eyvanın diğerlerinden daha büyük tutulmuş, avlunun boyutlarıyla ilişkilerinin kurulmuş olmasıdır.

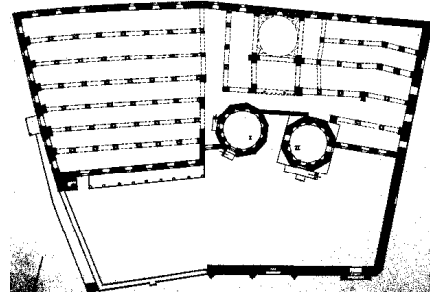

Şekil 1.4. Zevvare Mescid-i Cuması planı [56]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

Anadolu Selçuklular Dönemi Cami Mimarisi (1077-1308)

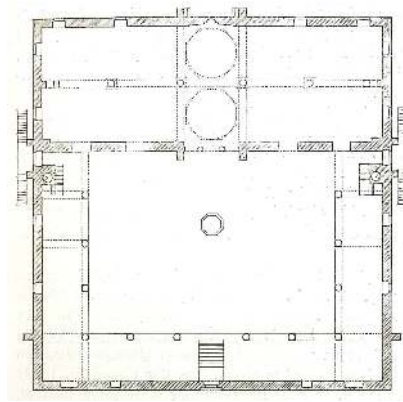
Anadolu'nun alınmasından kısa bir süre sonra başlayan mimari eylemlerin genel şekillenmesini, özümleme ve kaynak sorunlarını belirginleştiren bu yapılarda, çok yönlü denemelerin varlığına tanık olunmaktadır [56]. Anadolu Selçuklu camileri umumiyetle derinliğine ve ya genişliğine uzun dörtgen planda olup ilk Arap camileri gibi birkaç sıraya dizilmiş ayaklar ve sütunlar arasına kemerler inşası ve bunların üstüne kirişler uzatılarak düz tavan teşkili suretiyle yapılmıştır. Anadolu Selçuklularda iki tip cami vardır; biri ayaklar üzerine düz tavanlı ve üstü toprak örtülü, diğeri de yine ayaklar üzerine kargir tonoz ve ya kubbeli olanlardır [57]. Kibleye paralel çok sütunlu enine bir planlama anlayışı geliştirilen Anadolu Selçuklu cami mimarisinin en karakteristik unsurlarından biri de binaların cephelerinde görülen taç kapılardır.

Şekil 1.5. Konya Alaeddin Camii planı [55]

Anadolu Beylikler Dönemi Cami Mimarisi (1310-1608)

Anadolu Selçukluların dağılmasıyla başlayan Beylikler döneminin sanat eserleri Selçuklu devri sanatı ile Osmanlı arasında bir geçit teşkil etmekte, Selçuklulardan bazı değişikliklerle ayrılmaktadır [56]. Beylikler Dönemi camilerinde, Selçuklularda olduğu gibi düz çatılı tavanlar görülmekle beraber, mekansal birliğe doğru bir yöneliş vardır. Bu dönemde inşa edilen önemli camilerden bir kaç; Birgi Ulu Camii, Manisa Ulu Camii, Milet İlyas Bey Camii, İsa Bey Camii olarak sıralanabilir [57].

Şekil 1.6. İsa Bey Camii, Selçuk [56]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

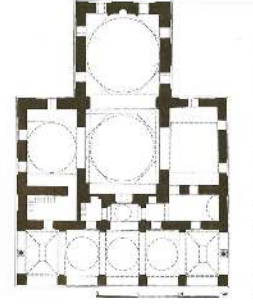
Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi (1299-1850)

Osmanlılar döneminde Orhan Bey döneminden başlayarak Selçuklu benzer özelliklerine sahip tek kubbeli camiler yapılmıştır. Osmanlı mimarisinde tarihi bilinen ilk yapı İznik'teki 1333 tarihli Hacı Özbek Camii'dir ve Selçuklu döneminde Konya ve çevresindeki ilk kubbeli mescit modelinin Batı'ya geldiğini gösterir. İznik Yeşil Camii ise planı ve tümel tasarımıyla Osmanlı ilk dönem mimarisinde özel bir yer işgal eder [58]. Son cemaat yeri bulunan İznik Yeşil Camii, tek kubbeli sınırlı mekânı genişletmek isteginin ağır bastığını ve kubbe sınırlarının büyütülmesi çabalarını gösteren bir örnektir [56].

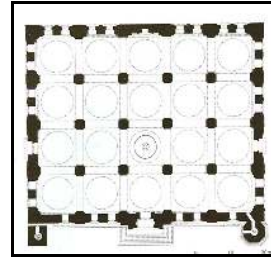
Erken Osmanlı döneminde Selçuklu medreselerinden gelen zaviyeli-tabhaneli, ters T planlı cami tipi de uygulanmaya devam etmiştir. Bursa Orhan Camii bu modelin görüldüğü ilk örneklerdendir.

Kuban, Orta Asya ve İran'da 9. yy. 'dan başlayan çok ayaklı ve kubbeli cami geleneğinin Anadolu'ya uzandığını ve Yıldırım ve oğullarının döneminin, bu tipolojinin Türkiye'deki son örneklerinin inşa edildiği dönem olduğunu belirtir [58].

Bu bağlamda Bursa Ulu Camii gibi anıtsal ölçülere varılan örnekler karşımıza çıkmaktadır.

Resim 1.1. Bursa Orhan Camii plan ve görünüş [58]

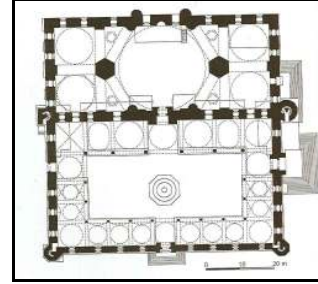
Resim 1.2. Bursa Ulu Camii plan ve görünüş [58]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

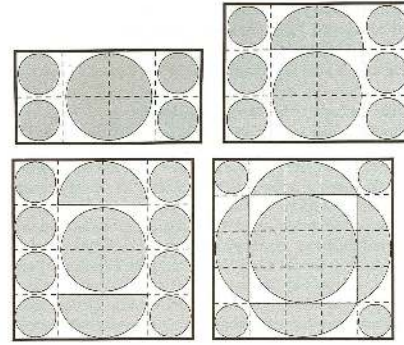
Edirne'nin Türk mimarlık tarihine katkısında Üç Şerefeli'nin özel bir yeri vardır. Üç Şerefeli, planı geleneksel İslam cami planının gelişerek, en sonunda tek kubbeli orta mekan geleneği ile birleşmesinin ifadesidir. Bu tipolojinin gelişmesi, çok ayaklı erken İslam camilerinde mihrap önündeki bölüme, vurgulamak amacıyla yapılan kubbeli örtü ile ortaya çıkmıştır [58]. Üç Şerefeli, aynı zamanda ilk iç avlulu Osmanlı camisi olma özelliğini taşır. II. Mehmet'in ilk Fatih Camisi ve onu izleyen II. Bayezid Camisi, Üç Şerefeli'nin başlattığı şemayı sürdürürler [58].

XV. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Camii mimarisinde, tek ve büyük bir mekanın gerçekleştirilmesine yönelik önemli adım atılmıştır. Yapıda varılmak istenen sonuç, artık mekanlara örtü sağlanması olmayıp, tasarlanan merkezi kubbenin taşınmasıdır. Ana kubbenin çevresindeki örtülerin de katılımı ile caminin örtücü kabuğu altında strüktürün sağladığı bir mekan oluşmaktadır. Bu tür yapı ve strüktür ile merkezi planlı camilerin gerçekleştirildiği döneme "klasik devir" denilmektedir [59].

İstanbul'un fethi ve Fatih'in yaptırdıklarından sonra ilk ve en önemli sayılabilecek gelişme İstanbul'daki II. Bayezit külliyesidir. II. Bayezit Camii'nin dış tasarımı, Fatih döneminde İstanbul mimarisinin gelişmesi göz önünde tutulursa yükselen küp üzerindeki kasnak, köşe kuleleri, oranlar ve silmelerle, camiye eklenmiş tabhane ve minare kaideleriyle, 15. yüzyılın bir özeti gibidir. Sinan'dan önce klasik ölçülere en çok yaklaşmış, bir bakıma 15. yüzyılın mirasını aşmış bir yapıdır [58].

Resim 1.3. Edirne Üç Şerefeli Camii plan ve görünüş [58]

Anıtsal mimaride mekânsal gelişimin soyut modüler geometrisi: Üçşerefeli, Fatih, Bayezid, Şehzade camileri

Şekil 1.7. Anıtsal mimaride mekânsal gelişimin soyut modüler geometrisi [58]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

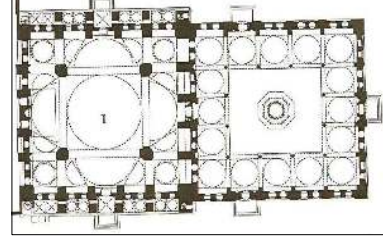
Kuban, Sinan'ın kubbeli strüktürü doğasına daha uygun ve daha olgun düzenlerle devam ettirdiğinden ve küresel yarım kubbenin geometrik saflığını bozmadan, biçimsel düzenlere girme potansiyelini bütün boyutlarıyla deneyip, dünya tarihinde eşsiz yapılar yarattığından bahsetmektedir [58].

Aslanapa, 1548'de tamamlanan Şehzade Camii ile yarım kubbe problemini ilk defa ele alan Mimar Sinan'ın, Ayasofya ve Bayezid Camilerini aşarak, dört yarım kubbeli ideal bir merkezi yapı meydana getirip, Rönesans mimarlarının rüyası gerçekleştirdiğinden bahsetmektedir [55].

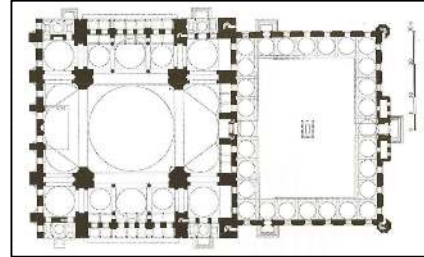
1550-1557 yılları arasında yapılan Süleymaniye Camii'nde Mimar Sinan'ın, Şehzade ve diğer yapılarının ardından tekrar iki yarım kubbeli plan şemasına döndüğü görülmektedir [58].

Sözen, Mimar Sinan'ın cami mimarisinde ulaştığı en yüksek düzeyi gösteren 1569-1575 yılları arasında inşa edilmiş Edirne Selimiye Camii'nin, daha önce yine Mimar Sinan'ın İstanbul'da Rüstem Paşa Camii'nde denediği sekiz ayağa oturan kubbe şemasının anıtsal ölçülerde ele alındığından bahsetmektedir. Bir bakıma Selimiye'nin uzun gelişim aşamalarından sonra kendini tek kubbeye simgelediğinin göstergesi ve bu büyük merkezi kubbeyi dışarıda dört bir taraftan sınırlayan minarelerin iç ve dıştaki simetriyi güçlendirdiğine değinmektedir [56].

Osmanlı mimarisinde kesin bir cami tipolojisi olmadığını belirten Kuban, tek kubbeli mescitlerden başlayan kubbeye örtülü ibadet mekanının özellikle Sinan'ın elinde zengin bir strüktür ve mekan çeşitliliği yarattığını, kubbeli yapının amacına Şehzade ve Selimiye'de eriştiğini söylemektedir [10].

Resim 1.4. Şehzade Camii plan ve görünüş [58]

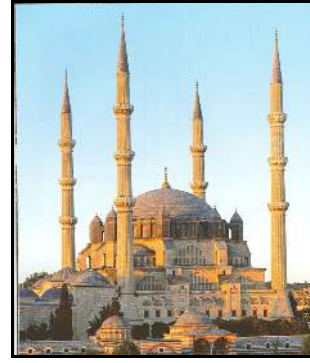
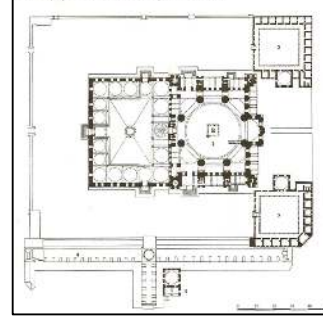
Resim 1.5. Süleymaniye Camii plan ve görünüş [58]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

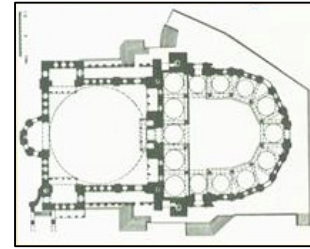
16. yüzyılda Sinan, merkezi plana bağlı olarak gelişen mekan şemalarının olanaklarını ortaya koyduğundan, ondan sonra gelenler için koşullar değişik olmuş; Sinan okulunda yetişen mimarların, mevcut uygulamaları geliştirecek aşamalar yapma olanakları kısıtlanmıştır. Bu nedenle, Sinan çağından sonra yapılan büyük camilerde kullanılan plan ve mekan özelliklerinin artık yerleşmiş şemalara bağlı kaldıkları gözlenmektedir [56]. Bu bağlamda Mimar Sinan'dan sonra tamamlanan ilk büyük eser Sultan Ahmet Camii, Şehzade ve Yeni Cami planlarına benzemektedir.

Sultan Ahmet Camii'nden sonra, büyük ölçüde orijinal planlı bir cami yapılmadığını belirten Aslanapa, altı ve sekizgen payeli camilerin diğer şehirlerde tekrarlandığı, fakat bunların zamanla mimari kuvvetini kaybederek, küçük, mütevazı kopyalar haline geldiğini söylemektedir [55]. İstanbul'da 1756 yılında inşası tamamlanmış olan Nuru Osmaniye Camii, barok üslubunda inşa edilmiş olup, dört büyük kemer üzerine oturtulmuş tek kubbe ile örtülüdür ve dairesel kavisli pencereleri, kalın kornişleri ile klasikten farklılaşmaktadır.

İstanbul'da Sultan II. Mahmut zamanında ise Ampir üslubunun gelişiminin gözlemlendiğini belirten Aslanapa, bu üsluptaki ilk deneme sayılan Nusretiye Camii'ndeki ampir üslubun Türk zevkine ve anlayışına uygun şekilde ele alındığını belirtirken, daha sonra hakim olan eklektik üslubun ise camilerde karışıklığa sebep olduğu ve camilerin gösteriş ve süslemeye boğulduğunu vurgulamaktadır [55].

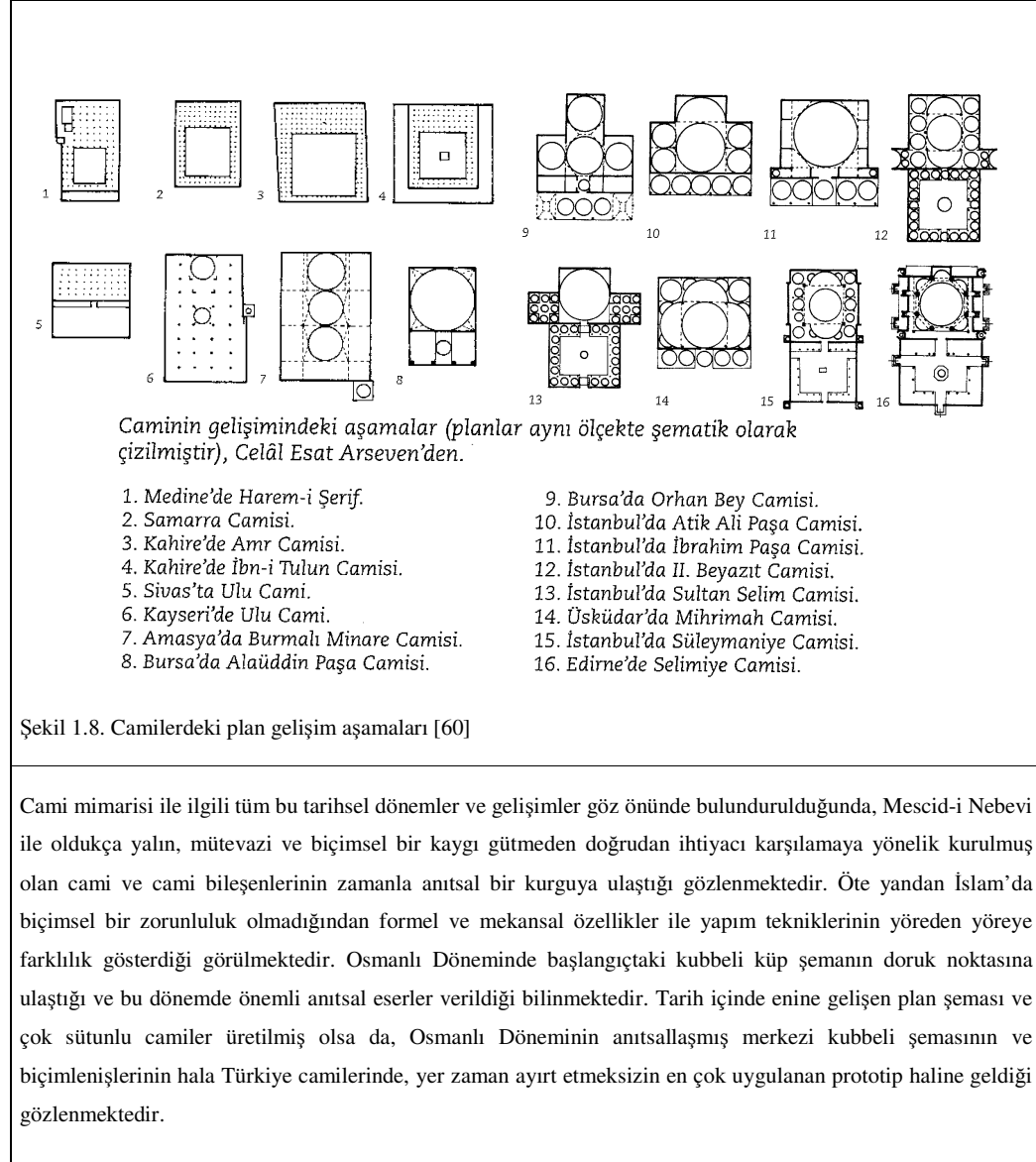

Resim 1.6. Selimiye Camii plan ve görünüş [58]

Resim 1.7. Nuru Osmaniye Camii plan ve görünüş [10]

EK-1 (Devam) Cami mimarisinin tarihsel gelişimi

EK-2 Cami mimarisinin temel bileşenleri

Cami mimarisinin temel bileşenleri bölümünde, seçilen örnek camileri inceleme kriterlerini oluşturan temel bileşenlerin oluşumları kısaca açıklanarak, günümüz cami bileşenlerinin çağdaş yorumları ile karşılaştırılmıştır.

Strüktür

Camilerin somut diyebileceğimiz işlevi dinsel görevlerin yerine getirilebileceği bir mekan sağlamak, soyut diyebileceğimiz diğer önemli işlevi ise simgesel ve kutsal bir merkez oluşudur. Bu işlevi ise caminin anıtsallaşmasını gerektirmiştir. Caminin anıtsallaşması strüktür sorunlarını getirmiş, strüktür sorunlarının çözümü de yeni şemaların gelişmesine neden olmuştur [61]. Tezin camilerin tarihsel gelişimi bölümünde bu şemalara değinilmiş olup, bu doğrultuda üstyapı elemanı olarak kullanılan ve mekan organizasyonunu ortaya koyan temel belirleyicilerden olan kubbe, tonoz, sütun, ayak ve kemer gibi elemanların önemi açıklanmıştır. Cebeci, camilerin günümüzdeki strüktürel kurguları ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır [17] .

“Bugün elimizde bulunan malzemeler ve teknoloji, yığma yapıdan daha geniş açıklıklara imkan tanır ve farklı kurguları (yapısal ve mekansal) hem mümkün kılar, hem de gerektirirken, bir yandan bunları kullanıp bir yandan da klasik kurgu ve biçimlerin taklidinde ısrar etmek elbette riyakarlıktır, dürüstlüğe aykırıdır.”

Bu bağlamda, tarihsel gelişim süreci göz önünde bulundurularak, strüktür kurgusunun günümüzde de cami mimarisinin en belirgin unsurlarından sayıldığı ve günümüz camilerinin çoğunlukla betonarme strüktür sistemiyle inşa edildiği görülmektedir.

Malzeme – Cepheler

Günümüz camilerinin bir çoğunun referansı olan klasik Osmanlı cami mimarlığının bir kitle ve mekan mimarlığı olduğunu belirten Baydar, iki boyutlu öğelerin (yapı yüzü gibi) estetik etkide ikincil olduğunu ve malzemenin de anlatım araçlarından biri olarak öne çıktığını ifade etmiş ve şöyle söylemiştir [61].

“Osmanlı mimarlığında yapı yüzü düzenlemesi yapının işlevinden çok strüktür verilerine bağlıdır. Kitle etkisi yapı yüzü etkisinin önündedir. Düşey taşıyıcıların ve kubbeli yapılarda kubbelerin ritmine uygun gruplanan pencerelerin açılması yapı yüzü düzenlemesinde temel ilkedir. Osmanlı mimarlığında ön yüz kavramı yoktur. Yapının her yüzüne önem verilmiştir.”

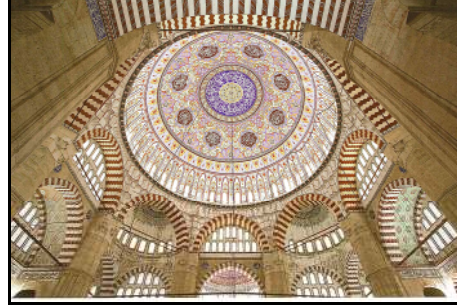
Kuban da, Osmanlı mimarisinde duvarın, mekan tasarımının dışı yansıyan bir boyutu olduğunu ve Osmanlıların duvarı plastik bir etki aracı olarak görmediğini ve Osmanlı mimarisinde mekanı çevreleyen öğelerin taşıyıcı sistemin hareketleri içinde ışıklı perdeler olarak yer aldıklarını vurgular [58]. Anadolu cami tarihinde süregelen ahşabın, taşın ve tuğlanın strüktür ve cephe malzemesi olarak kullanımı geleneğinin günümüz cami cephelerinde çoğunlukla beton üzerine cephe kaplama malzemesi olarak devam ettiği gözlenmektedir. Camilerde iç mekan kalitesi ve iç mekanda kullanılan malzemeler de önemlidir. Günümüz camilerinin pek çoğunda karışık renkli çiniler ve tezyinatla mekanı boğan uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Öte yandan tüm bu bahsedilen karışık uygulamalar dışında dünya çapında teknolojiyi ve güncel malzemeleri takip eden camilerin sayıları az da olsa inşa edilmeye başlandığı görülmektedir.

EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

Kubbe

Kubbe, kagir yapılarda vazgeçilmez bir örtü olmuştur. Kubbe, büyük açıklık geçme olanağı sağlayan bir örtü biçimi olmakla birlikte, kitle mekan düzenini yansıtır [61]. Kubbe seçiminin pratik nedeni, aynı açıklıkta kubbenin tonozdan daha iyi yük dağıtan bir geometrik biçim olarak alt yapının daha hafif olmasını sağlamasıdır. Kubbenin yoğun kullanımı, kubbenin değişmeyen biçimin değil, varlığının simgesel bir değer kazanmasına neden olmuştur [58]. Bu bağlamda, kubbenin ve onun strüktürle ilişkisinin cami mimarisinde her daim yer alan en önemli faktörler olduğu söylenebilir.

19. yüzyılın ardından, çelik ve betonarmenin gelişmesi ile işlevi büyük ölçüde sona eren kubbenin, kendisine yüklenen sembolik anlam ve günümüz yapıcılar eliyle, 20. yüzyıl cami mimarisinin “vazgeçilmez” unsuru haline getirildiğini ifade eden Eyüpgiller [6], günümüz camilerinde kubbenin, halen biçimsel varlığını, geçerliliğini koruyan ve hemen hemen her camide rastlanan simgesel bir eleman olarak karşımıza çıktığını doğrulamaktadır. Çinici ise dönemin şartlarına göre kubbenin, açıklığı geçmek için statik bir gereklilik ve adeta bugünün uzay kafesi olduğunu belirtirken, bugün camilerde çağdaş strüktürler kullanılması ve farklı çağdaş tasarımlara yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır [7].

Resim 2.1. Selimiye Camii [58]

Resim 2.2. Terzibaba Camii, Erzincan [55]

EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

Dış Avlu

Binanın önünde ve binadan dışarı olan ve bazen binan etrafını çeviren avluya dış avlu denilmektedir. Caminin dış avlusu binayı çeviren hudut içindeki büyük meydana [57]. Dış avlunun etrafı pencereli taş duvarlarla çevrilmiş ve bu pencerelere muhtelif yerlerden birkaç kapı da bırakılmıştır. Bu dış avlular selatin camilerde (padişahlar tarafından yaptırılmış olan büyük ve muhteşem camilerde) çok geniş bir meydan halinde olup bazı yerlerine gölge yapmak ve binaya da bir güzellik vermek için münferit büyük ağaçlar dikilmiştir. Bu dış avlunun zemini topraktır ve üzerinde kaldırım döşeli ince yollar vardır.

Geçmişte olduğu gibi kenti şekillendiren bir odak noktası olma işlevi olmadığından ve genellikle kent içindeki herhangi boş bir parselde alelade bir şekilde inşa edilmesinden dolayı, günümüz camilerinin çoğunlukla bir dış avluya sahip olmadıkları ancak bazı çağdaş cami örneklerinde (Bkz. Resim 2.4.) kentle entegre edilmiş cami ve dış avlu kurguları görülmektedir.

İç Avlu

Binanın orta ve iç kısmında bırakılan avluya iç avlu denilmektedir [57]. Geleneksel camilerdeki iç avlu cami binasına bitişik ve mihrabın tam karşı yönünde yer alan mermer döşeli ve etrafı pencereli yüksek duvarlarla çevrilmiş bir kısımdır. Bunun iç tarafında sütunlu revaklar vardır ve bu revakların üstü küçük kubbelerle örtülmüştür [57]. Kuban, bir mekansal biçim düzeni olarak büyük İslam camilerinin bir avlu+örtülü mekan biçim düzenine uyduklarını belirtmiştir [58].

Resim 2.3. II.Bayezid Külliyesi dış avlu, İstanbul [58]

Resim 2.4. Tirana Camii ve Kültür Merkezi (BIG) [45]

Resim 2.5. Süleymaniye Camii iç avlu, İstanbul [58]

Resim 2.6. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (Cem İlhan, Tülin Hadi) [29]

EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

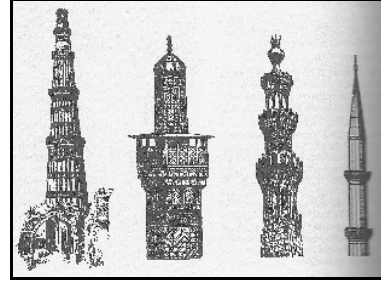
Minare

Minare, müezzinin çıkıp ezan okuduğu yüksek yapılı kule manasına gelmektedir [53]. Namaza çağrı için ilk olarak Hz. Muhammed'in evinin çatısı kullanılmıştır. Grabar, minareyi Müslümanların varoluşlarının simgesel bir ifadesi olarak yorumlarken, kentlerde görülen ince, uzun minareler bolluğunun, minarenin toplumsal, sultani ve kişisel bir prestij simgesi ya da salt estetik bir simge olma niteliğinin, taşıdığı ibadete ilişkin işlevden daha ağır bastığını düşündürdüğünü belirtmiştir [1].

Minarenin bir fonksiyonu da kibleyi göstermesidir. Alemin tepesindeki hilal kibleye paralel olarak yerleştirilir. Şerefeye açılan kapı kibleye açılır. İbadet için yalnızca camiye gitme zorunluluğu olmadığından uzaktan geçen biri bu işaretler yardımıyla kibleyi bulabilmektedir. Minare, günümüzde merkezi sistemden hoparlörle ezan okunmasıyla birlikte temel işlevini yitirmiş olsa da, camilerde halen bir tarif aracı ve simge olarak varlığını korumaktadır.

Şadırvan/Abdesthane

Şadırvan, genellikle cami iç avlularında bulunan abdest yeridir. Grabar, abdest ve şadırvanla ilgili olarak, erken camilerde abdest alınacak yere ilişkin hiçbir bilginin bulunmadığını ve farz olan temizliğin ileri tarihlere kadar caminin yakınında yapılmadığını belirtirken, ibadete ilişkin bu gerekliliğin çok sonraları anıtsal bir form kazandığını ifade etmektedir [1]. Bu doğrultuda, çoğunlukla ortasındaki havuzu sütunlarla çevrili ve genellikle bir kubbe örtüsü ile örtülü olan şadırvanlar günümüze değin yapılagelmiştir. Şadırvan günümüz camilerinde halen varlığını koruyan bir unsur olup, çağdaş camilerde farklı şadırvan yorumları (Bkz. Resim 2.10.) görülmektedir. Günümüzde şadırvan dışında abdestlikler de kullanılmaktadır.

Resim 2.7. Hint, Arap ve Türk minareleri [60]

Resim 2.8. Kral Faysal Vakfı Camii, Arabistan [18]

Resim 2.9. İsmihan Sultan Camii, İstanbul [58]

Resim 2.10. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (38769 rumuzlu proje) [29]

EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

Son Cemaat Yeri

Camilerde sahn denilen, asıl namaz kılınan kubbe altındaki büyük kısımla iç avlu arasında olan ve üstü tonoz ve ya küçük kubbelerle örtülü, namaza sonradan gelenlerin namaz kıldığı revaklı kısma son cemaat yeri denir. Son cemaat yerleri çoğunlukla caminin iç avlusunda ve cümle kapısının iki tarafındaki revaklar altında olur ve zeminden yüksekçe bulunur. Bunların her birinde duvara bitişik olarak birer mihrap vardır. Bazen caminin iç kısmında da son cemaat yeri vardır [57].

Günümüzde son cemaat yerleri, klasik camilerdeki uygulamaları taklit eder nitelikte revaklı biçimde uygulanmaya devam etmekle birlikte, bazı camilerde (Bkz. Resim 2.12.) ise cami iç mekanında çözümlenmektedir.

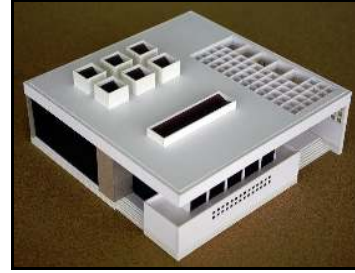
Taç Kapı

Genellikle bir kamusal yapıya giriş-çıkışı sağlayan anıtsal kapıya taçkapı/portal denilmektedir [63]. Giriş açıklıklarını ve ana cepheyi anıtsal bir taç kapıyla vurgulama fikri, Türk mimarisinin hemen hemen her dönemine egemen olmuştur. Taç kapılarda, giriş açıklığı az ve ya çok derin bir niş içine yerleştirilmiş, bu niş de dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Ana niş olarak adlandırılan bu girinti derinleştikçe, taç kapının mimari etkisinin arttığı fark edilmiş ve bu yönde çözümler üretilmeye çalışılmıştır [64].

Özellikle Anadolu Selçuklular döneminde en çok vurgulanan bölüm olan taç kapılar, günümüz camilerinde genellikle bulunmamakla birlikte, bazı çağdaş camilerde taç kapıların yorumlanarak kullanıldığı görülmektedir (Bkz. Resim 2.14.).

Resim 2.11. II. Bayezid Camii, Amasya [58]

Resim 2.12. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (Özgür Karakaş) [29]

Resim 2.13. Edirne II.Bayezid Camii taç kapısı [64]

Resim 2.14. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (42106 rumuzlu proje) [29]

EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

Mihrap

Camilerde kibleyi gösteren ve imamın cemaat önünde durarak namaz kıldırıldığı nişe mihrap denir [57]. Namazda kibleye yönelme esas olduğundan mihrap, camideki en temel eleman olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Grabar, mihrabın caminin önemli “işaret”lerinden olduğunu ifade etmektedir [1].

Mihrap bir camideki en başat eleman olduğundan geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Çağdaş cami tasarımlarında ise (Bkz. Resim 2.16.) mihrabın gelenekselden farklı biçim, malzeme ve teknolojilerle yorumlandığı görülmektedir.

Minber

Camilerde hatibin yarısına kadar çıkıp hutbe okuduğu merdiveni ve üstü külahlı bir sahanlığı olan yere minber denir. Mescitlerde Cuma namazı kılınmadığından minber bulunmaz [60]. Hz. Muhammed’in Mescid-i Nebevi’de ilk zamanlarda ayakta hutbe okurken hurma ağacına dayandığı, sonradan da hutbesini hurma kütüğüne çıkarak okuduğu rivayet edilmektedir [65]. Böylece camilerde topluluğa hitap etmek için bir yükselti gerekliliği ortaya çıkmıştır.

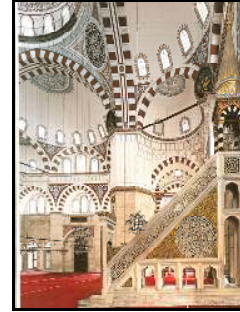
Günümüz camilerinde minber varlığını koruyan bir elemandır. Çağdaş camilerde bulunan minberlerin ise mihrapta olduğu gibi farklı biçimlenişlere/yorumlara sahip olduğu gözlenmektedir.

Resim 2.15. Bhong Camii, Pakistan [15]

Resim 2.16. Büyük Usta Mimar Sinan’ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (İbrahim Eyüp) [29]

Resim 2.17. Şehzade Camii [58]

Resim 2.18. Sancak Camii (Emre Arolat) [66]

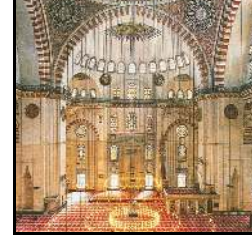
EK-2 (Devam) Cami mimarisinin temel bileşenleri

Müezzin Mahfili

Camilerde müezzinlerin bir arada oturması için ayrılmış yüksekçe ve parmaklıklı yere müezzin mahfili denir. Geleneksel camilerdeki sütunlarla yerden yükseltilmiş olan müezzin mahfillerinden farklı olarak günümüzde müezzin mahfillerinin, yerden 20–25 cm. kadar yükseltilmiş oluşumları gözlenmektedir. Her camide bulunmamakla birlikte, müezzin mahfilinin bazı çağdaş camilerde (Bkz. Resim 2.20.) yorumlandığı gözlenmektedir.

Kadınlar Mahfili

Camilerde kadınlar için ayrılmış ve ayrı bir kat ya da katlardan oluşan mekanlara kadınlar mahfili denir. Günümüzde camilerin genelinde kadınlar mahfili ya da kadınlar için ayrılmış ayrı katlar bulunmaktadır.

Resim 2.19. Süleymaniye Camii [58]

Resim 2.20. Terzibaba Camii [26]

Resim 2.21. Pazar Camii, Muğla

Resim 2.22. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması (A.Sinan Hatipoğlu) [29]

Camilerin tarihsel gelişimlerinde olduğu gibi, camilerin temel bileşenlerinin de, İslamiyet'te emredilen kesin biçimlerinin olmadığı ve kültürler/gelenekler çerçevesinde cami öğelerinin çeşitlilik gösterdiği izlenmektedir. Bu doğrultuda, çağdaş cami örneklerinde farklı malzemeler, fikirler ve teknolojilerle cami bileşenlerinde özgün arayışlar olduğu görülmektedir.

EK-3 Anket formu örneği

3

Sevgili Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri,

Bu anket, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda yürütülen 'Çağdaş Cami Tasarımlarında Mekânsal/Mimari Arayışlar' başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında yapılmaktadır.

Anket, Aydın Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin cami mimarisi algısı ile geleneksel ve çağdaş cami tasarımlarına yönelik değerlendirmelerine ilişkin veri toplama amacıyla uygulanmaktadır.

Anketin değerlendirmesi, tez yürütücüsü Doç.Dr. Pınar DİNÇ ve tez öğrencisi Mim. Esra ŞAHİN ÇELİK tarafından yapılacaktır.

Anketteki tüm soruların cevaplanması sonuçların geçerliliği için önemlidir. Dolayısıyla, lütfen boş cevap bırakmayınız.

Sorular bilgi soruları değildir, doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Tüm cevapları kendi değerlendirmeniz, zevk ve beğeniniz doğrultusunda veriniz. Arkadaşlarınızın görüş ve fikirlerinden etkilenmeyiniz.

Soruların cevaplanması sırasında size gösterilecek olan resimlere dikkatle ve özenle bakınız. Basılı formda göremediğiniz detayları yansıda çok daha iyi ve net görebilirsiniz. Değerlendirmelerinizi yansılara baktıktan sonra işaretleyiniz.

Değerlendirmelerinizden alacağımız verilerle, gelecek cami tasarımlarında siz değerli kullanıcıların zevk ve beğenilerinin yansıtılmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

Katılımınız için teşekkürler.

Mimar Esra ŞAHİN ÇELİK
Doç.Dr. Pınar DİNÇ

Öncelikle kendinizle ilgili şu bilgileri doldurunuz:

Yaşınız: 17

Cinsiyetiniz: ☐ Bay ☒ Bayan

Sınıfınız: Anadolu 12-A

1

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

1. Aşağıdaki 4 iletişim ortamının her biri ile bir gün içinde ne kadar ilgilendiğinizi işaretleyiniz.

Her bir iletişim ortamı ile ilgilenme derecenize en uygun olan seçeneğe ☒ işareti koyunuz.

	Çok vakit geçiririm	Vakit geçiririm	Değişir	Az vakit geçiririm	Hiç vakit geçirmem
Televizyon	☐	☐	☐	☒	☐
İnternet	☐	☐	☐	☐	☒
Gazete	☐	☐	☐	☐	☒
Dergiler	☐	☐	☒	☐	☐

2. Aşağıdaki örneği inceleyiniz ve okulunuzun ya da evinizin yanındaki camie gitme sıklığınıza göre ölçek üzerinde size en uygun gelen bölüme ☒ işareti koyunuz.

Değerlendirme Örneği:

	+2	+1	0	-1	-2
Camie giderim	☒	☐	☒	☐	☐
Camie gitmem	☐	☐	☐	☐	☐

Açıklama: Ölçek 5 noktalıdır. Ortadan sağa ve sola doğru gitlikçe uçlarda yazan cümle anlamları güçlenmektedir. Yukarıdaki örnekte işaretlenen yer 'camie çok sık giderim' anlamındadır.

	+2	+1	0	-1	-2
Camie giderim	☐	☐	☒	☐	☐
Camie gitmem	☐	☐	☐	☐	☐

3. Cami denilince aklınıza ilk gelen bina ögesi aşağıdakilerden hangisidir? (Lütfen tek seçenek işaretleyiniz.)

☒ Minare ☐ Kubbe ☐ Mihrap ☐ Şadırvan ☐ Avlu

4. Bir camide aşağıdaki cami öğelerinin bulunması sizce ne derece gerekli?

Uygun gelen gereklilik derecesine ☒ işareti koyunuz.

	Mutlaka olmalı	Olsa iyi olur	Olup olmaması pek bir şey değiştirmez	Olmayabilir	Hiç olmasa da olur
Kubbe	☒	☐	☐	☐	☐
Minare	☒	☐	☐	☐	☐
Avlu	☒	☐	☐	☐	☐
Son Cemaat Yeri	☒	☐	☐	☐	☐
Şadırvan	☒	☐	☐	☐	☐
Taç Kapı	☒	☐	☐	☐	☐
Mihrap-Minber	☒	☐	☐	☐	☐
Müezzin Mahfili	☒	☐	☐	☐	☐
Kadınlar Mahfili	☒	☐	☐	☐	☐

2

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

5. Bir camiye aşağıdaki işlevlerin eklenmesi sizce ne derece uygun olur?

Uygun gördüğünüz uygunluk derecesine ☒ işareti koyunuz.

	Mutlaka olmalı	Olsa iyi olur	Olup olmaması pek bir şey değiştirmez	Olmayabilir	Hiç olmasa da olur
Kütüphane	☒	☐	☐	☐	☐
Kitap satış	☐	☒	☐	☐	☐
Toplantı/konferans salonu	☒	☐	☐	☐	☐
El sanatları atölyesi	☒	☐	☐	☐	☐
Kafeterya	☐	☒	☐	☐	☐

6. Aşağıdaki değerlendirme örneğini ve açıklamasını inceleyiniz.

Devamında verilen 10 adet caminin her birini değerlendirme tablosunda belirtilen altışar ölçüt ve bir genel değerlendirme çerçevesinde değerlendiriniz.

Değerlendirme örneği:

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşünün olduğunu düşünüyorum.		☒			

Açıklama: Ölçek 5 noktalıdır, soldan sağa doğru gittikçe yazan cümlelere katılma oranı düşmektedir. Yukarıdaki örnekte gösterilen işaretleme ‘bu caminin çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var ifadesine bir dereceye kadar katılıyorum’ anlamındadır.

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

	-2	-1	0	-1	-2	
Beğendim	☐	☐	☐	☐	☒	Beğenmedim

Açıklama: Ölçek 5 noktalıdır. Ortadan sağa ve sola doğru gittikçe uçlarda yazan cümle anlamları güçlenmektedir. Yukarıdaki örnekte gösterilen işaretleme “dışı ve içi ile birlikte değerlendirildiğinde bu camiye hiç beğenmedim” anlamındadır.

Şimdi size sırayla 10 adet caminin dış ve iç mekân resimleri sunulacaktır.

Her bir camiye 6 ölçüt bağlamında değerlendirmeniz istenmektedir. 6 ölçüt her cami değerlendirmesinde sabittir. İlk cami değerlendirmesinden sonra, değerlendirme yapmanız daha kolaylaşacaktır.

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

6.1. Yavuz Sultan Selim Camii, Aydın.

Dış görünüş

Dış görünüş

Mihrap-minber

Kadınlar mahfili

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.		✓			
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.				✓	
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.		✓			
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.			✓		
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.		✓			

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

Beğendim

+2

+1

0

-1

-2

Beğenmedim

✓

4

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

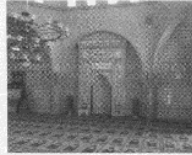
6.2. Adnan Menderes Camii, Aydın.

Dış görünüş

Dış görünüş

Mihrap

Minber-Kadınlar Mahfili

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katlıyorum	Katlıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.			✓		
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.				✓	
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.			✓		
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.			✓		
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.				✓	

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiyi beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

Beğendim

✓

Beğenmedim

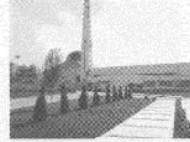
5

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

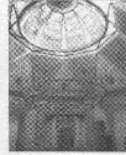
6.3. Doğramacızade Ali Paşa Camii, Bilkent, Ankara. (Mimar: Erkut Şahinbaş).

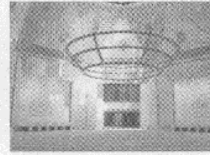
Dış görünüş

Dış görünüş

Mihrap-Minber

Son cemaat yeri-kadınlar mahfili

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.		✓			
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.		✓			
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.	✓				
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.	✓				
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.		✓			
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

	+2	+1	0	-1	-2	
Beğendim	✓					Beğenmedim

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

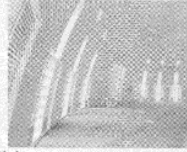
6.4. Yeşilvadi Camii, Ümraniye, İstanbul. (Mimar: Adnan Kazmaoğlu).

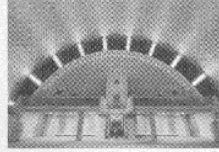
Dış görünüş

Dış görünüş

Mihrap-Minber

Son cemaat-kadınlar mahfili

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görüntüsü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.	✓				
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.		✓			
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.		✓			
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiyi beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

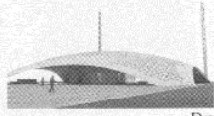
	+2	+1	0	-1	-2	
Beğendim		✓				Beğenmedim

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

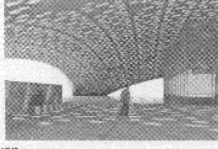
6.5. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması'ndan Kutlu İnanc Bal ve Hakan Evkaya'nın Projesi.

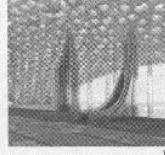
Dış görünüş

Dış görünüş

Şadırvan

Mihrap-minber

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.		✓			
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.	✓				
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.			✓		
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.			✓		
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.		✓			
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.		✓			

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

+2

+1

0

-1

-2

Beğendim

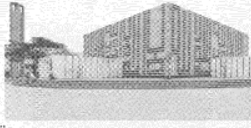
	✓			

Beğenmedim

8

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

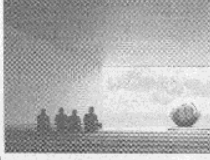
6.6. Al Irsyad Camii, Endonezya. (Mimar: PT. Urbane Indonesia).

Dış görünüş

Dış görünüş

Mihrap

İç görünüş

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.	✓				
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.		✓			
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.	✓				
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

+2   +1   0   -1   -2

Beğendim

✓				

Beğenmedim

9

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

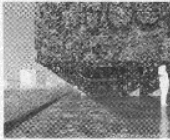
6.7. Büyük Usta Mimar Sinan'ın Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması'ndan Emine Didem Durakbaşı ve Ömer Selçuk Baz'ın Projesi.

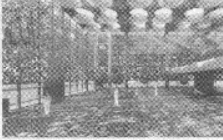
Dış görünüş

Dış görünüş

İç avlu-havuz

Mihrap-minber-kadınlar mahfili

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.	✓				
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.	✓				
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.	✓				
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiyi beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

Beğendim

+2

+1

0

-1

-2

Beğenmedim

Beğendim

✓

10

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

6.8. Assyafah Camii, Singapur. (Mimar: Forum Architects)

Dış görünüş

Dış görünüş

İç görünüş

Mihrap-minber

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.				✓	
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.				✓	
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.			✓		
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.			✓		
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.				✓	

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

Beğendim

+2

+1

0

-1

-2

Beğenmedim

✓

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

6.9. Design as Reform Yarışmasından Daniel Andersson & Christiane Flügel 'in cami önerisi.

Dış görünüş

Kesit

Giriş-merdiven

Mihrap-minber

Bu çok katlı yapıda, cami, kütüphane, oditoryum, market, kafeterya gibi fonksiyonlar bulunmaktadır. Yapının girişinde iç bahçe bulunmakta, yapının cami kısmı ise 4 kattan oluşmaktadır. Yapının en üst katı minareyi temsil etmektedir.

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.		✓			
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.	✓				
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.	✓				
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

	+2	+1	0	-1	-2	
Beğendim	✓					Beğenmedim

EK-3 (Devam) Anket formu örneği

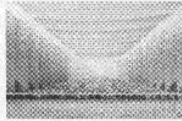
6.10. Design as Reform Yarışmasından Rux Design 'ın cami önerisi.

Üçgen platform-mihrap aksından görünüş

Minare-üçgen platform üstten görünüş

Yükselen üçgen platform görünüşü

Üçgen platform altından görünüş-şadırvan

Bu tasarımda cami, binaların arasındaki zeminde yer alan, uca doğru basamaklarla yükselen üçgen platformdur. Cami açık bir meydana yer almaktadır. İhtiyaç duyulduğunda güneş ışığından korunmak için caminin üzerindeki tenteler (brandalar) açılmaktadır. İç mekan bu yolla oluşmaktadır. Üçgenin sivri ucunun işaret ettiği yön kible yönüdür, yani mihrap ve minber üçgenin en ucundaki en yüksek bölgedir.

Değerlendirme ölçütleri	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Bu caminin, çevremde gördüğüm diğer camilerden çok farklı bir görünüşü var.	✓				
2. Cami dışarıdan bakıldığında süslü ve gösterişli durduğu için beğeni uyandırıyor.	✓				
3. Caminin ferah ve aydınlık bir iç ortamı var.		✓			
4. Bu camide ibadet ederken insan kendini gündelik hayattan uzakta hissedip Allah'a daha yakın hissettiği için günde en az bir defa gidip ibadet etmek ister.		✓			
5. Bu cami, cemaati ibadet için ve ibadet dışında bir arada toplamak için oldukça davetkardır.	✓				
6. Çevremizde bu tarzda inşa edilmiş camileri görmek memnuniyet vericidir.	✓				

Dışı ve içi ile birlikte değerlendirdiğinizde bu camiye beğenme düzeyinizi işaretleyiniz.

	+2	+1	0	-1	-2	
Beğendim	✓					Beğenmedim

Değerlendirmeleriniz için teşekkürler...

EK-4 Aydın Anadolu İmam-Hatip Lisesi 2011-2012 yılı ders programı

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ HAFTALIK DERS ÇİZELGESİ (2011-2012 Öğretim Yılında 9., 10., 11. ve 12. Sınıflarda Uygulanacaktır.)					
DERS KATEGORİLERİ	DERSLER	9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
ORTAK DERSLER	DİL VE ANLATIM	2	2	2	2
	TÜRK EDEBİYATI	3	3	3	3
	TARİH	2	2	-	-
	T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK	-	-	2	-
	COĞRAFYA	2	2	-	-
	MATEMATİK	4	-	-	-
	GEOMETRİ	2	-	-	-
	FİZİK	2	-	-	-
	KİMYA	2	-	-	-
	BİYOLOJİ	2	-	-	-
	SAĞLIK BİLGİSİ	1	-	-	-
	FELSEFE	-	-	2	-
	YABANCI DİL	6	3	3	3
	BEDEN EĞİTİMİ /GÖRSEL SANATLAR/MÜZİK	2	1	1	1
	MİLLİ GÜVENLİK BİLGİSİ	-	1	-	-
	TRAFİK VE İLK YARDIM	-	-	-	1
TOPLAM		30	14	13	10
MESLEK DERSLERİ	KUR'AN-I KERİM	4	7	6	4
	MESLEKİ ARAPÇA	4	4	4	4
	TEMEL DİNİ BİLGİLER	1	-	-	-
	SİYER	-	2	-	-
	FIKIH	-	-	2	-
	TEFSİR	-	-	-	2
	KARŞILAŞTIRMALI DİNLER TARİHİ	-	-	-	2
	HADİS	-	-	2	-
	KELAM	-	-	-	2
	HİTABET VE MESLEKİ UYGULAMA	-	-	-	2
	İSLAM TARİHİ	-	-	-	2
TOPLAM		9	13	14	18
SEÇMELİ DERS SAATİ TOPLAMI		-	12	12	11
REHBERLİK ve YÖNLENDİRME		1	1	1	1
TOPLAM DERS SAATİ		40	40	40	40

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ŞAHİN ÇELİK, Esra
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 27.01.1986 Ankara
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0 (256) 226 64 36
 Faks : 0 (256) 212 00 26
 e-mail : mimesra@gmail.com

Eğitim

Derece

Lisans

Lise

Eğitim Birimi

Selçuk Üniversitesi/Mimarlık Bölümü

Özel Ankara Aziziye Koleji

Mezuniyet Tarihi

2008

2004

İş Deneyimi

Yıl

2009-2011

2011-2013

Yer

Hitit Üniversitesi Rektörlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü Aydın
Bölge Müdürlüğü

Görev

Mimar

Mimar

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Voleybol, müzik, edebiyat